

GÂNDIREA

ANUL XV — Nr. 2

FEBRUARIE 1936

S U M A R U L :

DESPRE CATOLICISM, PROTESTANTISM ȘI ORTODOXIE

LUCIAN BLAGA, Spiritualități bipolare	57
GRIGORE POPA, Poesii	70
ION PILLAT, Poeme Inir'un vers	72
VICTOR ION POPA, Scrisoarea unui mort	74
V. VOICULESCU, Poesii	80
N. CREVEDIA, Viața lui Gib I. Mihăescu	82
AUREL MARIN, Intrarea în pădure	90

IDEI, OAMENI, FAPTE

SEPTIMIU BUCUR, Spengler și momentul european	91
NIȚĂ MIHAI, Aspecte și direcții în folclorul românesc	92
ȘTEFAN CĂRSTOIU, Intre metafizică și revelație	94

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA, Nicolae Roșu, Dialectica naționalismului — Col. A. Soreanu și Dr. G. I. Clorogaru, Civilizație și potențial de război — Victor Ion Popa, Vicleimul — A. Balotă și Radu Gyr, Eposul popular Jugoslav — A. Balotă, Ivo Voinovici — C. Manolache, Sfânta dreptate — Ștefan Gh. Tudor, Hotel Maidan — Sandu Teleajen, Turnuri în apă	97
---	----

CRONICA PLASTICĂ

AL. BUSUIOCEANU, 1935	104
AUREL D. BROȘTEANU, Grupul nostru	106

CRONICA MARUNTA

NICHIFOR CRAINIC, Maria Cunțan — Cum mor învățați — Cronici literare — Ode barbare — Pentru „Unirea” dela Blaj — Tineretul învățătoresc — Arhitectura — Reviste religioase — Ioan Moța	110
--	-----

DESENE ÎN INTERIOR, Demian și Șt. Dimitrescu.

EXEMPLARUL 20 LEI

Consumați produsele Societății
„PETROȘANI“

Încălzind sobele de fer, teracotă
și caloriferele cu

BRICHETE COROANA

7400 CALORII

**ARDE FĂRĂ FUM ȘI MIROS
CENUȘE FOARTE PUȚINĂ**

DE VÂNZARE:

BUCUREȘTI: CALEA VICTORIEI, 94

IAȘI: P. ȘMILOVICI, STRADA UZINEI, 9

precum și în toate centrele importante din țară

Economie și Confort

la calorifere numai cu aparatul
automat de ars cărbuni

Autocalor

Reglaj termostatic

Alimentație automată

Referințe și prospecte la:

Petroșani S. A. R.

București,
Calea Victoriei, 94
Telefon 402.02

GÂNDIREA

nr. 2

SPIRITUALITĂȚI BIPOLARE

DE

LUCIAN BLAGA

Spiritualitatea creștină ni se prezintă în ansamblul ei continental și transcontinental, felurit ramificată. Mai nimerit ar fi poate să nici nu vorbim despre o „spiritualitate creștină“, ci mai curând despre o spiritualitate catolică, despre una evanghelică, sau despre una ortodoxă. În adevăr distincțiile acestea răspund unor fenomene foarte terestre și de-un profil accesibil, câtă vreme „unitatea“ aparține sau unui depărtat început de leat, sau visului, unui frumos și ireal vis, alimentat de speculații utopice. Propunem în capitolul de față, o discuție, la adăpost de orice preferinți preconceptuate și intru cât se poate fără de aprecieri propriu zise, asupra diferențierilor, pe care timpul le-a operat în substanța creștină. Tema a fost frecvent atacată, dar de obicei pe un plan aproape exclusiv dogmatic. S'a procedat simplist, făcându-se un fel de literatură comparată pe temeiul „crezurilor“ pe capitole și puncte. Deosebiri, cari nu sunt însemnate pe răbojul sistemelor dogmatice, au căzut în cumpănă doar ca aspecte cari pot fi trecute cu vederea, sau ca simple consecințe ale celor dogmatice. Iată un drum care mai poate desigur să ofere satisfacții inedite unor teologi cu mintea aprinsă de spectrele ultimelor subtilități, dar pe care din parte-ne nu-l vor urma. Ne refuzăm procedeul, fiindcă — oricâtă bunăvoință am avea — îl socotim totuși aproape sleit. E curios că formulele dogmatice, cu perspectivele lor revărsate în cele din urmă în incontrollabil, au atras neasemănat mai mult luarea aminte a amatorilor de analize comparate, decât fenomenele masive în ele înșile. Promitem cititorilor să nu-i ostenim și de astă dată cu o literatură, pe care o pot răsfol aiurea, și mărturisim că suntem mânași de ambiția de a fixa deosebirile, pe care secolele le-au produs în sânul creștinismului, fără de a pomeni nici măcar o singură dată pe „filioque“ sau „purgatorul“. Cu această promisiune, ne circumscriem de fapt convingerea, că deosebirile cele mai esențiale dintre spiritualitatea catolică, evanghelică și ortodoxă, sunt mai mult de *stil*, decât de *idee*. Deosebirile dogmatice, evidente și prea cunoscute, s'au ivit doar ca o încoronare întâmplătoare, sau uneori, ca simptome, cari întăresc și pecetluiesc deosebirile stilistice.

Spiritualitățile creștine sunt, neîndoielnic, în primul rând și prin cele mai adânci intenții ale lor, orientate spre „transcendență“. Să însemnăm însă că omul este o creatură, care prin firea și structura sa, e condamnată să trăiască în rosturi concrete și în rândueți palpabile. Totalitatea acestor rândueți și rosturi, e „lumea“. Pentru conștiința umană „lumea“ e alcătuită din stihii văzute și nevăzute, din materie și din poruncile ei, din ceea ce însuflește materia pe dinăuntru, din peisagii, din organisme de ordin biologic, din pro-

priile trăiri ale omului, din suferințe și bucurii, din realități sociale, din fapte istorice, din creații culturale, și din simțământul perpetuu al tuturor problematizărilor posibile. E o lume foarte complexă această lume umană. Ori învățătura creștină, pusă sub semnul eternității, al absolutului și necondiționatului, ni se prezintă prin orientarea sa transcendentă ca și cum n'ar vrea să țină seama de lumea omului. Toate categoriile realității umane și ale mediului intramundan, poartă, față de transcendența din centrul bolții, fără posibilitate de tămăduire stigmatul „vremelniceii“. Cu această umbră și depreciere, ce cad asupra lumii, interesele sufletești ale omenirii de toate zilele, nu sunt de sigur prea satisfăcătoare servite. Transcendentul absolut, care ajunge în contact cu omul, rămânând totuși inaccesibil înțelegerii acestuia, este fără îndoială punctul central al icoanei cosmice, pe care a plasmuit-o metafizica creștină. Se înțelege însă dela sine, că metafizica creștină n'ar fi isbutit să devină niciodată chiagul unei doctrine religioase cu un ecou atât de amplu și de răsunător în masele populare, timp de două mii de ani, dacă ea ar fi înțeles să se mărginească la speculații în jurul transcendentului. Unilateral orientată în acest chip, ea ar fi fost irevocabil osândită să rămână o aristocratică învățatură pentru câțiva mândri inițiați. Din fericire chiar dela început, adică din clipa când apostolul Pavel schița cu mult patos întâiele formulări decisive pentru toată evoluția de apoi, doctrina creștină oferă în mesajul ei o seamă de elemente de-un aspect foarte concret, dar nu mai puțin aoreolate de o necondiționată demnitate. Cetitorii vor ghici numaidecât la ce fel de elemente facem aluzie. O atare parte integrantă, ținând de sămburele mesajului creștin, era de exemplu ideea că dumnezeirea s'a plimbat în carne și oase printre oameni, în persoana lui Isus, adică ideea că eternitatea a despiciat vremelnicia ca un ac, făcându-se vizibilă. Doctrina creștină nu ținea de loc să se distanțeze. Ea nu hrănea deloc orgoliul de a se întemeia cu exclusivitate pe ceva inaccesibil simțurilor și minții omenești. Metafizica creștină se recomanda ca o apariție foarte complexă. Vom reține în orice caz că ea echivala cu o revelație de varii aspecte, dintre care unele apelau deadreptul la văz și la închipuire. Doctrina creștină oferea cugetărilor umane un absolut de natură mixtă, alcătuită parte din momente inaccesibile, parte din fapte sensibile. Doctrina creștină putea să se adreseze astfel maselor cu cele mai prielnice șanse de a găsi răsunset. Întemeetorii de religii, sau urmașii lor imediați, ca mari cunoscători ai omului-masă, au înțeles totdeauna importanța elementului sensibil, sau de imaginație în cadrul unei doctrine, și i-au acordat interesul cuvenit. Astfel de o pildă, doctrina relativ foarte abstractă a budismului, religie „fără Dumnezeu“, s'a revărsat de grabă într'o doctrină de tropicală exuberanță, în care se diviniza persoana lui Budha, iar în formele populare, fără strop de sfială, chiar statuile lui Budha. Viața religioasă nu e numai imună față de asemenea inconsecvențe, — dimpotrivă, ea se alimentează cu preferință din asemenea inconsecvențe.

Cât privește doctrina creștină, ea a acordat dela început chiar, adică din faza ei cea mai embrionară, atributul absolutului nu numai unei transcendențe de neatins, dar tot așa și unei așa zise revelații sensibile și concrete, a acelei transcendențe, ca fapt „istoric“, ca eveniment petrecut în timp. Acest fapt „istoric“, de despicare a vremelniceii, devenea principalul temelii, pe care avea să se clădească creștinismul ca religie destinată tuturor oamenilor fără deosebire. Inițial, concretele echivalate transcendentului, au fost puține: cuvântul revelat, scris sau auzit, și însăși întruparea în carne a Logosului. Li s'au adăugat mai târziu: biserica vizibilă, ca un fel de trup al lui Cristos, deasîșderea „sinoadele ecumenice“ ca organe directe ale revelației. Concretele asimilate transcendentului sporeau numeric. Volumul lor lua încetul cu încetul proporții tot mai impresionante. Cu această înglobare a unor elemente concrete, se declanșa în viața creștinismului un mare proces istoric, un proces grație căruia spiritualitatea creștină dobânda tot mai mult, alături de

orientarea sa originară spre „lumea de dincolo“, o a doua orientare, spre „vremelnicie“ Absolutul de compoziție mixtă, transcendentă și concretă, este după părerea noastră, straturul matern prielnic, pe care avea să înflorească bipolaritatea de mai târziu, ca o particularitate structurală proprie fiecăruia dintre spiritualitățile creștine.

După alcătuirea definitivă și odată cu răspândirea ei în toată lumea veche, doctrina creștină a îndurat anume adaptări și a acceptat oarecari infiltrații spirituale dictate de duhul local sau etnic al feluritelor regiuni geografice. Mai mult: duhul local și etnic a fost erijat, poate după o luptă care a durat sute de ani, într'un fel de focar secund al vieții spirituale. Viața spirituală creștină, originară îndreptată unilateral spre împărăția „de dincolo“, începea să se etaleze tot mai vizibil în jurul unei axe cu poli contrari. Să lămurim procesul. El consistă de fiecare dată în împrejurarea că anume *categoriile ale vremelniceii sunt oarecum asimilate în grad cu transcendentul*. Subliniem: *anume* categorii, nu toate, iar aceasta totdeauna după preferinți și potrivit unei selecții specifice duhului local. Cert doctrina creștină s'a constituit precumpănitor sub semnul unei transcendente eterne. Ea intervenea în devenirea istorică cu pretenția de a-și substitui valorile proprii oricăror valori sau realități „vremelnice“. Lupta angajată între duhul creștin și duhul local s'a încheiat însă pretutindeni cu un mare compromis, care lua înfățișarea unei orientări bipolare a vieții spirituale. Să analizăm fenomenul bipolarității, limitându-ne la aspectele generale ale catolicismului, ale protestantismului și ale ortodoxiei.

La Roma doctrina creștină, îndrumată prin firea ei cu totul spre „cealaltă lume“, se lovea, dela întâiul contact cu temporalitatea, în deosebi de ideea și de spiritul de disciplină al statului, de organizația ierarhică, de duhul juridic, de formalismul legal al vieții romane. Credința creștină ofensa, prin natura ei exclusivistă, fără deosebire toate zeitățile, cari și-au câștigat, prin îndeplinirea formalităților poruncite de obiceiul pământului, drepturi imprescriptibile de ședere în panteonul suprem al așezământului cezaric. Întemeietorul creștinismului a spus, ce-i drept, cândva: „dați cezarului ce este al cezarului“, totuși doctrina creștină, cu lumea ei de dincolo, submina prin simpla ei prezență, încetul cu încetul, toate aceste realități și aceste valori „vremelnice“, ale statului roman. Reacțiunea cezarică a fost, precum se știe, de multe ori așa de drastică, încât creștinii au trebuit să fugă sub pământ ca morții. Lupta dârză, statornică, fățișă sau ascunsă, purtată nicăiri și la toate răscrucile, a durat câteva secole, pentruca să se încheie în cele din urmă cu un monumental compromis. Doctrina creștină ieșea, cum s'ar putea spune încă, „învingătoare“, dar dintr'un cerc cu un singur centru, cum era când pornise pe drumul destinului ei istoric, ea devenea un fel de elipsă cu două focare. Din întâia mare ciocnire cu lumea vremelniceii, doctrina creștină ieșea triumfătoare, dar cu echilibrul puțin alterat. Pentru a se salva ea a trebuit să-și lungească axa interioară și să învețe balansarea, nu totdeauna lipsită de echivocuri, între doi poli. Care e semnificația acestei bipolarități în cazul creștinismului roman? Poziția catolică, rezultată din compromisul amintit, admite alături de transcendența inaccesibilă, un al doilea centru de cristalizare a vieții: „biserica“, biserica înțeleasă ca „stat al lui Dumnezeu pe pământ“. Un capăt al spiritualității catolice e alcătuit din focarul „transcendenței“, iar al doilea capăt din categoriile „autorității“. Spiritul catolic se va înfățișa de acu înainte pentru totdeauna sub aspecte, cari caracterizează prin eselență forțele eminentemente creatoare de „stat“. Descoperim în structura cea mai intimă și cea mai permanentă a catolicismului o manifestă voință de putere, năzuinți cezarice, un subtil duh juridic, un aspru duh de disciplină, o neîntreruptă dispoziție de luptă cu puterile politice și sociale, și un oarecare spirit al concesiiei, ce totdeauna se impune echilibristicii necesare într'o asemenea luptă. Spiritul catolic a trăit deci din „vremelnicie“ lotul categoriilor inerente și adiacente ideii de „stat“, și le-a asimilat în grad cu transcendentul. Între

acești doi poli, între transcendență și categoriile sacral-etatiste, pendulează necurmat, veșnic trează, viața catolică. Toate interesele ei, fără de număr, sunt împărțite între aceste extreme dominante.

Să ne îndreptăm privirea spre o altă regiune spirituală. În Germania pădurilor medievale, doctrina creștină se ciocnea de un profund duh al libertății, de o sălbatecă dragoste de independență, individuală, familială, colectivă. Spiritul creștin întâmpinând crâncene rezistențe, a învins în cele din urmă, și aci. Uneori prin exterminare (metoda lui Carol cel Mare), alteori prin domesticire (metoda călugărească). După o mocnire de câteva veacuri însă, duhul local și etnic a izbucnit cu toată puterea, chiar în cadrul creștin. Privit mai din apropiere, protestantismul evanghelic nu reprezintă altceva decât o viață creștină, care sub o irezistibilă presiune telurică, acceptă înfățișat ca un al doilea focar de cristalizare a ei, categoriile „libertății”. Protestantul se sbate, în chinuitor dramatism, între lumea de dincolo, și lumea libertății pământești. Pentru protestant categoriile libertății sunt asimilate în grad cu valorile transcendente. Cu totul străin spiritului autoritar roman, care chiar prin botez leagă individul de-o organizație, și-l obligă canoanelor încă din leagăn, protestantul nu-și găsește statornicia interioară, decât după o fază de neliniște și de problematizare a totului. Protestantul își întemeiază o viață spirituală, a lui proprie, numai după o amplă deliberare interioară, grație unei hotărâri categorice și individuale, căreia îi va rămâne apoi îndeobște fidel dintr'o înaltă conștiință a datoriei.

Viața spirituală ortodoxă își are și ea bipolaritatea ei specifică, din nenorocire încă niciodată destul de clar remarcată până acum în studiile comparative. În ortodoxie, ca și la catolici sau la protestanți, avem de a face cu acelaș proces de asimilare în grad cu transcendentul a unor categorii „vremelnice”. Natural că aici categoriile asimilate sunt cu totul altele decât în catolicism și în protestantism. În ortodoxie credem a găsi o împărțire sau o pendulare a vieții sufletești între „transcendență” și categoriile „organicului”. Tot ce e „organic” e înălțat în ortodoxie la rangul unui al doilea pol al vieții spirituale. Categoriile organicului, deși aparțin vremelniceii, sunt oarecum echivalate lunei de dincolo. Vom servi cititorilor câteva exemple caracteristice spre a-i familiariza puțin cu atmosfera acestei orientări bipolare, proprie ortodoxiei.

Una dintre cele mai impresionante pagini, datorite lui Dostoievski, este aceea din „Frații Karamasov”, unde se descrie scena cu Alioșa, care stă de veghe, cufundat în amintiri și'n durerea clipei, lângă sicriul starețului Zosima. Un călugăr slujitor întru cele veșnice, citește rugăciuni pentru mort. Alioșa, aude ca prin vis, evanghelia despre nunta dela Cana. Prin atmosfera de contrast cu situația reală, rumoarea aceasta de vis, această evangheliă citită lângă un mort e desigur ciudată și menită să stârnească nedumiriri și sugestii. Alioșa, copleșit de păreri de rău, în preajma sfântului stareț, învățătorul său, întins în sicriu, se simte, sub sugestia scripturii despre nunta dela Cana, transportat într'o viziune... I se pare dintr'odată că odaia se lărgește... Ce e? Ce s'a întâmplat? A da... asta e nunta... Nunta dela Cana... Iată oaspeții! Ce veselie! Și odaia parcă iarăși se lărgește. (Ce minunată expresie a orizontului spațial rusesc — această viziune despre lărgirea repetată a odăii! Nu se va lărghi odaia într'atâta ca să cuprindă tot pământul?) Iar printre oaspeți dintr'odată tânărul Alioșa vede pe Zosima! Cum? Și el a fost poftit să ia parte la ospăț? Dar el zăcea adineaori în sicriu. Nu, el e aci, Zosima se găsește printre oaspeții nunții dela Cana, și acum iată-l că se apropie fără ezitare de Alioșa, și-i spune: „Să ne bucurăm, să bem vin nou, vinul marei bucurii...” Și Alioșa, destrămat în lacrimi de bucurie, iese din cameră în noapte. Deasupra el vede cerul instelat și calea lactee, și în clipa aceasta, fără să știe de ce, cade, ca secerat, și sărută pământul plângând. În acest moment de extaz pământul devine pentru Alioșa un echivalent al cerului. Realitatea morții

se preface pentru Alioşa într'o viziune a vieţii, această veşnică nuntă dela Cana. Alioşa sărută plângând de bucurie *pământul*, ca mare păstrător al vieţii. Organicul cu toate categoriile sale, cu toate aspectele şi valorile sale, e încoronat de diadema Căii lactee. Pământul însuşi devine cer. În acest splendid poem se răsfrânge desigur un aspect esenţial al trăirii ortodoxe. Dostoievski n'a fost numai un neintrecut analist al iadului şi al ratului sufletesc, el n'a fost numai un vizionar al mesianismului rusesc sau un dialectician ortodox de incomensurabilă anvergură, ci şi un poet liric al trăirii ortodoxe cu atare. Pentru a completa cu încă un exemplu expresia poetică a trăirii ortodoxe, amintim şi o legendă atonită. Pe zidurile bisericii principale a mănăstirii Chilandari de pe Muntele Atoş, creşte căţărându-se în lumină, cu puternic butuc şi vâjnoase ramificaţii, o viţă de vie. Călugării aşezării te informează că viţa aceasta creşte din mormântul sfântului Simion, întemeietorul mănăstirii, şi că viţa n'a fost sădită de nimenea. Ea a răsărit singură ca printr'o minune. Strugurii viţei ar avea darul să facă rodnice femeile ocolite de graţia de-a dobândi copii. Şi călugării mai ştiu că băleţii născuţi pe această cale, când sunt mari, se'ntâmplă să găsească totdeauna dela sine drumul mănăstirii. Ei sunt binecuvântaţi şi se simt irezistibil atraşi de viaţa de călugărie şi de lumina spiritului. (Fr. Spunda, *Der heilige Berg Athos*, 1928). E curios cum în atmosfera ascetică a Sfântului Munte, care în realizările sale extreme de viaţă sufletească, aminteşte iluminări tibetane, iar ca disciplină interioară, rigoarea logi-nilor din India, a putut să incolţească o legendă destul de dionisică, precum este aceea a viţei răsărite din trupul sfântului Simion, acel miraculos isvor de graţie pentru perpetuarea vieţii. Legenda aceasta atonită e totuşi într'un sens deosebit de caracteristică pentru duhul ortodoxiei răsăritene. În legenda atonită despre viţa de vie a ascetului Simion, se produce un miracol al fecundităţii organice, graţie renunţării la viaţa a unui anahoret. În viziunea lui Alioşa, cel beat de sfinţenie şi de stele, camera mortuară se lărgeste, devenind camera nunţii dela Cana. În extazul acestui Isus rusesc, pământul, purtătorul întregii vieţi, devine icoana cerului.

Întrezărim în aceste exemple de literatură ortodoxă, culese la întâmplare, şi cărora li s'ar putea alătura după plac, mărturisirea unei corespondenţe între sfinţenie şi miracolul vieţii, între cer şi pământ. Avem credinţa că am păşit aici într'o atmosferă cu totul revelatoare, şi că aroma acestei legende sau a acestei scene de roman ne comunică ceva din însăşi firea spiritualităţii ortodoxe.

Afirmam mai sus că sub unghiul bipolarităţii spiritualităţii creştine se diferenţiază foarte felurit. Categoriile preferate ale catolicismului sunt cele ale autorităţii sacral-etatiste: statul, ierarhia, disciplina, supunerea, militarea pentru credinţă. Categoriile preferate ale protestantismului sunt cele ale libertăţii: independenţa convingerilor, deliberarea, problematizarea, hotărîrea, datoria, fidelitatea. Iar categoriile preferate ale ortodoxiei sunt cele ale organicului: viaţa, pământul, firea. Deosebirile acestea de bipolaritate, între spiritualităţile creştine, se manifestă cu o impresionantă evidenţă în modul cum comunităţile confessionale concep feluritele realităţi şi probleme implicate de viaţa religioasă şi spirituală.

CONCEPŢII DESPRE BISERICA. O atare deosebire apare de o pildă chiar în concepţiile despre „biserică“ Doctrina catolică şi-a modelat concepţia despre biserică potrivit ideii de stat, în spirit autoritar şi ierarhic. Biserica trebuie să fie o realitate întemeiată pe cea mai consecventă tehnică a organizării. Preotul, cu totul închinat intereselor organizaţiei (celibat), devine resortul central al tehnicii organizatoare. Toată viaţa lui e, cel puţin în principiu, determinată de această funcţie. El e angajat în crearea de fiecare zi şi în menţinerea de fiecare clipă a unei entităţi superioare (biserica stat), care singură contează pe această lume. În veşnică luptă cu puterile politice, sociale, şi ideologice adverse sau concurente, catolicismul a dezvoltat un uimitor simţ istoric. „Istoria“ cu dinamismul

și ritmul ei, este o realitate adiacentă a ideii de stat, sau o condiție prealabilă, care face posibil statul. În consecință catolicismul a simțit totdeauna „istoria“, ca o dimensiune firească a sa, ca un mediu de care nu se poate dispensa, spre deosebire de ortodoxie, care s'a manifestat mai curând anistoric. Catolicismul a avut în toate împrejurările o intensă conștiință istorică și a făcut la fiecare pas el însuși „istorie“, sau a realizat fecunde compromisuri cu ea. Catolicismul a dovedit în toate timpurile nu numai o mare disponibilitate în adaptarea sa la stilurile de viață istorică și la dialectica inerentă a acestora, catolicismul a fost totodată și unul din factorii cei mai însemnați în procesul de *monumentalizare* a stilurilor de viață și de cultură. Să amintim numai rolul covârșitor al catolicismului în procesul de monumentalizare a stilului romanic, gotic sau a barocului. Catolicismul înțelegând biserica drept stat universal, a fost un mare creator de istoriei căreia a căutat să-i dea totdeauna o amploare monumentală. Față de acest rol funcțional al ideii despre biserică în spiritualitatea catolică, să remarcăm cum aceeași idee se deșertează aproape de orice conținut la protestanți. „Biserica“ pentru evanghelic, este sau o simplă ficțiune, sau, ceea ce revine la același lucru, numai comunitatea adițională a indivizilor, asociați prin proprie hotărâre în unul și același imens interes acordat libertății interioare. Dincolo de această sinteză aritmetică biserica nu reprezintă aproape nimic. Atmosfera protestantă este deci destinată să favorizeze mai ales inițiativa individuală, construcția pe cont propriu, creația originală a insului, pozițiile singularizate până la tragic. Mediul protestant e prielnic gândirii laice, ca și creațiilor de cultură laică. Aceasta în măsura că gândirea și cultura laică se substituie absorbante, mai mult sau mai puțin, chiar vieții religioase. Nu e mai puțin adevărat, că acest fel de creații se realizează în mediul protestant cu profunda seriozitate a actelor religioase. Biserica e în protestantism un agent de adâncire etică — religioasă a vieții cotidiene, profesionale, și a vocației individuale. — În ortodoxie biserica nu e nici stat autoritar, nici mănunchiu de libertăți convergente. Ortodoxia a cultivat, cât privește biserica, o concepție de natură prin eselență organică. Biserica e privită ca un „organism“, ca o „unitate a totului“, în care e cuprins nu numai omul, ci și viața și creatura vegetală. Pentru ortodocși biserica nu e o simplă organizație în expansiune, ea are din capul locului un aspect cosmic. Individul participă la totalitatea bisericii ca membrul unui organism, la viața și aspectele întregului organism. În Rusia s'a dezvoltat o cunoscută învățătură, una dintre cele mai autentice ale spiritualității ortodoxe, potrivit căreia „fiecare om e vinovat pentru faptele tuturor“. Avem suficiente motive să credem că această învățătură n'ar fi fost niciodată posibilă la catolici; întâi, fiindcă pentru catolici biserica reprezintă o entitate formală mai presus de indivizi, și al doilea fiindcă indivizii sunt simple verigi într'un front impus de sus, adică membri organizați, iar nu părți vii ale unui organism. Dar mai ales această învățătură nu ar fi fost posibilă la protestanți, cari se socot făpturi singularizate, și cari își închid ferestrele ca monadele lui Leibnitz alcătuind fiecare o lume pentru sine. Învăătura ortodoxă amintită presupune de fapt credința latentă că biserica, adică „unitatea totului“, e ca un *organism* de o structură interioară plină de magice corelații. Dacă un membru al unui organism e bolnav, e bolnav și întregul organism, și fiecare celulă e condamnată să sufere. Ca parte a unui mare întreg viu și organic fiecare om e vinovat pentru faptele tuturor. Aceste câteva considerații, lămuresc credem în deajuns, cum în fond pentru fiecare dintre cele trei spiritualități creștine ideea despre biserică e plăsmuită după un alt model categorial. Catolicului i-a servit drept model ideea de stat, protestantului ideea de libertate individuală, ortodoxului ideea de organism.

CONCEPȚII DESPRE NAȚIUNE. Cât de mult e atașată ortodoxia la categoriile și profilurile „organismului“ ne-o învederează de o pildă indirect și soluțiile cari se dau problemelor

în legătură cu ideea de „națiune“. Menținându-se, în principiu, necurmat pe lângă ideea despre biserică — „unitate a totului“, ortodoxia a manifestat încă din timpuri vechi o tot mai pronunțată silință de divizare practică după națiuni. Această înspicare e în definitiv rezultatul aceleiași aderări supreme la tot ce e „organic“, trăsătură și înclinare caracteristice popoarelor ortodoxe. În lumea ortodoxă organicul serbează triumfuri. De notat e că duhul ortodoxiei definește națtunea după cel mai organic criteriu al ei, adică după „sânge“ și „graiu“. În cadrul ortodox indivizii se simt firesc integrați în unitatea superioară și mai complexă a „neamului“. Ideea de neam, în înțeles de „fapt organic“, s'a desvoltat pe tărâm ortodox în desăvârșită neatârnare față de ideea de stat, cele mai adesea chiar împotriva ideii de stat. Spre ilustrare nu trebuie să trimitem mai departe decât la exemplul poporului românesc, care, păstrat sute de ani sub stele neprietinoase și-a pre-simțit unitatea organică de neam, peste barierele și vămile a trei imperii. Prin contrast, situația aceasta clară, fără echivoc, ne îndeamnă să luăm seama la ezitățile spiritualității catolice față de fenomenul „națiunii“. Spiritualitatea catolică disconsideră, sau tolerează cel mult, ideea și realitatea națiunii, sau o privește dela înălțime, ca un fapt care nu trebuie neapărat să fie, întâmplându-se uneori, să o socotească chiar ca un grav neajuns. Catolicismul urmează sub acest unghiū toate directivele unei internaționale. Nu-i vom nega deci dreptul de a purta atributul sau steagul unei culori după modelul altor internaționale, de universală circulație. Să se remarce cum catolicismul, întemeindu-se pe ideea de stat divin, trece sfidător peste hotare naturale și organice cum e limba, rămânând impermeabil învelit până astăzi într'o limbă sacrală moartă. Să se mai remarce confuziile semnificative, ce se produc sub auspiciu catolice între ideea de națiune și ideea de stat. Noi răsăritenii ne putem mândri în genere cu un sentiment mult mai lămurit al etnicului, și câteodată cu o idee mai limpede și în orice caz mai firească, despre națiune, identificând ideea cu aceea de neam, sau derivând-o din ideea de neam. Apuseanul înclină, la fiecare pas, să confunde ideea de națiune cu ideea de stat, sau chiar să o derive din ideea de stat. Confuziile rezultă în cele din urmă din inaderența la „fire“, din lipsa de simpatie față de tot ce e organic, atitudini proprii spiritului catolic. Din contră simpatia pronunțată, de un accent ca o caldă îmbrățișare, față de categoriile organicului, a avut în răsărit ca urmare atât aspirația spre o biserică ecumenică în înțeles de unitate organică a totului, cât și divizarea bisericii după națiuni, concepute tot ca un fel de organisme. Aderența la tot ce e organic, sub ale cărui vii și suverane tipare se modelează în răsărit ideea de biserică și ideea de neam, e verificată și prin împrejurarea plină de tâlc și profund naivă, că românul își numește credința simplu „lege românească“. Sinteza celor doi termeni, a cosmicului și etnicului, își găsește mediul mijlocitor în categoriile organicului. Protestantii posedă de sigur și ei, sub un mod chiar foarte adânc ideea de națiune, dar semnificația acestei idei e în atmosfera protestantă întru câtva altfel decât în răsărit și cu totul alta decât la catolici. Protestantii nu se simt așa de organic solidari cu această realitate a neamului, a națiunii; ei problematizează oarecum și această idee, grație înclinărilor lor înăscute. Protestantii observă față de națiune o atitudine ca și cum solidarizarea cu ea ar fi rezultatul unei alegeri, a unei optări pe bază de hotărîre liberă și individuală. Actul alegerii libere, odată săvârșit, individul se integrează în națiune sub modul datoriei, căreia se va supune cu tenace fidelitate și până la jertfa de sine. Recunoaștem că această sumară caracterizare are o ușoară înfățișare caricaturală. Nu ne simțim însă cătuși de puțin vinovați pentru împrejurarea că psihologia protestantă se pretează la asemenea caracterizări. Nu am putea, ce-i drept, cita vre-o doctrină precisă în sensul arătat în propozițiile de mai înainte, dar în atmosfera protestantă conștiința libertății predomină așa de mult, asupra oricărei alte realități, încât raportul formulat aici, corespunde cum

grano salis unei situații de fapt. În lumea protestantă integrarea insului în națiune se îndeplinește ca și cum nu ar fi un fapt organic și firesc, ci rezultatul unei deliberări, și apoi un act solemn întemeiat și susținut pe conștiința datoriei. Libertatea, problematizarea, hotărîrea — sunt și în cazul integrării insului în națiune, stări și faze implicate. Națiunea, cu alte cuvinte, nu este socotită ca un adevărat organism, cu o bază profund subconștientă, și de o înfățișare niciodată ostentativ afișată, ca în răsăritul ortodox, ci mai curând ca o colectivitate de libertăți convergente, ca o entitate abstractă, cimentată prin acte de voință, și ca o expresie înaltă a datoriei. (Încercările național-socialiste de a întemeia ideea de națiune pe sânge, pe rasă, nu desmint întru nimic părerile noastre despre deficiența organică a concepțiilor protestante cu privire la națiune. Aceste încercări vor să compenseze pe o cale cam prea conștientă și să umple prin programe și artificii lipsa unei solidarizări *organice* cu realitatea etnică). Că interpretarea, curioasă prin fondul ei, ce o dăm aici raportului dintre individ și națiune corespunde duhului protestant, se poate arăta cu un mic înconjur, recurgând la exemplul concepției kantiene despre „caracter“. Exemplul pare puțin cam lăaturalnic și sărit din șirul ideilor, el e totuși îmbucurător de clar și o foarte explicită mărturie pentru cele susținute mai sus. Kant punea, precum se știe, pe ideea de „libertate“ un accent de înaltă vigoare metafizică. Cititorii inițiați puțin în istoria doctrinelor filosofice știu că pentru Kant „libertatea“ devenea formula supremă a lumii numenale. Ori Kant s'a lansat la un moment dat, în speculațiile sale etico-metafizice, până la afirmația „poantă“ că omul e oare cum răspunzător și pentru „caracterul“ său. Lui Kant, caracterul însuși i se părea deci rezultatul unei alegeri, al unui act de hotărîre, de optare, de libertate numenală. Teza lui Kant, oricât de nouă și de neașteptată, oricât de contingentă față de dogmatica protestantă, este totuși foarte protestantă prin spiritul ei. Ori dacă în atmosfera protestantă a putut să apară o asemenea concepție despre raportul dintre individ și caracterul său, avem dreptul să credem că ne găsim cu totul pe linia psihologiei protestante, interpretând în sensul arătat mai sus și raportul dintre individ și națiune.

Pentru catolicism națiunea este așadar realitatea în cazul cel mai bun tolerată, tolerată atât timp cât ea nu pune piedici spiritului său organizator și imperialist, altfel proscrisă sau pusă la index. Pentru protestantism națiunea e obiectul unei optări morale, o formă abstractă, care circumscrie o convergență problematică a libertăților individuale. Pentru ortodoxism națiunea e un organism, și ca atare afirmată cu accentul, de care se bucură în atmosfera ortodoxă toate categoriile organicului.

DIFERENȚE SUBT UNGHIUL CULTURII. — Consecvent categoriilor îndrăgite și înălțate la rang polar, spiritul catolic, spiritul protestant și spiritul ortodox, au fost prielnice, fiecare pentru sine și din partea sa, altui gen de „cultură“. Catolicismul a favorizat creația culturală, care presupune un front creator masiv și organizat în sens unic. Catolicismului îi revine în deosebi paternitatea culturii „monumentale“, așa cum aceasta ne apare în toate intruchipările superdimensionale ale romanicului, goticului, barocului, intruchipări de mari energii, sistematic coordonate și ierarhic puse în slujba aceluiaș gând. Epoci întregi ale istoriei europene poartă această semnătură și pecete catolică. Atmosfera protestantă a priit în genere mai mult marelui creații individuale, care se distinge prin semnele unei izbătoare originalități. Ea favorizează personalitatea ca atare (Kant și Goethe sunt fără îndoială cele mai înalte culmi atinse). Atmosfera ortodoxă, cu accentul pe tot ce e organic, a fost favorabilă mai vartos creației de naturală spontaneitate, anonimă, populară, folclorică. Cele mai înalte, cele mai complexe și mai felurite culturi populare din Europa, aparțin după părerea noastră popoarelor ortodoxe. Catolicismul, cu duhul său de disciplină canonică, s'a impus popoarelor, substituindu-se în mare parte spontanei-

tății lor native. Catolicismul canalizează energiile sugrumând jocul liber al imaginației populare și îngăduind, fără protest, doar producția legendei cu subiect miraculos. Imaginația populară catolică este insistent îndrumată într'o alvie canonică. — Evangheliismul la rândul său, cu știutele sale inclinări raționaliste și de exaltare a practicității, a avut darul de a steriliza în mare grad puterea creatoare populară. Cultura populară este în apus sau enervant canonică, sau foarte seacă, în asemănare cu cultura populară din răsăritul european. În Elveția, unde am petrecut câțiva ani, am avut spre mirarea noastră adesea prilejul, în discuții cu germaniștii sau romaniștii de acolo, să constatăm că apusul a pierdut aproape cu totul însăși noțiunea de „cultură populară“. Știința inclină acolo să reducă orice produs și fenomen cultural la creația individuală. Filologi de necontestată reputație, sunt cu totul streini de ceace înseamnă cu adevărat o poezie populară. Vigoarea baladei, frăgezimea cântecului, adâncimea prăpăstioasă a proverbului, bogăția și finețea artei populare, proprii sudestului european, sunt privite acolo, ca fapte de necrezut. Elvețienii puși în fața unor tălmăcirii a Mioriței, a lui Toma Alîmoș, și a Meșterului Manole, sau a unor cântece din Maramurăș sau de pe Târnavă, s'au transfigurat de o emoție ca în pragul unui miracol. După ani de ședere în țara alpină, am avut întâia oară norocul de a auzi pe elvețieni vorbind în superlative. Și acest sentiment de admirație ne-a fost dat să-l recoltăm cu arta populară românească nu odată, ci la fiecare pas. Am înțeles atunci întâia oară satisfacția luminoasă, pe care a stârnit-o în sufletul unui Goethe poezia populară sârbească. Și când te gândești că lui Goethe poate că nici nu i-a fost dat măcar să cunoască acea poezie sub aspectele ei cele mai prețioase! — Ori toată această imens de bogată și de valoroasă cultură populară, nu ar fi putut lua ființă și nu s'ar fi putut păstra, dacă nu ar fi fost ocrotită de atmosfera duhului ortodox care se inclină până la pământ în fața oricărei valori „organice“. Catolicismul și protestantismul au fost prielnice dezvoltării cetății și a orașului, ortodoxia a avantajat mai ales dezvoltarea satului. Satele în apus sunt în genere orașe în miniatură, iar așa zisa cultură populară este acolo cele mai adesea de origine urbană. Satele sunt în apus un fel de magazii de haine vechi și de forme căzute în desuetudine, de obârșie orașenească. Orașele din răsăritul ortodox au fost — cel puțin înainte de invazia civilizației — niște simple sate ipertrofiate. Iar satul a rămas aci permanent creator, chiar și atunci când peste el s'au așternut puternice influențe străine.

MISIONARISM, PROZELITISM, MAGIE. — Catolicismul, constituindu-se ca stat a lui Dumnezeu pe pământ, a manifestat dintru început o vădită voință de expansiune imperialistă. Misionarii își atribue menirea și sarcina de a cuceri cu toate mijloacele, pe cari le oferă argumentul strălucitor și faptele bune, amenințarea cu iadul și făgăduiala fericirii eterne, noui cetățeni pentru biserică. Scopul misionarului este tocmai aceasta: de a captura conștiințele, iar mijloacele aplicate sunt cântărite și calculate cu totul în vederea scopului. Nu s'a formulat oare tocmai dintr'un iperzel misionarist și prozelitist o întreagă filosofie despre mijloacele sanctificate prin scopul urmărit? Prozelitism, cu acelaș zel, dar cu mai puțin calcul, se face destgur și'n cadrul evanghelicist, dar aci individul de cucerit nu este un simplu „obiect“, ci un „subiect“; aci aderările se culeg cu un înconjur prin conștiința liberă a persoanei, căreia i se adresează apelul. Omului i se dă prilejul să delibereze, să se convingă, să hotărască el singur în luptă cu sine singur. Evanghelicul se găsește de altfel foarte ades el însuși în permanentă stare de căutare, el schițează un veșnic efort în goană după doctrina pură, și când i se pare că o posedă, încearcă, dintr'un secret impuls al datoriei, să convingă și pe celălalt de adevărul aflat. Ortodoxia nu face prozelitism în orice caz nu metodic. Siluirea organizată și apelul prea stăruitor la conștiința insului, îi repungă deopotrivă. Ortodoxia se mulțumește să creieze în jurul ei o atmosferă, care

se comunică sugestiv. Și dacă se întâmplă uneori ca ortodoxia să se răspândească, acest proces se petrece organic, încetul cu încetul, sub puterea magiei ei imanente. Amvonul e la catolici un fel de tribună militantă, la protestanți amvonul răspunde unei necesități pedagogice, el devine catedră, de unde se pune la încercare disponibilitatea auditorului gata de a ceda oricărei exegeze mai rașionale decât cele de mai înainte. În ortodoxie amvonul nu e decât o anexă a ritualului. De pe amvon se îngăduie părintelui un sfat sau un îndemn familiar. Cuvântul lui nu vrea să fie decât sămânță aruncată în suflute. De incolțirea și creșterea seminței nu se simte el chemat să se îngrijească, asta e treaba Domnului. Ortodoxia cu alte cuvinte e primitiv deschisă celui, care vrea să intre, ea e bucuroasă de oaspeți, dar nu militează, nici nu stăruie să înduplece sau să convingă cu dialectică de gesturi mari. Ortodoxia a adoptat, poate fără a-și da bine seama de aceasta, părerea că credința trebuie să crească în om ca o floare și să prindă prin puterea ei proprie, ca un descântec. Credința nu trebuie impusă cu ispita unor străluciri exterioare, sau cu forța argumentului, nici moșită ca un făt neisprăvit. Ea se naște dela sine. Deținul ei e de creștere ca al plantei. Sămânța aruncată nu trebuie desfăcută cu cuțitul ca să incolțească și nici conjurată cu silogisme ca să prindă rădăcini. În cadrul catolic și protestant, trecerile, convertirile, părăsirile, individuale și colective, sunt la ordinea zilei. Aceasta ni se pare de altfel un fapt, care se înțelege dela sine, într'o zonă atât de militantă sau atât de pedagogică. Protestantul, mai cu seamă când și-a pierdut puțin busola, colindă dela o doctrină la alta, și cuprins de un adevărat nomadism al salvării, bate în maniac cutreer la ușile tuturor sectelor. Catolicul e neapărat mult mai fixat în chingile organizației, fiind supus din partea pater-ului sau a comunității, unui sever control. Catolicul e indeobște astfel educat încât credința să-i fie permanent trează: adică în orice clipă gata de atac, gata de defensivă. Catolicul duce pe plan spiritual o viață de tabără. Și nu cântă un cocoș, fără ca el să nu-și aducă aminte de trădarea lui Petru. Catolicului îi este, cu alte cuvinte mult mai grea evadarea, decât protestantului, căruia exodul dintr'o comunitate i se înlesnește pe toate căile. Totuși ispitele de evadare există destul de numeroase și pentru catolic, fiindcă încadrarea lui se întâmplă să fie de multe ori prea exterioară. Și apoi orice catolic, fiind din principiu militant al credinței, se așează singur în împrejurări, care-l expun la treceri. Cel ce luptă pentru o idee, ia totdeauna asupra sa riscul de a fi el însuși cucerit de ideea contrară. Ortodoxul e organic înrădăcinat în credința sa; masa credincioșilor e în ortodoxie de o impresionantă stabilitate. Într'un grad mult mai mare decât catolicul și evanghelicul, ortodoxul e creștin prin structura sa *subconștientă*, și toată creșterea i se face de altfel în acest sens. În ortodoxie se cultivă instinctiv subconștientul uman în spirit creștin. Catolicismul și protestantismul, dimpotrivă, caută să mențină tocmai conștiința creștină într'o stare de cât mai acută luciditate. Nicătri creștinismul n'a avansat atât de mult până în zone subconștiente, ca în masele ortodoxe, de aceea ortodoxul reușește să fie creștin în sens mai organic decât catolicul sau evanghelicul. În ortodoxie nu se acceptă inovații decât după ce sunt supuse unui criteriu instinctiv de selecție, sau inovații cari se potrivesc cu organicitatea sa deja constituită. Pentru ilustrare s'ar putea aminti de exemplu încercările insistente și fără de noroc din secolul al XVI-lea, ale reformațiunii din Ardeal, de a cuceri preoțimea și țărâניה românească. Poporul românesc i-au surâs desigur diverse avantaje sociale și economice, totuși românii ortodocși s'au împotrivit chemării. Singurul lucru incuviințat primitiv, ca rezultat al invitațiilor pre-reformatoare și reformatoare, a fost introducerea, ca la un obștesc semnal, a limbei românești în biserica ortodoxă, în locul slavonei sacre, care s'a menținut atât timp doar prin puterea tradiției. Ce uimitoare putere de selecție organică, față de val-vârtejul ideilor inovatoare din acel tulburător veac al istoriei ardelenice. —

Vreo două veacuri mai târziu, asistăm tot în istoria Ardealului, la luptele satelor românești — cele mai eroice lupte din totdeauna ale românismului pe plan spiritual — împotriva tendințelor de catolicizare. Acolo unde, prin presiune sau ademeniri, prin vărsări de sânge, asupriri și teroare, situația a devenit intenabilă, românii au închinat steagul, acceptând catolicismul. Dar în ce formă? În realitate românii nu au putut fi nici atunci, nici mai târziu, induplecați sau siliți să jertfească nimic, dar absolut nimic, din toată tradiția, atmosfera și organicismul ortodox. Ei au transplantat de fapt toată această substanță ortodoxă în sânul catolicismului, unde ea stăruie încă și astăzi ca un corp înghițit, dar neasimilat. Concesia, ce o făceau românii prin recunoașterea primatului papal și a celor câtorva puncte dogmatice, sărmâne formule de nimenea înțelese, nu altera prin nimic esența spiritualității ortodoxe a celor, ce s'au închinat unirei cu Roma. Imperialismul catolic a înțeles și el că aci nu se poate aștepta la un triumf integral și a renunțat de a-l mai căuta. Nu românii au cedat în fond, ci catolicismul a venit la ei, relaxându-și propriul stil.

CONCEPȚIA DESPRE SALVARE. Ca orice creștin catolicul e preocupat de problema salvării sufletești. Această salvare e însă pentru mentalitatea catolică un dar, de care individul beneficiază ca de un reflex al triumfului bisericii. Pentru catolic triumful bisericii, ca stat al lui Dumnezeu, are o întâietate față de oricare altă problemă, o prioritate nediscutată asupra oricărui alt interes. Catolicul a crezut nu odată că triumful bisericii trebuie obținut în orice chip, forțat chiar, mai mult, forțat cu orice mijloace, cari niciodată nu pot să fie atât de rele ca să nu poată fi răscumpărate prin măreția scopului. Această îndrumare stăruitoare a energiilor umane spre triumf poate să fie adesea încoronată de succes, ea are însă desavantajul că instalează în conștiința individuală orientări, care prea adesea iau în răspăr pornirile firești ale conștiinței morale. Pentru a justifica orientarea necondiționată spre triumful bisericii, spiritul catolic e osândit să devină uneori reprobabil formalist, și prea adesea penibil cauzistic. Prioritatea acestei probleme și a acestui interes față de oricare alte probleme sau alte interese, creează în catolicism o constelație nefavorabilă problemei salvării. Salvarea nu mai e privită în ea însăși și pentru ea însăși, ci în lumina de reflex plină de impurități a așa zisei probleme centrale. Prin cunoscuta maximă catolică: „în afară de biserică nu este salvare“ nu se urmărește de fapt altceva decât angajarea individului, cu toate energiile sale, în tehnica unui triumf, care tinde să-și mărească la fiecare pas volumul. — În ce situație se găsește protestantul față de aceeași problemă a salvării? Știm că protestantul e mai presus de toate mândru de libertatea sa. În consecință protestantul va crede că o salvare efectivă nu poate să fie decât aceea, care e pregătită în libertate. Protestantul adâncește fără îndoială enorm această problemă, dar el o adâncește uneori până dincolo de flexibilitatea ei inerentă. Reversul medaliei pentru viața sufletească a protestantului este sentimentul unei cumplit de tragice singurătăți. Protestantul pune problema în termeni de înaltă tensiune, dar el îngreunează voit soluția. Vidul tot mai larg dintre problemă și soluție e umplut de spasmul și de crisparea religioasă. Unui ortodox preocuparea excesivă a protestantului cu propria salvare, i se pare destul de penibilă și în fond cam egocentrică. Ce liniștitoare și plină de posibilități de destindere este, față de modul protestant, poziția ortodoxă. Călugărul atonit e preocupat de salvarea sa numai în măsura în care aceasta are semnificația mai largă a unei salvări a „unității totului“. Căci întocmai cum ortodoxul se simte vinovat pentru faptele fiecăruia, întocmai cum păcatele fiecăruia se resfrâng asupra tuturor, tot așa salvarea fiecăruia ridică, după credința ortodoxă, nivelul totului. Această concepție nu e cu puțință decât pe temeiul supoziției, că omenirea e un vast organism, de o structură interioară plină de magice corelațiuni.

DIFERENȚE DE TIPURI. Catolicul realizat ca atare în viața particulară și socială, în deosebi preotul, reprezintă un tip uman stilat. Stilarea este efectul unui îndelungat proces formativ. Stilarea înseamnă aci asimilarea unor forme, oarecum din afară spre înăuntru. Formele sunt impuse individului din partea organizației și pentru a fi semnele vizibile ale acesteea. În lumea catolică formele circulă ca niște existențe de sine stătătoare, de multe ori fără de a corespunde cătuși de puțin unui fond uman adecvat. Formele sunt acceptate ca valori în sine, fiindcă ele reprezintă grandoarea bisericii. Catolicul ține mult la aspectul stilat, al său personal și al faptelor sale. Și aceasta pentru mai marea glorie a bisericii. Pastorul protestant, de un etos dramatizat, e desbărat de orice forme goale. În genere el e mai colțuros, fiindcă în fiecare zi el se simte dator să se înalțe printr'un nou efort. Pastorul se simte un viu exemplu pedagogic, un fel de intrupare după necesități locale, a imperativului categoric. Dela el trebuie să porceadă, grație exemplului dat, o severizare religioasă a datoriei sociale, a profesiunii și a vocațiunii. Preotul ortodox realizează în genere mult mai puțin decât preotul catolic sau pastorul, tipul vieții sale spirituale (de ce? — e o chestiune, cu care nu ne vom ocupa aici). Tipul de viață spirituală ortodoxă, cel mai deplin realizat, îl presimțim, rar, dar totuși existent, printre călugări. Pe acești călugări nu-i știm numai din romanele dostoiewskiene, ci-i știm tot așa din descrierile unor călători străini pe Muntele Atos, iar vreo câțiva am întâlnit în cursul anilor și aieva. Unii dintre aceștia au stat, robindu-se întru privațiuni și desrobindu-se în reculegeri, un deceniu, sau mai mult, în peșterile depe Sfântul Munte. Aceste exemplare umane, cari prin evlavia lor participă la purității stelare, dar cari prin umilința lor nefăjarnică s'ar face mai bucurosi una cu pământul, ne-au dăruit o icoană neuitată apropiindu-ne de ceea ce ar putea să fie nu numai călugărul, ci și preotul ortodox. Infățișarea lor exterioară, dezolantă de multe ori, vorbește desigur împotriva acestui tip de viață; dar au acești călugări o liniște interioară, de necrezut, o transparență a vieții sufletești și o lumină, care le străbate toată făptura și care se comunică fără puțință de împotrivire, mediului încunjurător. Credința lor a devenit cu adevărat substanță organică. Credința lor străbate dinăuntru în afară, nu năvalnică, lucidă, și întovărășită de reflexe militante, ci simplă și firească, însoțită de nu știi ce aromă de adâncă viață subconștientă. Faptele unui asemenea om se desprind dela sine din lumina lăuntrică, ele nu sunt susținute de scopuri; cari să le depășească, nici precedate de problematizări, cari să le dea un aspect singular și prăpăstios. Faptele, necăutate ca atare, par a fi crescut înăuntru, și când se ivesc, ele cad, ca niște fructe coapte, neîncunjurate nici de ideea unui triumf al bisericii, și nici măcar de ideea de a da un exemplu. Nu omul, ca individ conștient, e autorul faptelor, ci faptele se săvârșesc prin el, pornind din substraturi organice fără de nume. Duhul ortodox este în aceste exemplare rare nu o doctrină, ci un fel de a fi, o existență organică, o existență profundă ca atare. Pășind în aura unui asemenea exemplar uman, și se comunică o atmosferă spirituală, care s'a făcut carne și trup.

În cadrul catolic se formează, grație spiritului ce-l caracterizează, oameni reprezentativi și de mare stil. Atmosfera protestantă e prielnică apariției și cultivării unor mari individualități. Ortodoxia favorizează, mai mult decât catolicismul și protestantismul, o existență spiritual-organică, profundă ca atare, profundă în ea însăși, iar nu prin doctrina ei, care de altfel nici odată nu intervine ostentativ în configurarea omului ortodox.

ORGA, ȘCOALĂ, DESCÂNTEC. Biserica, în sens de clădire, destinată ritualului, este la catolici un spațiu, unde statul divin trebuie să devină vizibil. Ritualul va fi retoric, teatral, de gesturi mari; totul e regizat în vederea unui scop precis. Credincioșii sunt ținuți la distanță, în atitudini stilate, despărțiți de ritual prin limba sacrală și prin cântecul metalic-mecanic al orgei, care copleșește suveran cântecul omului. Bisericii i se atribue o exis-

tență formală dincolo de om. Prin toate aspectele ei, biserica e menită să se înalțe autoritară, dincolo de comunitate. — Biserica la protestanți e un fel de școală pentru adulți, unde oamenii vin să învețe, să-și găsească soluții îndoielilor și să interpreteze cu o tot mai mare virtuozitate texte biblice. — Biserica ortodoxă, mai înainte de orice, un spațiu ritual, vrea să comunice credincioșilor o existență mai adâncă, printr'un magic-sugestiv apel la viața subconștientă. Procesul de contaminare se petrece într'un chip firesc, într'o atmosferă de familiaritate și de cântec uman, care prin ritmul și monotonia sa pare mai mult un descântec decât un cântec.

Între sărbătorile creștine ale anului, cea mai caracteristic ortodoxă e aceea a Învierii. S'a remarcat din partea multor autori, că Paștile nu se serbează nicăiri cu aceeași launtrică bucurie și strălucire ca la ortodocși. Să fie oare aceasta tocmai din pricina că la Paști se serbează triumful vieții, al vieții organice asupra morții?

Duhul ortodox și-a ales din vremelnicie categoriile „*organicului*“. Ele reprezintă lotul privilegiat și ca un al doilea pol al spiritualității. Categoriile acestea, ale organicului, nu sunt numai îmbrățișate cu preferință, ci sunt oarecum asimilate în rang cu transcendentul. În afară de aceasta ele ni se înfățișează și ca un model suveran, potrivit căruia spiritul ortodox inclină să imagineze și alte realități, de exemplu realitățile de natură psihologică social-religioasă, sau chiar cosmică. Această orientare spre organic determină în mare parte însuși *stilul* vieții și al spiritualității ortodoxe. Rolul acesta stilistic, pe care în ortodoxie îl atribuim organicului, revine în viața catolică „*autorității sacral-etatiste*“ și categoriilor ei adiacente. La fel orientarea permanentă spre categoriile libertății sau spre realitățile, cari fac posibilă libertatea, determină esențial *stilul* vieții protestante.

(În numărul viitor „*Perspectiva sofianică*“.)

P O E S I I

DE

GRIGORE POPA

CUMINECARE

Tot sufletul satului s'a ridicat în florile de vișin.
Fiecare copil își caută Cristosul într'o floare.
Și toată zarea-i cărje doar de sprijin
Atător inimi mari de prunci crescute 'n soare.

Bem vinul sfânt din cupele 'nflorite
A merilor cărunți intru lumină,
Grădinile și perii purces-au logodite
La praznicul măririi fără vină.

Și pâine sfântă rupe-vom cu mâna
Ca duminatul jertfei să sporească.
Visările aprinse, mai tefere, și râvna
Lăsate-s cuiub odihnei să zidească.

E-atâta suflet revărsat în flori
Că satul pare un pahar răsplin
De toată bucuria răsului divin
Ce-a pogorit în lume printre sorți.

DIN ȚARA DE PESTE PĂDURE

Sunt din țara de peste pădure,
anii mei au crescut teferi din zile,
ca toamna, primăverile și iernile.
Mă umplu de roadele luminii verile.

În codri glasul securilor
și plânsul de moarte al copacilor
îmi vorbesc de trecuta mea copilărie,
de ceruri aprinse și visătorie.

Icoană e tot ce țara mi-aduce
pe ape, pe vânt și lumină.
Ofranda ei caldă e bucurie plină
și steaua ei piază la drum și odihnă.

Vraja-i tăcerea amiezilor nalte,
când iarba-i albastră și grâul de foc,
când cântecul sorii e cânt de noroc
și glasul de clopot vestire de moarte.

Visarea e mândră și munții 'ndrăzneți
în țara cu freamăt de peste pădure,
feciorii ei aprigi mai poartă secure
și cântă prin codri vrășmașii apuse.

POEME INTR'UN VERS

DE

ION PILLAT

CASTANA

Din ghimpil amintirii trecutul l-am cules.

ZILE ȘI NOPTI

Trecură ciute albe și'ntunecați ogari.

REÎNTOARCERE

Am pribegit cu zeli, la oameni să mă'ntorc.

MARINARUL

Din larg zăream pământul, pe țârm privesc în larg.

CASĂ LA BALCIC

Și sufletul și casa mi le-am deschis pe mări.

FATA LA PÂNTÂNĂ

Coboară, purtând vasul, din frizele grecești.

TURC BĂTRÂN

Își numără mătânii de-o mie și-una nopți.

MĂGĂRUȘUL

Stă cu urechi ploștite, jupitul înțelept.

CIMITIR TĂTĂRESC

Prin pietre ceruri albe și marea'n zări : argint.

GOLFUL

A prins în brațe cerul și-l leagănă mereu.

CAMEE

Prin piatra translucidă ca un talaz : Sirena.

DRIADA

Lipești de trunchi urechea s'auzi cum plâng și azi.

CIOCĂRLIA

Din praștia câmpiei lumina cântă sus.

PREVESTIRE

În codrul numai muguri un sunet de topor

HANUL VECHIU

Cu zeghea amintirii la foc de cărauși.

VEVERIȚĂ, TOAMNA

O frunză roșie suie pe ramuri, alte cad.

VÂNĂTOARE

În zori prin ceața roză un sunet surd de moarte.

FRIZĂ

Pe piatră stau eroii, în ea dorm zei ascunși.

SCRISOAREA UNUI MORT

DE

VICTOR ION POPA

Mă, frate dragă,

Cînd isprăvesc scrisoarea asta, mă culc, adorm și mă omor. Te rog să nu răzi citind vorbele mele fiindcă de astă dată n'o să se mai întimplă ca data trecută, ci mă omor de-al-binelea. De altminteri de aceia îți și scriu „mă omor“ iar nu „mă înpușc“. Și că n'o să dau greș, îți garantez. Ce naiba, mă aflu la a doua ispravă de acest fel, așa încât am destulă experiență și nu mai sînt diletantul de acum cinci luni. Cum vezi, mă pot intitula oarecum „profesionist“ ceiace e o mîngiere deosebită pentru mine, care n'am putut să ajung la nici o profesie.

Va să zică mă omor. De aceia îți scriu ție, și numai ție, fiindcă tu ești un om aspru și ai să privești lucrurile drept, chibzuit, mai ales fără miorlăiala plîngăreață pe care o avem noi în fața așa ziselor „catastrofe“ noțiune pe care niciodată n'am înțeles-o, deoarece eu nu cred să poată fi pe lume prăpăd mai cumplit decît poticnirea unei copite de măgar într'un mușuroi de furnică. Dar firește oamenii nici nu bagă de seamă această catastrofă adevărată ci cîntăresc nenorocirea la kilogram (un copil născut mort nu-i nici o nenorocire, copilul mic, de moare, e o nenorocire simplă... Cînd moare mărișor se zice: — „L-a făcut flăcău, și a murit! Mare nenorocire“. Iar cînd moare om în toată firea: „In floarea virstei, dom'le... Ce prăpăd !... Om cit un munte! — Deci socotit la kilogram... Cînd îmbătrînește însă și scade greutatea, scade și „nenorocirea“... — „Era bătrîn... a trăit... i-a venit vremea...“).

Dar să mă întorc.

Cum zic, știu că ai să judeci limpede, deci o să-ți dai seama că am avut dreptate, atît întîia oară cînd mi s'a întimplat nenorocirea de am scăpat cu viață, cit și acum, cînd nu mai scap. (Intrebuînez vorba „am scăpat“ dar fac prostia inadîns, ca să arăt ce idiot e alcătuit dicționarul și ce sărac, atunci cînd e vorba să cobori la oarecare adîncime, fie chiar numai doi metri). Prin urmare, am absoluta siguranță că izbutesc să mă omor, de oarece studiez chestia asta de cinci luni de zile și încă foarte serios. Două luni am studiat-o numai din curiozitate științifică — se poate spune așa? — pentrucă voiam să-mi dau seama cum de am greșit și pentru ce anume am greșit. (Eram incredîntat, știi bine, că omul trăește numai atît cît trebuie ca să-și implinească un anume rost. Iar eu, cînd am tras în mine, puteam să jur că nu mai am nici un rost pe lume... Deci trebuia să rezolv chestia, urgent, fiindcă altminteri eram amenințat să urmez calea tuturor sinucigașilor nătîngi. Adică, după revenirea la viață, să aflu subit că am un rost — sau să mi-l inventez — ceiace era tot una — și să capăt poftă de trăit).

După cele două luni de cercetare științifică m'am pus serios pe lucru și desăvirșindu-mi

cunoștințele, am încheiat toate procesele cu mine insumi, dind verdictele de rigoare și am rezolvat chestia din punct pe vedere tehnic, așa încît astăzi sint în măsură să împlinesc totul cu precizie, acuratețe și — ca să zic așa — confort.

Va să zică, mă omor.

Ca să-ți dau o lămurire precisă, ȝiu însă să-ți spun că nu e propriu zis o sinucidere în înțelesul obișnuit al vorbei ci — ai să te miri, nu? — o executare. De altfel limba romînească spune bine „mă omor“ pentrucă, de fapt, mă omor ca și cînd aș omori pe un altul. Și asta nu e la figurat ci la propriu. Adică, mă desfac în două și mă fac eu singur călăul meu. Studiile mele de trei luni încoace, aici au țintit, și pot să spun că seara asta, adică moartea mea, este o biruință. Într'adevăr am izbutit să elimin din sinucidere orice rămășiță trupească ori sentimentală a instîntului de conservare. Cu alte cuvinte fac voința desfăcută de corpul meu și îi dau un corp aparte, pentruca să mă poată executa fără greș.

Să nu te miri că mi-am luat atitea prevederi. N'aș mai putea îndura însă gluma sinistră să nu reușesc nici a doua oară. Am fost profund jîgnit de ce s'a întimplat data trecută fiindcă renunț la ori ce, dar mi-i peste puțină să las a fi socotit neserios...

Așa dar, mă omor cu ajutorul unui aparat pe care o să-l vezi și tu de altfel. Nu te sfătuesc totuși să-l recomanzi altuia, decît în cazul cînd vrea să revie asupra unei sinucideri neizbutite, ceiace ar fi o oarecare garanție de seriozitate. Tu, însă, dacă vei avea nevoie, poți să-l întrebuițezi de la început, fiindcă am încredere în hotărîrile tale.

Dar să revenim la aparat. Să știi că a tras exact la ora cînd s'a oprit ceasul și că eu dormeam în clipa aceia. L-am alcătuit astfel fiindcă rîndul trecut m'a supărat bruschețea faptului. E neplăcută clipa cînd trebuie să apeși pe trăgaci. Cere o crispare antipatică și se face praf toată seninătatea concepției, toată înălțimea acestei hotărîri de plecare largă... Însfirșit, satisfacția pe care nu se poate să n'o ai cînd ai tras linia, ai adunat, ai făcut totalul și închizi registrul vieții.

Așa cum am dibăcit lucrul acum, totul se petrece ca un zîmbet. Mi-am alcătuit o adormire aproape grațioasă și normală cu ajutorul unui soporific luat într'un pahar cu lapte rece, — asta te sfătuesc să întrebuițezi și tu că dă roade miraculoase: un somn adînc, curat, înviorător...

Am încercat adormirea cîteva săptămîni în șir și am fost așa de încîntat de prospețimea ei, încît cu adevărat m'ar fi siciit deșteptarea dîmineței, dacă n'aș fi fost sigur că într'o bună zi voi fi în măsură s'o opresc pe loc.

Nu mai stăruiesc asupra amănuntelor de construcție. Planul e făcut întreg, cu lămuriri și-l găsești în saltarul biroului — în dreapta — unde am toate hîrtiile mele de preț. Țin numai să-ți spun că revolverul lunecă pe cadran și trage cu precizie în tîmplă oricum m'aș răsuci în pat. Asta ca să informezi procurorul și să nu mai fie ispitit a căuta „asasini“.

Acum să-ți lămuresc pentru ce „m'am înușcat“ acum cinci luni și mai ales, pentruce „mă omor“ acum.

Mă frate, eram obosit. Dar obosit de toate. Nu-mi plăcea nimic. Nu-mi plăcea nici să stau, nici să umblu, nici să dorm, nici să mînînc. Nu-mi mai plăcea nici măcar femeia, fiindcă asta ar fi putut să le înlocuiască pe toate. — Dar tu știi că în neamul meu au fost atîția și așa de mari iubitori de femeii, încît cred că ei au consumat tot stocul de iubire convenit spiței și mi-au lăsat mie, întreg, aceia ce s'ar fi convenit să aibă și ei: depresiunea, amarul în gură de după femeie...

Va să zică, înseamnă că eram obosit și de mine. Apoi dacă așa stau lucrurile ce vroiai și tu să fac? Cînd te sîcie cineva, nu-ți place și te obosește, nu te dai la o parte din calea lui?... Iaca asta am vrut să fac și eu: să mă dau deoparte din calea mea.

Nemai avînd nici o îngăduință față de trupul meu, fiindcă nici el nu-mi îngăduia nici un fel de satisfacție, am vrut să plec din mine cum aș fi plecat dintr'o casă, dintr'un oraș, ori dintr'o țară care nu mi-i prietenă. N'am mai stat să judec unde-i vina. Dracu știe ce șurub s'a răsucit prost în mine, dar am constatat că mi-a oprit pe loc toată mașinăria vieții și nu mai puteam. Înțelegi? Nu mai puteam.

Așa dar, trebuia să plec din mine, fiindcă am simțit că mă înăbuș. În fond toată chestia asta e un fel de expatriere care se face nu fiindcă e mai bine acolo unde te duci, ci fiindcă vrei să scapi de unde pleci...

Dar n'o să mai stăruiesc asupra pricinilor care m'au îndemnat acum șase luni să pun mina pe revolver. Sînt banalele motive ale sinucigașului obosit de lumea lui, de sufletul din el, de trupul său. Însfirșit, cum am spus, mașina care stă pe loc.

Dar tragedia mea adevărată eu n'o știam atunci. O bănuiam numai. Ea a început a-și arăta colții *după* aceea, prin cea mai stupidă și mai caraghioasă dintre întîmplări.

Ești curios s'o afli și eu doritor să ți-o spovedesc, fiindcă ești singurul care o vei înțelege cum trebuie. Iat'o.

Rîndul trecut, după ce luasem toate hotărîrile cuvenite, mi-am îngăduit cîteva ceasuri de odihnă lumească. Adică, am pornit la plimbare, încet, tîhnit, senin, și împăcat cu tot ce-a fost și cu tot ce era să vie. Simțeam în suflet ceva ce nu s'ar putea spune decît cu vorba „desăvirșirea”. Asta e: simțeam desăvirșirea. Trăiam desăvirșirea. Dar ca să fiu ajuns aici, pricepi tu bine, că nu mai puteam să mă socot în viață. Eram ca și plecat. Pluteam însfirșit spre altă stare.

Ei bine, nenorocirea de aici a pornit. De aici, fiindcă această netezime de vedere, această desfacere totală, această — cum să-i zic? — *descarnare*, îți limpezește așa de adînc și cu atîta bunătate chinurile și mai ales izvoarele de chinuri omenești, încît te cuprinde o milă fără margini de toată biata omenire asta, care de mii și mii de ani, aleargă, se zbate, țipă, se cheltuește, face aceleași și aceleași gesturi, aceleași și aceleași schime, și spune aceleași și aceleași cuvînte, pentru ca, la urma urmii, totul să nu fie decît o jalnică și inutilă luptă împotriva morții. Vor s'o izgonească atît cît o pot îndepărta, vor s'o uite, cînd n'o mai pot opri, vor să răzbată dîncolo de ea prin ceiace fac, atunci cînd îi înșfacă de git.

Ți se rupe inima de sărmana lor trudă cînd ai atîta seninătate, încît să fii scos dintre ei și decî intrat cu un pas în locul lor de spaimă...

Și atunci, au început a-mi veni în mînte cunoscuții mei, femeile care mi-au fost dragi, oamenii care-au fost buni cu mine... M'am gîndit că plecarea mea definitivă din lume are să le aducă aminte de moarte și că mulți dintre ei or să-și simtă spinarea rece auzînd că eu, cel care le-am strîns mina, — sau care le-am sărutat obrazul și gura — sînt în clipa aceia carne moartă, intrată în putreziciune...

Vezi și tu, mă frate, este, este în făptura omenească atîta spaimă de moarte, încît fascinația acestei morți duce la cumplite proiectări retrospective. Este imposibil să știi că a murit o femeie pe care ai sărutat-o odată și să nu ai impresia că sărutările tale au fost date pe-o carne rece, de parcă ar fi să o săruți și acum, moartă. Peste imaginea caldă din trecut se suprapune brutală imaginea de acum... și asta, e o tortură. De aceia, la o ființă foarte apropiată pe care ți-ai simțit-o caldă și vie, creierul păstrează această pavăză: refuză să creadă că toată voioșia și căldura nu mai este decît amintire.

Dar însfirșit, astea sînt — cred — lucruri foarte obișnuite, și pe care tu le-ai simțit și le știi tot așa de limpede ca și mine.

Prin urmare m'a apucat o mare milă de toți bieții oameni, cărora am să le dau cîteva clipe neplăcute — și inutil neplăcute. Apoi — m'am gîndit la ceilalți oameni cu

cari am avut cindva cite o neînțelegere, o vorbă aspră, o înșepătură, sau — cazul femeilor, — o ruptură.

Știi și tu ce penibil este că un om a murit supărat pe tine. El trece într'un „definitiv” de care ție ți-i teamă, cum îi este fiecărui om, și tu nu mai poți retușa întru nimic imaginea pe care ți-a furat-o cu el. Aș zice mai limpede, că duce eternității de care tu vei avea nevoie, imaginea ta greșită. Insfirșit, că te ponegrește în fața lui Dumnezeu... E stupid, cu adevărat, dar așa e.

Și apoi, cînd nu e vorba de-o moarte obișnuită, ci e o sinucidere, lucrurile se complică mult mai mult cu altceva. Și acest altceva este conștiința oamenilor, care e grozav de fragilă uneori. Ba încă așa de fragilă, încît se cutremură în asemenea cazuri și se scotocește ridicul de adînc, ca să-și îndepărteze orice vină, orice puțință de vină. Ca să-ți dai seama bine, adă-ți aminte de sinuciderea lui Ionel, prietenul nostru. Și adu-ți aminte cum fiecare dintre noi își găsea o părticică de vină, tocmai fiindcă fiecare voia să dovedească lămurit că, „el a făcut tot ce se putea să facă, dar...” Ba atunci, culmea a atins-o Iliescu, directorul general, care îmi biuguia :

— „Uite, dom'le... Bietul băiat!.. Poate că de-l avansam nu se mai întimpla nenorocirea asta...”

Eu am ris:

— „Era bolnav, domnule Iliescu și se îndrăgostise de o fată care-l știa bolnav...”

Știi ce mi-a răspuns ?

— Tocma... tocma, dom'le! Dacă-l avansam avea de unde să se îngrijească...”

Și așa mai departe și așa mai departe...

Prin urmare, mă frate, m'am gîndit că ar fi nedrept să mă împușc așa, fără nici o lămurire, cum o făceam și să las atîta omenire să-și zgîrie sufletul cu bănueli neîntemeiate.

Mi-am cumpărat deci o cutie de plicuri și am început a scrie scrisori pe la toți cunoscuții, cam în felul următor :

Scumpă Mimi,

Eu mă sinucid. Simt că viața mi-i goală și inutilă. Nu mă pot despărți însă de amintirea ta fără să știi, că-ți sint recunoscător pentru clipele bune pe care mi le-ai dat. Te binecuvîntez, Mimi, și-ți doresc fericire așa cum meriți — căci meriți, într'adevăr, o mare fericire.

Iar fiindcă, poate, au fost între noi clipe cînd absurdități copilărești ne-au învrăjmășit, te rog să crezi că le-am uitat și, de mai este amintire și acolo unde plec, atunci duc cu mine un chip neștirbit, o amintire caldă, ca o mîngiere...

Sau :

Banule prieten Iorgu,

Tu știai de mult că voi ajunge la sinucidere. Mi-ai spus-o și nu m'am ferit să ți-o confirm. Iată-mă ajuns și — cînd citești asta — trecut peste focul cel hotărîtor. Mi-ai fost drag și-mi pare rău că viața mi-a fost prea goală ca s'o mai pot îndura. Tu ai multe rosturi, eu nici unul. Tu poți gusta o fericire, eu sint neinstare. Așa dar mă duc. Și fiindcă vreau să nu-ți fie sufletul greu nici măcar o clipă, crede-mă că—in ce te privește — nu duc cu mine decît amintirea frumoasă a unui suflet cald...

Sau :

Micută Ștefanie,

Mi-ai fost mai dragă ca sufletul meu. Am vrut să-ți fiu bărbat și n'ai vrut, fiindcă simțeați prea bine ce om inutil sint. Să nu ți-o îpuși niciodată, fiindcă aceia ce-ai făcut e bine și e drept.

Plec din viață, cu nesfârșita părere de rău că nu-ți pot da ție zilele pe care le mai aveam eu de trăit...

Și însirșit, vre-o cincizeci de astea...

Le-am pus la poștă, m'am întors acasă, am tras și... peste două zile m'am trezit la sanatoriu...

După asta, și de cum au dat voe doctorii să primesc vizite, a început spaima.

Cea dintii a venit Mimi. Devastată de plins, tremurind:

— „Cum se poate să faci tu una ca asta?... Dar n'ai înțeles că eu numai pe tine te-am iubit?“

— „Mimi... tu n'ai nici o vină...“

— „Lasă că pricep eu... răule! Mă mir cum n'am înebunit... Dar de unde să știu eu că mă iubeai așa de mult...“

— „Ascultă Mimi... Înțelege că nu e vorba de tine...“ Ea rîde:

— „E foarte frumos din partea ta cînd vrei să-mi ușurezi inima, — și nu mă miră... — așa ai fost totdeauna — dar acum știu ce trebuie să fac...“

Și ce știa că „trebuie“ a făcut. Adică, m'a sufocat cu o dragoste artificială, înbolnăvită de apropierea morții mele, dragoste de care nu m'a scăpat nici chiar micuța Ștefanie, care fugea de acasă, cînd bărbatu-său era la birou, ca să-mi spue:

— „Eu mă despart de el... Să se omoare un om ca tine!?. A, nu!.. E foarte măgulitor pentru o femeie să facă un bărbat asemenea „gest“ de dragul ei... Dar bietul suflet din ea ce face?...“

— „Nu ești de vină tu, Ștefanie,.. ți-am scris doar...“

— „Lasă că știu eu formulele tale... Nu, nu și iarăși nu!“

Iar după Ștefanie a fost Alice și Ioana, pe urmă veverița aceia de Sanda, mai apoi Elise... și naiba să le ia pe toate, că speriasem spitalul...

Cît privește regnul bărbătesc era altă poveste:

— „I-ascultă bă, nebunule! N'ai decît se te impuști cînd vrei, dar să nu mă faci de vină pe mine, pentru că nu ți-am împrumutat cîteva mii de lei...“

— „Cum, omule?“ pufnesc eu în ris „de asta crezi tu că...“

— „De asta cred că ești nebun. Altfel nu mi-ai fi scos ochii în chip suptire... și făcînd-o pe mărinimosul... Na, ici, cinci mii de lei...“

— „Dar n'am nevoie!“

— „Haî, termină! Ia banii și tacă-ți gura...“

Sau:

— „Bine, domnule, dacă n'ai în tine nici bărbăție de doi bani să induri o glumă...“

— „Ce glumă?“

„Fleacul acela de ceartă de la masă... Păi, se poate? Senzibil, senzibil, bine, pricep... Dar să te impuști din asta?!“

— „Nu, Vasile...“

— „Ce nu Vasile“ e limpede în scrisoare. Citește. „In mine un mărunțis a fost in stare să dărime tot...“

— „Dar nu-i vorba de asta, Vasile...“

— „Lasă că pricepem noi. Mulțumesc lui Dumnezeu că n'ai murit ca să te am pe cuget. Și de acu incolo am învățat să mă port cu tine...“

Și așa, mă frate dragă, m'au năpădit prietenii și prietenele de mi-a ajuns viața altfel de iad. Fusese iad gol, acum mi-am făcut-o iad tixit. Și grozăvia era că abia încercam a spune:

— „Mimi dragă, nu te iubesc, să ne despărțim...“ și ea sărea în sus.

— „Da firește... Ca să te impuști și să inebunesc de remușcări...”

— „Îți jur că nu...”

— „Lasă, lasă, lasă... Acum știu ce ești în stare...”

Și Ștefanie la fel, și Alice la fel... și toate la fel... Iar prietenii la fel cu prietenele, până ce am simțit că turbarea îmi încheștează fălcile și mă conduce direct la asasinat în masă...

Căci, — înțelegi tu? — oamenii aceștia, îngroziiți de gândul că m'am putut sinucide din vina lor, nu-mi iertau spaima trecută, le era groază de o spaimă în perspectivă și totuși, mă zeflemiseau de îndată ce le eram în mină și credeau că sub paza lor n'o să mai pot repeta încercarea...

Viața de iad, ți-am spus, sau mai simplu: *viață*. Pentru că prin ea am văzut viața cea adevărată, în goliciunea aspră, grea, năbușitoare pe care i-o dă apropierea morții.

Ei bine, nu-mi trebuia viața asta. Și altminteri eram obosit de ea... D'apoi sub forma asta sălbatecă, în încarcerarea asta totală a sufletului. Acum însă sparg zăbrelele... Insfirșit răsufli!

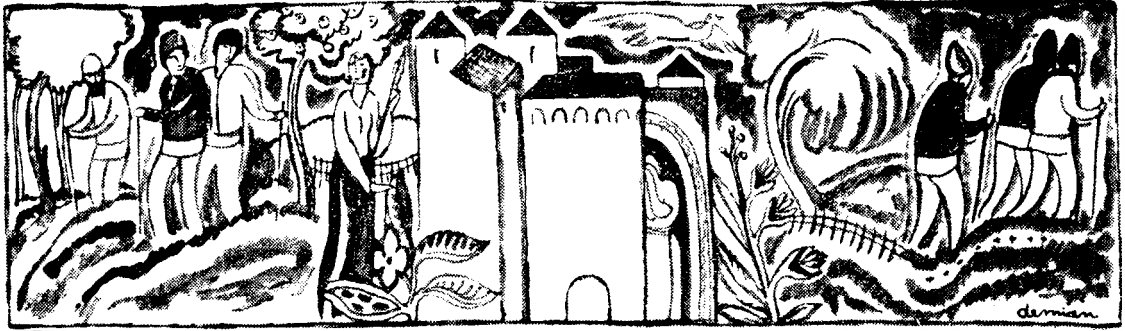
Cînd citești rindurile acestea eu dorm senin și eliberat. Dar de astă dată, firește, n'am mai scris nimănui afară de tine. Vreau să te amuzi la cimitir cînd vor veni toți, îndoliați și chinuiți, socotindu-se fiecare nedreptățit, dar oarecum mîndru, căci a izbutit să ducă un om la sinucidere. Pentru amărăciunea lor, căci acum vreau să-i pedepsesc puțin și să-i iert tot deodată, te rog să le citești — de socoți că e bine — următoarea scrisoare din partea mea:

Iubiților,

Vă mulțumesc că vă simțiți vinovați de moartea mea. Eu am crezut totdeauna că voi n'aveți nici o vină. Cum însă stăruiești cu atîta încăpățănare, înclin să cred că totuși dreptatea e mai mult de partea voastră decît de a mea. În orice caz e lămurit că dacă la prima mea încercare voi n'ați avut nici un merit, acum la definitivat — ca să zic așa — ați fost agenți importanți. Decî fiecare își are partea lui, dar mai cu seamă *cineva*... Fiți deci mîndri dacă puteți fi, și mai ales *cineva* poate să aibă toată mîndria... O zi, două, ori două luni fiecăruia îi va veni greu la gîndul că a murit un om din pricina lui, pe urmă însă o să treacă spaima și începe mîndria... E un merit să fi deschis un mormint. Să-l purtați sănătos, ca o decorație. La revedere, iubiților, pe cit mai curînd, fiindcă-mi închipui că totul se repetă acolo unde mă duc, aidoma cu aceia ce-a fost aici. Adică, atunci cînd veți fi cu toții, mă voi sinucide iarăși de două ori și astfel voi reveni pe pămînt... Cum vedeți, alerg mereu după mai bine — sau, mai exact — după clipele cînd pot exista fără voi...”

Cum înțelegi prea ușor, nădăjduesc să-i fac să mă injure mort fiind. Ceiace ar dovedi așa de mare intimitate cu mine mort — deci cu moartea însăși, — încît nu s'ar mai teme de strigoii. Și astfel le-aș ușura inima de durere, lăsîndu-i numai cu mîndria, pentru că la urma urmii sînt niște bieți oameni, cari mi-au fost dragi și de care aș muri de milă dacă n'aș fi mort cu adevărat”.

Ne pare rău că nu putem da numele eroului, de oarece e foarte cunoscut și s'ar ști despre ce prietenii și prietenele este vorba în scrisoarea lui. Ei au ajuns astăzi la „mîndrie” așa încît am călca dorința răposatului, care trebuie să fie prea mulțumit văzîndu-i astfel...

P O E S I I

DE

V. VOICULESCU

NUNTĂ

Când sufletul arsese amurgu-i de fosfor
Din mâinile — așteptării căzu o amintire :
Natura viitoare — cumplita deslăpșire
Din ramuri reci de sânge, liane lungi de dor.

Și somnul dintr'odată nerăbdător de mare
Imi fu o deșteptare severă în adânc.
Mă însoțeam cu moartea și ca'ntr'un larg de mare
Îi asvârleam din deget senin inel de gând.

Striga eternitatea sălășluită'n mine,
Din fiecare lucru îi răspundea o soră
Și-atâtea mâini sbucnite din gol nunteau senine
În preajma nopții mele urzind o auroră.

Intram în curți eterne cu car de stele zestre
Dar strejuiau la poartă dureri domestice
Și'nchisă în iatacuri, cu brațe rătăcite,
Melancolia lumii se arăta'n ferestre.

ALUNECĂRI...

Târziu după nechezul inflăcărat al zilei
Pășește lung amurgul cu mugetul lui lin.
Pe-un mal, mărșău aur e frate bun argilei,
Pământul iar ajunge misterios și plin.

Cum doarme omenirea sub domuri de țărână,
La rădăcina morții culcat în amintiri
Mă adâncesc în vaste neliniști fără frână,
Sub pajiștele mele adușmec uneltiri.

Stau falii mari în suflet la'ncheetura firii
De unde se stârnește lăuntricul cutremur,
Mi-afunecă țărîmul spre rîpile iubirii,
Ținutul cel mai rodnic se surpă rupt în vremuri.

Spre gropnițe căscate la fundul temeliei
Alcătuiri suave se prăbușesc și curg...
Arar arunc din lutul adânc al poeziei
Un vers de ambră sumbră cu vine de amurg.

VIATA LUI GIB I. MIHĂESCU^o

DE

N. CREVEDIA

În ziua de 19 Octombrie, 1935, a plecat dela masa de brad a „Gândirii“ unul dintre cei mai vrednici și mai devotați slujitori ai ei. Cu Gib I. Mihăescu, se năruie un umăr strălucit care susținea, de 14 ani încoace, paginile acestei reviste. Se năruie însăși proza „Gândirii“. Aici, împreună cu Cezar Petrescu, și-a dat Gib întâile sale adevărate puteri epice și, după debut, perfecțiunea suflului său larg de romancier, tot în aceste file a atins-o.

La 41 de ani, în floarea succesului și a tineretelor, Gib I. Mihăescu a depus condeiul. O țară familiară, crudă ca un destin, l-a secerat în mai puțin de două luni. Unul dintre foștii săi prieteni, spunea că Gib a murit „din exces de delicateță“. Avea dreptate. Iată, Gib Mihăescu a fost printre noi și noi nu l-am cunoscut! Era unul dintre întemeietorii revistei, colaborator statornic până în ultimul timp și, totuși se ținea departe de dânsa. Nu dintr'un desinteres de scriitor ajuns, ci din teama de a nu deranja pe cineva, chiar pe cei mai buni amici, cu ființa lui de fiecare zi. S'a strecurat toată viața printre noi și printre oameni, cu o discrețiune de zefir — și mulți am aflat abia acum că prietenul nostru avea familie dulce, cu odrasle anevoie de întreținut, că dela fereastra sa de lucru romancierul îndrepta, în fiecare noapte spre stele, o veritabilă lunetă astronomică; iar în fiecare Duminică, citea Biblia cu glas tare, ca un britan. Poetul luptase la Muncel și Mărășești, păzise Nistrul cu pușca iar dela o vreme, o tristețe neînduplecată, alivănită pe undeva prin vrejii organismului său diafan, îl chema spre podgoriile cele fără întoarcere și suspin...

Peste crucea prietenului și colaboratorului nostru, s'au așternut zile și nopți. Suntem încă rătutiți de crâncenul eveniment care-a smuls pe cel mai delicat dintre noi. Pentru parastasul de slove pe care i-l face „Gândirea“, lăsăm să urmeze aci câteva note biografice și două-trei aduceri aminte, pentru cei cari cercetând în viitor opera, se vor interesa și de urmele pe care le-a lăsat în țărâna aceasta ingrătă acela care a fost Gib I. Mihăescu, dragul nostru Donna Alba...

Gib I. Mihăescu s'a născut la Drăgășani, în anul 1894, Aprilie 23. O zi sfântă de primăvară, deaceia a primit numele de *Gheorghe*. Era al treilea copil. Sora lui mai mare, văduva unui ofițer superior, trăiește și, după moartea mamei, dânsa l-a învăluit într'o iubire mai presus de orice frăție.

Tatăl, Ioan Mihăescu, era avocat în Drăgășani. Avocat-apărător din aceia de modă veche, cu diplomă dela Târgoviște. Foarte inteligent, fire deschisă și întreprinzătoare. Isbutise să facă oarecare stare și adunase multă stimă printre ruralii săi concetățeni, ale căror interese le apăra cu onestitate.

Bunicul lui Ion Mihăescu, originar din Gorj, a fost unul dintre oamenii de încredere ai lui Tudor Vladimirescu. Se numea Preda Stegaru, căci purtase, probabil, steagul Revoluției. Gib iscălea multe dintre articolele sale cu pseudonimul *Gh. Stegaru*, ca un omagiu adus memoriei pandurului.

Dar copiii avocatului, precum vom vedea, n'au semănat acestei ascendențe de cremene. Ei au primit, toți, sângele subtil al mamei — soția lui Ion Mihăescu — fiica unei boeroaice care se retrăsese la *Mănăstirea Dintr'unlemn* și se făcuse călugăriță. Pe fată, însă — o fată din flori, pare-se — n'o reținuse între zidurile sfinte, ci o dăduse într'un pension la București. De aci, copila venea și și petrecea vacanțele la mănăstire.

Dar, odată, venind să și petreacă libertatea Paștilor lângă mama, în diligența care trecea prin Drăgășani, frumoasa domnișoară cunoscă pe chipeșul avocat oltean, pe Ion Mihăescu. După două săptămâni, erau cununați și eleva care n'avea decât 15 ani, nu se mai întoarse la școală...

Atmosfera de umbre și evlavii a Dintr'unlemnului influențase mult sufletul fin al doamnei Mihăescu care și-a crescut copiii în leagănul adânc al credinței și al unei desăvârșite cucernicii. Mama lui Gib era o fire aristocrată, blândă și foarte romantică. Citea romane și cărți de istorie, mai ales dintre cele care povesteau viața regilor și a tuturor Curților domnitoare. Două-trei ore pe zi, citea Sfânta Scriptură.

Copil, Gib a crescut la via părintească *Groșarea*, din satul Călina, de lângă Drăgășani. Bătrânii satului îi povesteau aci despre trecutul în care zăceau ascunse, comori bogate, turcești. În visurile copilăriei lui Gib, vor fi jucat, desigur, multe focuri de aur și în nuvelele de mai târziu ale fostului băiat dela vie, vom întâlni, des, obsesia acestor vâlvătăi, în descripția cărora Gib Mihăescu se dovedea un maestru.

Era un copil pîrpîriu, dar tare drăgăstos. Și de mic îl atrăgea suavul blestem al scrisului. Așa, de pildă, lua hârtii, le împătorea, le cosea și desena pe fiecare pagină tot felul de chipuri. Pleca apoi prin târg, prin centru pela cafenea și striga cât îl ținea gura: „A apărut „Veselia“. Cumpărați „Veselia“, 5 parale bucata“... Iși desfăcea cele trei-patru exemplare din „Veselia“ alcătuită de el și, când îi mai cerea cineva câte un număr, el răspundea satisfăcut: „De unde să-ți mai dau? Că s'a prescris!“ — adică s'a isprăvit..

— Dar cine ești tu, mă! — îl întreba câte cineva.

— Eu sunt *Giab*, ziaristul? — răspundea el, mândru. *Giab* era un ungur — Gabor îl chema probabil — și care vindea ziare prin târg. De aci i-a rămas numele de Gib. Drăgășanii, familia, toți intimitii lui îi spuneau: Gibe.

Urmase clasele primare la Drăgășani.

Prin 1902, este înscris în clasa I-a a liceului Carol din Craiova. În clasa II-a, însă, e mutat la liceul din Slatina. Sta aci în gazdă la sora lui mai mare, căsătorită cu un ofițer.

Și la Slatina, desena Gibe. Făcea pe deal, în pământ... planurile războiului ruso-japonez. Odată, era foarte abătut:

— Ce ai, mă? — îl întreabă sora.

— Te rog să-mi faci rost de-o căpățână de miel mort.

— ???

— Vreau să fac telegrafie fără fir.

Anul următor, avocatul Ion Mihăescu își trimise copiii la liceul din Râmnicul-Vâlcea. Dar Gibe o 'ncurcă aci cu clasa III-a, cutoatecă la Craiova și la Slatina fusese premiant. Și iată în ce împrejurare. El și încă alți vreo șase elevi au spart dulapul cu dulcețuri al gazdei și au mâncat-o toată. Elevii au fost reclamați la școală și eliminați, iar părinții au fost trași în judecată de zgriptoroaica bătrână care s'a înscris la despăgubiri cu suma de 80 de lei.

Pentru Gibe, eliminarea era încă un motiv de mândrie:

— Da' ce? — spunea el când îl dojeneau părinții — Eminescu n'a 'ncurcat-o și el, tot în clasa III-a?

Repetă clasa la Craiova. Se distingea la partea literară. Nache, vestitul profesor de Română, care a fost și dascălul unor Nicolae Titulescu, Dr. C. Angelescu și al multor personalități oltene — îl lua 'n brațe, în clasă, și-l săruta. La obiectele științifice și mai ales la Matematică, elevul Mihăescu I. Gheorghe era slab.

După absolvirea gimnaziului, se înscrie în cursul superior, secția clasică. Tatăl era foarte mândru: Gibe al meu este al patrulea din clasă — se lăuda dânsul. Până într'o bună zi, află că la secția clasică nu urmează decât patru elevi. Mihăescu I. Gheorghe era, deci, ultimul...

În timpul acesta, familia lor încearcă întâia durere. Primul copil al lui Ion Mihăescu, Nicolae, elev în clasa VIII-a, la liceul Carol I din Craiova, răcește, capătă tuberculoză la laringe și moare.

Războiul îl găsește pe Gib Mihăescu student la Drept. Era prin anul II. Este încorporat, și trimis la Bacău, la Școala Militară. După trei luni, e avansat sublocotenent și trimis pe front. A luat parte la luptele dela Muncel și dela Mărășești.

În 1918, e demobilizat, după ce stătuse câteva luni pe Nistru. Acasă, rămâne un an. În timpul acesta, scrie și citește intens.

În 1919, vine la București, să-și continue studiile. Se înscrie și la Litere, căci își pusese în gând să se facă profesor universitar. Aci la București, locuia împreună cu un student dela Belle-Arte, tot din Drăgășani de fel, într'o mansardă sărăcăcioasă pe Calea Victoriei, vis-à-vis de Ministerul de Finanțe. Când a venit tatăl lui Gib prin București și l-a văzut unde și împreună cu cine locuște — studentul dela Belle-Arte era pictor sărac și tușea, tușea într'una — i-a propus să-l mute la o gazdă ca lumea. Gibe a refuzat:

— Lasă, tată, aici în Calea Victoriei e frumos. Și Sandu (pictorul) e un băiat fin, manierat. Mă 'nțeleg așa de bine cu el! Artist tot ca mine...

— Dar ce artist ești tu? — s'a 'ncruntat grijulul podgorean.

Și Gibe i-a arătat niște numere dintr'o revistă — „Luceafărul“ — în care îi apăruseră primele bucăți în proză, niște schițe grațioase.

— Tu să-ți vezi de carte, să-ți iei licența și să vii colo la Drăgășani. Se fac acum cu improprietățile niște afaceri cu pământul... În timpul acesta, Doamna Mihăescu, sfânta mamă a lui Gibe — se prăpădește! El nu a fost anunțat la București decât târziu, după înmormântare...

Dar pe Gib l-au plictisit curând cursurile de Drept. Prin 1920-21, împreună cu Cezar Petrescu, cu Adrian Maniu, ș. a. — au plecat la Cluj să facă ziaristică și apostolat cultural. Au scos aci ziarul „Înfrățirea“. Despre această epocă, în care a apărut și „Gândirea“, a vorbit mai pe larg, într'un număr trecut, d. Cezar Petrescu.

Dar nici cu gazetăria și nici cu apostolatul din Ardeal nu s'a împăcat. În 1923,

revine la București și își ia licența în Drept, spre fericirea bătrânului. (În 1921, se prăpădise, în vârstă de 27 de ani, și Mihai, un frate mai mic a lui Gibe. Mihai avea mari aptitudini pentru pictură).

Dar după licență, Gibe nu s'a dus la Drăgășani să fie stălp familiei și să se avânte în procesele de expropriere. Lui i se părea că afaceri într'un mai mare se fac în Basarabia. Și a plecat la Chișinău să facă avere. Lucra acolo cu avocatul Oprea. Maestrul Oprea avea o afacere la muntele Athos. Gib vrea să rezolve el această afacere bănoasă. Avea ocazia — spunea el — să vadă și Sfântul Munte. Dar n'a apucat să plece în Grecia. A fost chemat la Drăgășani. El a scris însă că n'are cu ce se înapoia și tot ai lui i-au trimis banii de tren pentru înapoiere...

La Drăgășani, s'a întors în 1924, în Iulie. Ion Mihăescu, tatăl, închisese ochii încă din Martie, acelaș an. Murise cu dorința ca Gibe să aibă grijă de familie, de casă, de vie și de procesele rămase în curs. Și Gibe s'a supus acestui sacru deziderat. În 1925, se căsătorește cu d-ra Elena Stănescu, dragostea lui din copilărie, fiica unor gospodari cuminți, din partea locului — actuala văduvă — și, paralel cu preocupările sale literare (apăruse „Vedenia“ și „La Grandiflora“) — își pune în gând să facă și avocatură serioasă. Procesele cu pământuri erau în toiu. Firma Mihăescu era cunoscută și oamenii veneau să-l angajeze avocat, mai ales că se șoptea despre dânsul c'a învățat la București, e licențiat și scrie și prin jurnale.

Dar afacerile, chiar și cele avocațești, se fac disdedimineață. La ora 6, ceilalți confrăți erau în curte și ascultau păsurile imprecințiilor. Gib se scula târziu. Pela 8. Și în loc să iasă în curte să dea bunădimineața la oameni, își lua depe noptieră blocul de hârtie, styloul, își trăgea bine plapoma pe piept — obișnuia să lucreze în pat — și s'apucă să scrie. „Pavilionul cu umbre“, piesa care i-a fost jucată la Teatrul Național, cu Maria Ventura în rolul principal, o începuse la Cluj, o continuase la Chișinău și a terminat-o aici la Drăgășani. Tot aici, a scris comedia „Confrații“ și altă dramă „Sfârșitul“ pe care le-a prezentat tot Teatrului Național, dar i-au fost respinse. „Confrații“ sunt camarazii de barou din provincie.

Până la 10, scria. Apoi, încă un ceas, se îmbrăca. Își făcea toaleta încet, ca o domnișoară. Și tocmai încolo pela 11, ieșea din casă:

— Ura fraților, ura. Ce e cu voi, mă?

Câteodată, se hotăra să se scoale de dimineață. Se trezea la 6, scria câteva pagini și la 8 era la judecătorie. Dar nici atunci nu făcea nimic. Nu câștiga mare lucru din avocatură, profesiune în care nu'și găsea o vocație. Pierderea unui proces îl întrista peste măsură. Și nu că avusese el un insucces, cât pentrucă omul pentru care pledase își pierde pământul. Pentru țărani, în deosebi, avea o milă profundă. Când se întâmpla să câștige procesul, aducea acasă onorariul și cu un gest amar, îl întindea soției:

— Uite bani, dela nenorociți d'ăia de țărani...

La un moment dat, s'au asociat trei avocați; Răuț, Bogardo, Gib și au deschis un birou. Au câștigat bine, lucrând tus-trei. Când au făcut socoteala, scriitorului i-a revenit o sumă destul de frumoasă:

— Cum, mă fraților, ăștia sunt banii mei?

— Ai tăi.

— Bani câștigați *de mine*, cu avocatura?

— De tine, de mine, de noi toți.

— Ia mai faceți odată socoteala să nu-mi fi dat mie mai mult!

Altădată, un prieten îl rugase să-i pledeze un proces. L-a câștigat și amicul i-a întins bancnotele care reprezentau onorariul.

- Fugi, mă, d'aci, tocmai ție să-ți iau eu bani?
- Nu sunt banii mei.
- Dar ai cui sunt?
- Sunt ai societății pe care o reprezint.
- Fugi, că spui minciuni.

Și Gib n'a vrut să primească banii dela amicul său care, într'adevăr, reprezenta o societate forestieră.

Dar viața la Drăgășani se scurgea monoton, între casă și judecătorie. El la cafenea nu mergea și nici la bodegă. Nu ieșise măcar până atunci Radio. Un intelectual cu aripile lui avea nevoie de un orizont mai larg. Și neavând nici teatru nici concert, nici bibliotecă nici măcar cinema, Gib care 'și petrecuse copilăria sub stelele viei dela Călina, a revenit la vechea sa pasiune din liceu — Astronomia. Încă din clasa VII-a secundară, Gib Mihăescu își cumpăraseră o lunetă cu care cerceta în fiecare seară cerul. Această lunetă i-au furat-o Nemții, în timpul invaziei. Acum, se abonă iarăși la revistele de specialitate și își comandă la Paris un instrument mai puternic. Ziua când a sosit la Drăgășani luneta dela Paris a fost una dintre cele mai frumoase din viața sa.

„Încet, copii, umblați încet pe lângă ea, — spunea el nepoatelor sale — nu vedeți că scrie: *fragil?*” Și a desfăcut lada, încet cu mare precauțiune, ca pe un pachet cu flori. Trei zile la rând, a deșurubat-o și a montat-o la loc și, după ce i-a cunoscut toate tainele, a urcat-o pe acoperiș în micul turn de observație pe care și-l construise anume. Era — se spune — un adevărat farmec să petreci o noapte cu Gib, în preajma lunetei sale care cobora pe o casă din Drăgășani toate minunile firmamentului. Acest sărman Dionis al urbei, îndrăgostit de aștri, cunoștea toate tainele cerului, tot mersul planșelor și era la curent cu ultima descoperire în domeniul Astronomiei. O revistă dela Paris îl făcuse membrul ei corespondent.

Nu încercăm a explica înclinarea acestui prozator realist către căile înalte și neumblate ale sferelor. Ar fi să lămurim și pasiunea lui Goethe pentru Botanică ori viciul divinului Dostoievsky pentru ruletă. Oricum, frumoasă manie aceea de a te abandona înfinitului, acolo la Drăgășani, în patria țuicii și-a razachiei..

Dar Gib lăncezea la Drăgășani. Trecuseră cinci ani ca tot atâtea fluvii de spleen. Avocatura, de când cu desăvârșirea exproprierii și înmulțirea numărului colegilor de barou, încetase să mai renteze. Acum, îl plictisea pur și simplu. Urbea, cu toată considerația ce acorda intelectualului, — de când cu telescopul depe casă, începuse a-l considera ca pe un lunatic. Suferința lui se mări atunci când în 1927, duse la groapă pe al treilea frate, pe Ionică. Acesta era un pianist virtuos și a intrat în pământ cu toate melodiile lui, cu toate făgăduielile, la vârsta de 24 de ani. (Tuberculoză osoasă).

Mediul ingrat, casa grea în care veniseră doi copii, afacerile avocațiale care stagnau — și peste aceste tristeți, cinci morți în familie! Toate fantomele acestea îl chinuiau pe autorul „Troitei” încă doi ani. Dar veni, ca pentru oricare om în viață care a suferit — și o zi roză. În acea zi — era în 1929 — Gib Mihăescu primește acolo, în singurătatea lui, o telegramă dela Nichifor Crainic. Directorul „Gândirii” îl anunța să vină să se mute cu familia în Capitală, căci îl numise *șef de secție*, la Direcția Presei. Și Gib a lăsat toate la pământ și s'a mutat în București.

Activitatea lui de atunci încoace e mai cunoscută. Funcționar fiind, a început să scrie și la ziarul „Curentul”. Articole de critică socială, inteligentă și bine-documentată. Cu firea lui lentă și visătoare, nu cred să fi fost nici la Direcția Presei un slujbaș ideal. Era însă supus, cuminte și mai presus de toate un mare și desăvârșit coleg. Am convingerea, deasemenea, că năciodată, lângă un mort, nu s'a spus atâtea bine cât s'a spus

acum despre Gib, prea-alintatul copil al Direcțiunii Presei. E cazul să amintim că Gib Mihăescu mai fusese cândva funcționar, în timpul studenției și anume la o... percepție Nuvela „Urătul“ de-acolo își trage isvoarele.

În 1932, scrie încă dela fondarea lui, la ziarul „Calendarul“, în calitate de redactor principal. Subiectele sale, fără nota încordată, polemică, se învârtteau în jurul aceluiaș fapt social și cursiv. Condeitului lui nu a cunoscut acea sfântă furie a gazetarului de idei și curente. Câteva accente mai indignate a avut numai atunci când i s'au respins piesele la Național. Restul, un scris lîn, ușor glumeț, fără relief dar stăpân pe fapte.

A fost la „Calendarul“ cel mai iubit dintre camarazii noștri. Un timid și un modest. Orice redacție este, din nenorocire, o cafenea în felul ei, dar Gib care în viața lui nu intrase vreodată la Capșa, nu apleca urechea la niciun svon, nu se preta la cea mai mică răutate. Trecea odată pe zi pela redacție, seara, — și apariția lui, în orele cele mai încordate, era pentru fiecare inimă o răcoare, cuvântul lui era numai bomboane și atașament.

— Urări, fraților, urări... — se retrăgea el cu efuziune, deandaratele și salutând cu amândouă mâinile, încurcate ca aripile unui albatros...

Lăsase la gazetă două-trei articole. Ca slujbaș public, el nu era obligat să trateze materialul la zi și subiectele sale puteau fi date cu o lună înainte. Gib era însă și conștiincios.

Ieșiam de multe ori împreună. O scurtă promenadă pe bulevard, priveam noutățile din vitrina librăriei, apoi încet-încet, spre Marghiloman, de unde își lua cu regularitate tramwaiul 5, să-l ducă departe în Prelungirea Dorobanți, unde locuia cu chirie. Nu mi s'a plâns niciodată de nimic. Arăta vesel, optimist; deși cu un an în urmă, mai înmormântase un frate, al patrulea, pe Sandu, un fraged talent literar și el — și ai cărui plă-mâni s'au stîns la etatea de 21 de ani, sub drapel fiind...

Între timp, îi apăruse „Brațul Andromedei“ (1929) și „Femea de ciocolată“ (1933), ambele la Naționala Ciornei.

Acum, lucra cu înfrigurare la „Rusoaica“, marele succes al aceluiaș an, tipărit tot de Naționala și încununat de S. S. R., cu premiul „Carol al II-lea“. O suspiciune asupra editorului și câteva mici fricțiuni l-au făcut pe Gib să-și schimbe editura. Anul următor, 1934 romanul „Zilele și nopțile unui student întârziat“ apare la „Cugetarea“ lui Georgescu—Delafraș.

După suprimarea „Calendarului“, ne-am văzut mai rar. Când mă duceam pela Direcția Presei, îl găseam pe etern-surzătorul meu prieten, la aceeași masă, revăzându-și manuscrisul său cu șiruri leneșe, dezordonate, aruncate par'că în silă de o mână somnoroasă. Nu transcria niciodată. La București, unde necesitățile vieții sunt și mai haîne, Gib scria cu regularitate în fiecare dimineață dela 6—8 și după obiceiul lui, tot în liniștea așternutului. Anul trecut, a dat la iveală, în editura „Cultura Românească“, puternicul roman „Donna Alba“, apărut în a doua ediție. În manuscris, avea cele două piese ne jucate: „Confrații“ și „Sfârșitul“, despre care am pomenit mai sus.

Semnase încă două contracte: unul cu editura „Pantheon“ dela Brad, (Transilvania), pentru un roman din viața țărănească, din care n'a apucat să scrie decât 84 pagini de manuscris. Titlul romanului acesta nu era încă fixat. Și alt contract cu editura „Adevărul“, pentru un roman cu titlul „Upercut“. „Upercut“ este un termen luat din vocabularul sportiv și viitorul roman pe care nici nu începuse a-l scrie, pornea, în imaginația scriitorului, dela o crimă făptuită de un minor.

Cine a citit pe Gib Mihăescu a observat că nu era un stilist în sensul artist al cuvântului. Fraza lui înfrigurată, pe care nu obișnuia s'o transcrie, are la subsuori frunze

și protuberanțe care puteau fi ușor înlăturate. De unde atunci la acest scriitor ciudat nevoia de a se pune seara în simetria sclîpitoare a astrilor — și de unde mai ales necesitatea de a'și ordona spiritul în cadrele inflexibile ale Matematicelor? Căci, închîpuiți-vă, Gib Mihăescu, ocupat până la secundă cu slujba, cu nevoile și literatura cu dată fixă — găsea, totuși, răgaz în ultimul timp să se ocupe cu Matematicile. El care, altădată în liceu, nu putea să le sufere, acum își angajase cu plată un profesor, ca să le înțeleagă pe cele superioare și comanda în străinătate lăzi întregi cu reviste și volume de specialitate. Luneta, cu întreținerea și perfecționările ei cu tot, îl costase pe acest scriitor sărac, nici mai mult nici mai puțin decît 100.000 lei. Acum, la 40 de ani, cu copii la școală, prozatorul consumat nu găsea altceva mai bun de făcut decît să deslege Trigonometria, Algebra superioară și Geometria descriptivă! Familiei îi spunea că urmărește o descoperire științifică, poate o invenție care va revărsa asupra-i și glorie și bani!

— Măi, ce știți voi? Nimic nu-i mai frumos, nimic mai înalt și mai pasionant decît Matematicile! — îmi spunea prin librării, de unde își procura ultimele tomuri în materie. Ce sfîntă gratuitate, ce amarnică amăgire, ce mare poet mai era și bietul Gib Mihăescu!

Citea romane de senzație și urmărea cu patimă filmele polițiste. Era, dealtfel, la curent cu mișcarea cinematografică și la „Calendarul“ a semnat aproape doi ani această cronică, sub pseudonimul Gh. Stegaru.

Figura, gesturile, apucăturile lui nu erau ale unui oltean. Gib Mihăescu, așa blajin și fără culoare, părea mai degrabă un fiu al Moldovei.

Dar sub aparența acestor ape calme, se ascundea o furtună, poate chiar destinul lui de mai târziu. Dela o vreme, se plîngea că nu mai poate dormi și îl teroriza gândul că va cădea în neurastenii. Acum trei ani, suferea de uree, apoi a survenit o nefrită. Lua ca un copil, toate medicamentele pe care le citea în zăre! Nu bea, nu fuma, nu făcea niciun fel de exces. Un om cumpătat a fost, dealtfel, totdeauna. Ținea regimurile cele mai severe pe care i le prescriau medicii.

Gib Mihăescu, romancierul păcatelor și al tuturor cruzimilor realiste, om de știință pozitivă — era, totuși, un credincios. Mergea la biserică, practica rugăciunea și, în fiecare Duminică, citea alor săi, cu glas tare, pasajii din Biblie. Se îmbăta de revelațiile calculului infinitezimal, dar credea sincer și în minunea dela Maglavit.

Sfârșitul se cunoaște. El care și petrecuse atâtea vacanțe în București, o ață fatală îl atrage astă-vară pe litoral. Plajă, o răceală tare ca un trăsnet. În două luni, marele prozator se află mort.

È interesant, cred, să dăm și sfârșitul acestui roman trist. Relatăm strict după spusele unui martor, fost prieten și camarad de scris al lui Gib și care a asistat ultimele clipe ale scriitorului.

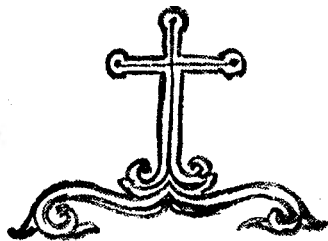
Dela Mangalia, Gib Mihăescu fusese internat pe ziua de 15 Septembrie la Sibiu, în sanatoriul „Martin Luther“. Rămâne acolo până la 7 Octombrie, când pleacă la Drăgășani. Aci, șade o săptămână. Agravându-i-se boala, — congestie pulmonară și tuberculoză renală — e adus la București și internat pe ziua de 16 Octombrie la sanatoriul Diaconeselor, în îngrijirea d-rului Popper. Acesta, însă, văzând că orice speranță este pierdută, sub pretextul de a-l avea în de mai aproape supraveghe, îl transportă în camera de rezervă a Spitalului Gardienilor Publici din Șoseaua Bonaparte. (Popper era și acolo medic). În aceeași zi, Joi pela 4 după amiază, Gib intră în comă. Nu mai recunoaște pe nimeni. Rudele și numeroși prieteni, surprinși de vestea neașteptată, vin să-l vadă. Nici ei nu-l recunosc. Bolnavul este extrem de slăbit, barba și mustața i-au crescut mari. Toată noaptea de Joi spre Vineri, a durat chinul. În delirul lui, autorul „Rusoafcei“ șuera crâmpee de

arii: Tannhäuser, Tosca, Rigoletto — și implora să i se joace piesa „Norocul“, pe care n'a scris-o dealfel niciodată. Chinul s'a prelungit și Vineri toată ziua. Spre seară, a început să tragă. La căpătâiul lui, niciun medic, nici un gardian măcar. Era numai soția, sora lui Gib, o nepoată a scriitorului, fostul său amic și o soră de caritate, angajată a- nume. Pe foaia de observație, o mână plictisită scrisese doar atât: „Gheorghe Mihăescu, profesiunea: scriitor.“ Alături, în salonul de bolnavi, doi gardieni cari răciseră în post și tușeau greu se întrebau: „— Cine-o fi, mă, ăsta d'aci d'alături care trage așa ca un câine?“ — „E un împieगत d'ai noștri din poliție. Un țivil“. Către ora 1 din noapte, când la căpătâiul muribundului s'a aprins lumânarea, doamnele care de câteva nopți nu dăduseră ochii 'n gene, au căzut, înspăimântate, pe cimentul scării. Niciun medic, niciun sanitar, nimeni. După 36 ore de comă atroce, muribundul respira din ce în ce mai rar. A început apoi să lăcrămeze. A suspinat prelung de câteva ori și pe urmă n'a mai sus-pinat deloc. Erau ceasurile 3 fără 20, despre ziua...

Murise împărtașit creștinește și cu lumânare.

Câteva ceasuri apoi, s'a căutat în tot orașul, în tot Căminul Gardienilor, un om care să dea ajutor în acele momente groasnice. S'a găsit în cele din urmă, un moș din Ca-zarmă care a consimțit să insenineze cu briciul chipul de Christ al celui mort. Doctorul Popper și secunzii săi au venit târziu, pela 10 dimineața. N'au dat niciunul prin camera funebră. Se arătau, toți, agasați de acest eveniment, oricât era el de mărunț. Au pus apoi în vedere familiei că, după regulamentul spitalului, trebuie până la ora 13 cel mai târziu, să evacueze odaia mortuară. Câțiva dintre foștii prieteni și camarazi ai celui dispărut au sărit numaidecât în ajutor cu ce-au putut. Unul dintre ei s'a dovedit la în-nălțime și cu punga și cu alte multe obligațiuni pe viitor. Un preot a oficiat dimineața o slujbă scurtă. În mormântarea s'a hotărât să fie la Drăgășani. Dar până atunci, unde să fie depus corpul neînsuflețit al celui care fusese Gib Mihăescu? Nu se găsea acest loc, în toată Capitala! În cele din urmă, a fost îngăduit la Biserica Albă, însă cu autorizație specială a Patriarhului Miron. A stat aci Sâmbătă și Duminică toată ziua. Parohul bi-sericii i-a făcut câteva slujbe scurte. S'au depus coroane oficiale și din partea prietenilor. Luni, în zorii zilei, coșciugul a fost încărcat într'un camion al Primăriei de Verde și transportat la Drăgășani. Marți 22 Octombrie, o zi clară, de aur. Anotimpul culesului de vii. La ora 5, în amurg, Gib I. Mihăescu a fost coborît pe brațele prietenilor, în cripta de veci.

În urma lui, au rămas o soție zdrobită și două basme mici: Mira și Ioana.

INTRAREA ÎN PĂDURE

DE

AUREL MARIN

Cărările coboară aceleași ca 'nainte,
Cu liniște stelară și brazii laolaltă;
Și nu e timp, cum nu e mireasmă în cuvinte
Ci peste albe 'ntinderi o legănare 'naltă!

Ușor trec umbre, toate cu amintirea lor,
Mai tristă, mai aprinsă, din oameni și din plante;
Și peste fiecare amețitor fior
Fluidul serii trece ca soarele pe pante.

Skyorii urcă ageri în munte și 'n imagini
Intrarea în pădure văzduhul îl închide;
Poteci nemaiumblate, sonorizate pagini,
Duc pașii lor în gurile peșterilor avide!

Și nu e timp. O amplă desfășurare, lină
De uniforme ore — peste păduri uitate,
Prin care fulguirea de vis și de lumină
Tremură urme certe, zadarnic măsurate!

În Marele Refugiū aceiași pelerini
Pe cari ostenite crengi scutură secunde,
Se rătăcesc adesea prin văile de crini,
Nedumeriți ducându-și iluziile-oriunde.

Ce cântec undue 'n nemărginirea rară?
Un ropot de aplauze! — Munții se clatină.
Pădurile din bucium, ascultă, mă chemară
Spre frații mei de sus duși, după datină.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

SPENGLER ȘI MOMENTUL EUROPEAN

Stranie năluca hoinărind prin veacuri și lumi deosebite, Oswald Spengler trădează destinul tragic al Europei.

Încă din 1923 prin celebra *Untergang des Abendlandes*, acest gânditor german, german până în ultima fibră a creierului său, vestea omenirii deabea ieșită din vârtoarea apocaliptică a războiului, prăbușirea fatală a întregului apus. Cele două volume masive ale lui Spengler au stîrnit discuții pasionate, încă nici astăzi limpezi. Într'adevăr, erau uluitoare ideile pe care le găsea cititorul acolo. În primul rând o teorie nouă despre fenomenul cultură, cu exemplificări bogate și zăboviri în domenii, dacă nu chiar necunoscute, în orice caz prea puțin exploatare pînă atunci. Caracterizări intuitive și cuprinzătoare ca lumina unui fulger, cari vedeau o desăvârșită orientare în cîmpul fără zări precise al plămînilor culturale, urmau unor savante documentări științifice. Viziunea de artist se alătura minunat darului de argumentare pozitivă.

Prăbușirea Occidentului însemna un strigăt prelung și sinistru în mijlocul unei omeniri îmbătăte de încredere și rațiune. Deși unele afirmații din opera sa rămân simple jocuri imaginative cu feerice răsfrîngerii lăuntrice, totuși Spengler a izbutit, prin problemele noi ce le asvîrlea în auzul continentului să facă să fremete deceniul de gloriei numelui său.

Era firesc deci ca pus în fața unui eveniment crucial în istoria Europei: revoluția hitleristă din 1933, Spengler să-și spuie cuvîntul cu cea mai demnă sinceritate și îndrăzneală. În fond asta e noima recenșilor lui *Ani hotărîtori*.

Că trăim o epocă frământată și paradoxală, nimeni nu se mai îndoieste. Priviți cu atenția încordată peisajul politic actual și vă veți cutremura de complexitatea lui imensă și ciudată. Planuri pînă mai deunăzi răs-picat diferențiate se prăvălesc nebuloși și forțe de sens contrar se ciocnesc, însufleșite parcă de-un demonic elan originar. Ochul ascuțit

al cercetătorului e menit să despice străfunduri înegurate.

Pretutindeni se vîntură cu exces de zel vorba, criză. Suntem într'o perpetuă și chinuitoare criză de cîțiva ani. E o constatare și aceasta, dar numai atât. Momentul istoric european e nelncîhpuț mai încărcat de latențe și rosturi ca să poată fi strîns într'un cuvînt, monstruos de gol pe dinlăuntru ca cel de mai sus. Criza presupune multiple elemente de suprafață, un dezechilibru superficial și efemer adică, ori faza ce-o străbatem noi constituie o sdruncinare în afunzimi, turburare ce se va liniști doar după ce drama s'a consumat cu desăvârșire. Realitatea aceasta rezumă însăși tragedia existenței noastre. Un lucru trebuie să știm: suferința veacului nu se lecuște cu expresii generoase și sonore. Istoria se află la o răscruce în care nu interesează drumurile în sine cît mai cu seamă începutul și sfîrșitul lor.

Devenirea istorică neglijează aspirațiile sentimentale ale omului. Ea își sapă calea, prin stîncă sau prin mlă, lent și imperturbabil — fiind roaba veșnică a unor legi imanente și oarecum demiurgice. Spengler ne avertizează: nu e pesimist. Pesimismul este o vulgară platitudine, o atitudine lașă. A constata tragismul stărilor de fapt prezente și a-l vesti în urlet de cucuvale, e cu totul altceva decît a fi pesimist. Gînditorul german are oroare de iluzii și ficțiuni. Deaceea el își cîrmuește analiza înspre realitate — oricum ar fi ea. Din întregă concepția lui Spengler se desprinde un fel de cult barbar, așî zice, al curajului în cugetare. Pentru mîntea suficient cătăuzită în chestiunile de evoluție a culturilor e lesne de priceput că ne găsim în preajma unui haos distrugător, care fatal va veni, mai tîrziu sau ceva mai devreme, nu importă. Și e relevant chipul în care se anunță acest sguduitor gînd, ca ceva ce intră în chiar firea orînduirii inevitabile: senin și lucid. Nici o undă de lamentare în frază, nicio lacrimă de durere sau regret ci accente aspre și răscolitoare de

profetism. Rareori ai prilejul să trăiești mai viu un sentiment de autentic titanism ca atunci când citești paginile aceste de o umbră gravitate. Un om îmbătrinit în lecturi savante, înzestrat cu posibilități de întuire directă, prin urmare structural un anti-raționalist, se rostește despre problemele vremii — iată unde zace frumusețea rară a cărții lui Spengler.

Despre *Anii hotărâtori* poți foarte bine să scrii tot atâtea pagini câte are ea. Intenția spovedită a autorului e aceea de a preciza poziția Germaniei în desfășurarea mondială a istoriei. Sarcina e excesiv de dificilă. Fiindcă Germania stăruie să fie încă o țară cu numeroase încăperi interioare nedesvelite și ceea ce trebuie subliniat tare, o țară cu nelimitate virtualități. Mereu treze în uriașul lor imperiu subteran, gata să izbucnească în clipa în care stăvilarele potrivnice își vor pierde rezistența, aceste virtualități conțin în substanța lor nediferențiată un ev plin al viitorului, întocmai cum, dacă ar fi să reinviem o imagine emfnesciană, sămânța de ghindă conține stejarul.

Cartea lui Oswald Spengler ocupă o așezare de frunte în seria operelor prin care plutește, sever și amenințător, duhul sentimentului eonic. Sentimentul eonic, botezat așa de marele Lucian Blaga, își câștigă din ce în ce un teren de fecundare mai întins. E ceva putred în alcătuirea lumii moderne, ceva ce ne îndeamnă să scrutăm zări virgine și să devenim vizionari iluminați. Un veac obosit agonizează. Un veac răpus de propriile dorințe demonice. Niciodată o perioadă n'a fost mai îmbulzită de contradicții și de nesoluționabile paradoxuri ca decadele acestea în care, cine știe ce putere vrășmașă ne-a hărăzit mințuirea existenței. Izbăvirea e cu puțință numai după ce fiecare din noi va plăti prin ardere prețul păcatelor sale. (Păcat e ceea ce se opune sensului istoric). Greșelile noastre sunt infinite precum infinită este și suferința ce ne roade ca un vierme.

Conducătorii de azi ai lumii sînt niște teribili națivi și niște spirite înguste. Nici unul dintre ei n'are un punct de reper — stâlp imobil de granit — fixat în nebuloasa grea a evenimentelor ce se succed cu atîta strașnică repezițiune. Niciunul nu se gîndește la valoarea universală a unui fenomen. Creerul fiecărui e robii de frânele judecăților fragmentare. Lipsește, adică, perspectiva, orizontul. Din cauza aceasta negustorii păcii ignorează, în bloc, noima epocii.

Cuprins parcă de-o groază nedefinită, Spengler se întreabă dacă există de prezent măcar un om care

să înțeleagă ceea ce petrece sub ochii lui. Întrebarea echivalează cu o negație.

Se țin interminabile conferințe, se iscălesc zeci de pacte de neagresiune, o utopică societate a națiunilor visează periodic pe marginea romantică a unui lac, însă conștiința marelui pericol ce ne pîndește ca o fiară din junglă stă încă îngropată sub lespede. Omenirea se iluzionează, mai corect, continuă să rămîne iluzionată. Desigur — actualitatea imediată te împiedică să întrezărești cu ușurință primejdia monstruoasă care odată ne va copleși. Se cere un simț ager de pătrundere în zone profunde.

Și deoarece își iubește țara cu mesianică ardoare, Spengler își îndreaptă atacurile, de preferință, în contra ei.

A combate situația din Germania hitleristă, nu din neghioabă patimă falsă și la comanda ocultă a imperativelor iudeo-masone așa cum se obișnuiește, ci dintr'un sentiment de înaltă răspundere morală în fața posterității, e un procedeu care, negreșit, impresionează prin măreția lui proprie.

Spengler acuză cu o splendidă sinceritate brutală național-socialismul. Nu din pricina „barbariei” lui anticivilizatoare. Asta e un basm sfîrșit în văzduh de sterila imaginație iudaică. Național-socialismul are un imens neajuns: n'a cristalizat în linii pure conținutul de viață german îndepărtîndu-se de linia vitală a destinului său. Fiindcă n'a reușit să aibă icoana unei Germanii — centru de foc al lumii întregi — hitlerismul nu întrupează vrerea surdă și densă din sufletul mulțimii.

Politica germană în loc să preconizeze intrarea în vîlmășagul svîrcolirilor mondiale — domîntîndu-le — a ales izolarea, dovadă că încă acea nenorocită mentalitate individualistă antebelică dăinuiește.

Nu știu ce dură atmosferă de patriotism învăluie filele cărții lui Spengler în care se vorbește de Germania.

Dură e nimerit spus. O mare dragoste nu constă numai în admirație gratuită și în aprobări integrale. Ura, vehemența, sălbătice chiar, își au rostul lor atunci când iubești o ființă cu viață și moarte.

Nu cunosc un dușman mai înverșunat al abstracției și al teoretizării ca Spengler. Dealtfel tot impasul acesta cumplit în care s'a înecat omenirea, el îl explică prin frica universală de realitate. Oricum, e cel puțin interesant ca un dialectician de forță și impetuozitatea lui Spengler să dorească — mereu cu nouă frenezie — realul.

SEPTIMIU BUCUR

ASPECTE ȘI DIRECȚII ÎN FOLKLORUL ROMÂNESC ³⁴

Considerat sub unghiul sentimental folklorul românesc și-a luat o sarcină care adeseori i-a întrecut puterile și i-a strîmbat rosturile. Căci pus în slujba

idealului național, care a răvășit adînc veacul trecut, avea să fie mai mult document istoric, decât obiect de analiză științifică sub raport lingvistic, psi-

hologic sau spirital. Astfel a fost, de pildă, colecția lui Alexandri, care apărută în preajma Divanurilor ad-hoc, vrea să fie și o pledoarie națională. Cum folkloristica noastră nu s'a smuls nici astăzi cu totul de sub tutela lui 1852, anul când apare prima ediție a culegerii lui Alexandri, deci e încă sclavă unei mentalități neștiințifice, d. Ion Diaconu încearcă operație de chirurg. adesea poate prea crud, dar impresionant, în introducerea, de aproape 100 de pagini, a celui de al doilea volum a colecției sale: *Folklor din Râmnicul-Sărat, II, Focșani (Cultura) MCMXXXIV*.

Această introducere, asupra căreia vrem să stăruim în deosebi și care-i intitulată: *Aspecte și direcții în folklorul românesc*, pune aproape toate problemele care nasc aici și se analizează cu neertător spirit critic.

După ce stabilește sfera europeană în care se mișcă mentalitatea folkloriștilor noștri, în concepțiile cărora stăruiau încă vii ecouri stărnite de Herder și Frații Grimm și după ce declară, documentat, pe Hersart Villemarqui ca dascăl imediat al promotorilor folkloristicii noastre — Alexandri îi fusese elev, — d. Ion Diaconu răvășește 138 de colecții de folklor românesc, dărâmand în dreapta și în stânga și formulând luminoase și critice puncte de reper, atât din punct de vedere al istoriei acestei discipline, cât și al metodelor de culegere a materialului și a valorii lui.

Disciplina folklorului, ca știință, încă n'are o tradiție în țara noastră. În evoluția ei însă cunoaște reale progrese. Dibuit de Heliade Rădulescu, Asachi, Kogălniceanu, Russo și Bălcescu, aproape numai pentru virtuțile lui de document istoric, folklorul culege o slabă compensare prin colecția lui Alexandri dela 1852, care creează școală, până la 1885, când apare colecția lui G. Dem. Teodorescu: *Poezii populare române*. Școala lui Alexandri, are meritele și păcatele timpului și ca atare nu-i pot fi atribuite întregi. Plecând dela un punct deplasat — pentru poziția noastră, dar nu pentru vremea lui Alexandri, căruia nu-i era iertat să migălească metodic și rece pe sufletul unei țări în clocot istoric și această distincție d. Ion Diaconu o face numai pe jumătate — prin urmare, plecând dela un punct deplasat ca valoare științifică, în virtutea căruia folklorul viu trebuia publicat în formele lui autentice și neschilodite, Alexandri cizelează și deci denaturează literatura populară. Atitudinea lui Alexandri, cristalizată în mit — și astăzi încă nedărâmat — fecundează, dar cu aproape nimic în plus în ceea ce privește valoarea științifică, o hărnicie frumoasă, deși nu prea substanțială.

O singură și viguroasă excepție, crescută stejar din pământ tare, la umbra căreia Alexandri pălește: *Eminescu*, deși colecția lui a fost publicată chiar în 1902 de Ilarie Chendi. D. Diaconu crede

că Eminescu „nu a deteriorat versul popular“ pentru că a păstrat sintaxa fonetică și așa el a dat „folklorului nostru înțita colecție autentică de poezie populară“.

Așa dar la 1885 apare culegerea lui G. Dem. Teodorescu, precum și „Antologia“ lui Ioan Urban Iarnic și Andrei Birsearu. Aceasta din urmă este o „culegere improvizată“ cum spune autorul și fără nici-o valoare științifică.

Cea a lui G. Dem. Teodorescu frânge mitul lui Alexandri printr'o mai obiectivă atitudine, deși foarte puțin îndrăzneală căci evită de pildă, trivialul, fără să mărturisească acest lucru, iar Ionescu-Gion o considera „fidelă textului poporan“. În plus culege variantele aceluiaș motiv după metode arbitrare și fără nici-un criteriu științific.

Dela 1885 până la 1906, o epocă ceva mai hărnică și mai sistematică, reținem numele lui Mihail Canianu, un folklorist „în vederea timpurilor noastre“; al lui Bibicescu, care pune în discuție curioase chestiuni, ca aceea a importanței lăutarilor „ca izvor folkloric de a doua mână“, a lui Onișor care pune în valoare „limba curat populară“ cu toate ale ei nuanțe fonologice și morfologice, chiar așa cum se vorbește în ținutul ori în satul din care se culege“; și mai cu seamă al lui Gh. Alexici, care-i „un folklorist de avant-gardă“. El cerea studenților lui „monografia limbistică“ a locului natal“. Cere transcrierea filologică și utilizarea fonografului în strângerea materialului, care trebuie cules direct din gura poporului; subliniază importanța variantelor în stabilirea originii și extensiunii unui motiv. Crede că „cercul producției poeziei populare devine mereu mai îngust; elementul epic de mult a perit din el, ca să deie loc celui dramatic... iar în urmă poeziei lirice“. Crede deasemenea în absoluta necesitate a folklorului comparat. Toate aceste idei vor fi reluate amplu și metodic de d. Ovid Densusianu, în anul 1906 când apare publicația colectivă: *Grai și suflet*, care taie hotar în evoluția folklorului nostru.

În prefața acestei publicații, precum și ntr'un studiu în *Viața nouă* (v. 397, d. O. Densusianu formulează o tehnică pentru cercetarea folklorului pe care-l definește astfel: „felul propriu de a simți al unui popor, viața lui sufletească în toate manifestațiunile ei mai caracteristice“. Deaceia, pe lângă creațiile ideale, poezia și basmul, pune în justă valoare pe cele practice, credința și obiceiul care fiind mereu premenite, sunt deci întotdeauna mai actuale. Tehnica? Se câștigă prin pregătire și muncă sistematic susținută, prin cunoașterea sufletului și „graului zilnic“ al țaranului. De aici necesitatea monografiilor dialectale și folklorice, cum sunt: *Graii din țara Oașului* de I. A. Candrea; *Graii și folklorul Maramureșului*, de Tache Papahagi; *Ținutul Vrancei*, de I. Diaconu, lucrarea de față, precum și altele. În toate aceste lucrări principiul fonetic și

aparatură științifică sunt cu asprime observate. Și atunci e natural ca d. Ion Diaconu să frângă pe genunchiu urlașa colecție a lui Tocilescu, căreia îi neagă orice valoare. (Nu știm de ce autorul consideră această colecție apărută în 1910, când de fapt a apărut încă din 1900). În 1915 d. O. Densușianu publică două monografii sistematice, iar în 1920 o antologie: *Flori alese din cântecele poporului*.

Tot ce s'a mai publicat în plus, de la 1906 încoace, se mișcă între Alexandri și rigoarea științifică a d-lui O. Densușianu.

Integrat cu totul în disciplină contemporană, apare *Anuarul Arhivei de folklor* al Academiei.

Colecții de folklor muzical ne-au dat: C. Brăiloiu, S. V. Drăgoiu, G. Breazu, M. Vulpescu. Printre toate acestea d. I. Diaconu atacă numeroase și interesante probleme, dintre care să subliniem pe cea mai curioasă.

Probleme ca: „popular și poporan” — „accepțiunea cuvântului folklor” — „muzică și folklor” — „interpretarea aproape freudistă a literaturii populare” sunt aici puse și uneori mulțumitor rezolvate.

Cum însă poziția față de interpretarea folklorului — aproape freudistă — cum am spus, ni-se pare curioasă la o structură intelectuală cu destul discernământ critic, cum pare a fi d. Diaconu, să ne oprim puțin asupra ei.

Când vorbește de culegerea lui G. Dem. Teodorescu, care a lăsat de-o parte trivialitățile, injurăturile de pildă, ca să dea acestora loc în colecțiile folklorice, le justifică prin suferințele istorice *refulate*, care-și cer acum drept la viață... prin injurături. Noi știm și încă nu vrem să uităm, că expresia ingenucherilor noastre istorice, expresia artistică vorbesc, este doina, și în plus, freudismul are, pe lângă cel de *refulare* și un... oficiu de *sublimare*. Cum a scăpat injurătura, nerășluită, prin această curioasă vamă?

E într'adevăr un fapt care te izbește ca un om, care frământă folklorul, deci sufletul neamului, care se zbate în metafizică, într'un fel sau altul, să poată admite — în acest domeniu cel puțin — o exegeză, fie ea și numai pe jumătate, freudistă. Căci dacă există o refulare a unor elemente în subconștient și probabil că există, apoi revenirea lor în conștiință nu-i automată și arbitrară și mai ales *nu-i condiționată de materialul refulat*, cum spune d. Lucian Blaga în ultima sa lucrare, *Orizont și stil*. Subconștientul are o lume a lui nu hotică cum s'a zis, ci *cosmotică*, spune tot d. Blaga, care răbufnește în conștiință dozat și vrut de structura noastră psihică, prin procesul numit de același autor *personanță*, și nu după capriciile — infinite în freudism — ale subconștientului, care exercită o tiranie neînduplecată asupra omului.

Așa că prezența trivialului în folklor necesită o cu totul altă explicație. Noi, fără să insistăm, credem că este o exteriorizare a unor zvăcniri rămase ele înșile triviale în structura populară, cu care deci stau în raport genetic. Ar fi trist ca să căutăm, fie și numai în injurătură, un ecou istoric.

Cu acestea nu înseamnă că negăm în vr'un fel importanța lucrării d-lui Diaconu. Am vrut numai să facem pe autor să gândească și sub alt unghiu asupra acestui lucru. Căci e trist să fii freudist!

Ceace lipsește cu totul din lucrarea d-lui Diaconu și din toate preocupările folkloristice din țara noastră, este interpretarea folklorului sub unghiul celei mai substanțiale realități din cuprinsul lui: sub unghiul spiritual. Iată ce căutăm noi — în deosebi — în preocupările folklorice. Căci dacă e îngrijorător că folkloriștii români nu pot lua o poziție științifică riguroasă față de această disciplină, e mult mai îngrijorător că nimeni nu surprinde — disciplinat și susținut — spiritualitatea folklorului și importanța ei.

NIȚĂ MIHAI

INTRE METAFIZICĂ ȘI REVELAȚIE

Esența lumii e credința, nu rațiunea; și nici adevărul. Omul nu poate cunoaște adevărul adevărat, decât prin credință, și întru atât întru cât credința este o cunoaștere. Adevărul științific, nu e adevăr. E un nume rău aplicat unor lucruri făcute și create de mîntea și mâinile omului, după nevoile și puterile lui omenești. E o „absurditate” a omului de a căuta și a pretinde descoperirea adevărului esențial al lumii, cu propriile sale forțe, atîta vreme cât însăși puterile lui de investigație sunt de același natură cu lumea și de o eficiență în ordinea cunoașterii pur practică și limitată. Zic, e o absurditate, pentru că nu stă în posibilitatea omului să depășească limitele naturale ale ființei sale, nu există pentru om nici o posibilitate de transgresare dela natural, logic, rațional, înspre esențial, înspre natura intimă și eternă a lucrurilor și a

universului. O cunoaștere în esență înseamnă putere de creație în eternitate și în absolut, înseamnă putere demiurgică, înseamnă cunoașterea în Dumnezeu. Ceace omul nu a realizat niciodată și nici nu sunt semne că va realiza vreodată. Cunoștința umană, în sensul ei cel mai profund epistemologic și ontologic, nu este propriu zis o cunoaștere în sensul esențial al existenței, ci cel mult o adaptare a ființei umane, cu nevoile ei cu tot, la un mers firesc al lucrurilor, așa cum animalul din instinct se integrează mediului înconjurător, fără însă să dețină ceva din esența ontologică și din finalitatea ultimă a acestora.

Nu se poate tăgădui, totuși, chiar în această așa zisă cunoștință a omului, un anumit element de creație specific umană, ba putem admite chiar, că întreg cosmosul gnoseologic al omului este opera exclusivă

a puterilor lui; ceace, însă, nu face decât să dovedească odată mai mult teza enunțată, întrucât nimeni nu poate tăgădui că tot sistemul cunoștințelor noastre are un caracter de relativitate și un pronunțat element pragmatic, lăsând să subsiste, neschimbat și inatacabil, abisul care ne desparte de ceea ce vor fi fiind în stihilele lumii legi eterne și imuabile, finalitate ultimă și esență transcendentă.

Deasemeni, nu se poate tăgădui că, alături de aceste caractere, există, și omul chiar caută să dea cunoștinței sale, un anumit caracter, pe care l-aș numi *simbolic*. Singura punte pe care omul o aruncă—după măsura lui—înspre „tărâmul de dincolo“ al al Existenței. Este *simbolizarea unei anumite realități esențiale*, pe care o presimțim și o postulăm pentru ancorarea noastră într-o ordine imuabilă și certă. Chiar pentru cei lipsiți de acest simț metafisic al lucrurilor și cunoașterii lor, cosmosul nostru rațional și practic are un sens simbolic; constrânge adică rațiunea umană să admită, sau să postuleze o altă ordine, față de care ordinea noastră de aici nu este și nu poate fi, decât, sau umbra ca la Platon, sau fenomen ca la Kant, sau pură experiență cu eficiență și finalitate închisă, ca în filosofia pragmatistă. În orice caz, o *indicație simbolică* spre o altă certitudine mai înaltă, în care afectivitatea și rațiunea noastră nu pot pătrunde. În măsura, însă, în care această indicație simbolică se face oarecum palpabilă antenelor sensibilității și rațiunii noastre, în aceeași măsură ființa noastră, ordonată după criteriile și certitudinile științelor noastre de aici, se disolvă și se realizează din nou pe un alt *plan*, pentru o altă ordine și cu o altă *finalitate*. Este planul postulatelor ultime; este ordinea metafisică; și este finalitatea spirituală pură și nemuritoare a ființei noastre.

În această ipoteză, ființa noastră este mai străvezie și mai pură. Aci omul nu ajunge decât întru atât întru cât este o entitate spirituală—*o monadă*—, închizând în sine, ca într'un centru virtual de forță cosmică, toată problematica necesară a unei orientări și deslegări raționale, pe linia postulatelor admise, cât și puterea de creație dialectică a unei lumi esențiale ultime. Se înțelege însă că, întru atât întru cât această deslegare și creiere totodată a acestei realități raționale ultime pornește dela o serie de postulate fondate doar în necesitățile raționale ale ființei omenești, ea nu poate fi decât precară în valabilitatea ei și supusă unor variațiuni corespondente și concomitente cu variațiunea însăși a postulatelor inițiale. De unde, *valoarea cu totul relativă, subiectivă și personală a oricărei metafisici*, metafisica nefiind până la urmă decât o fereastră proprie în sistemul cosmic al aprehensiunilor și certitudinilor tale, valoarea ei constând pur și simplu în cantitatea și calitatea echilibrului pe care îl dă ființei tale. Este o strămutare din domeniul contingențelor și certitudinilor precare și relative, într'un domeniu al abso-

lutului, în care contingența e redusă la minimum iar precaritatea și relativitatea certitudinilor anihilată.

Nu trebuie însă să se creadă că, ajuns aici, omul deține cu adevărat ceva din esența absolută a însuși Universului; ci omul, întru cât e om, își pierde caracterele sale contingente și efemere, și se *realizează pe sine în absolut*; ființa lui capătă o valoare de absolut, devenind, prin evadare din limitele conștiinței și eului contingent și limitat, o entitate esențială, având dedesubt, ca într'un caleidoscop, toată panorama realității sensibile, iar în sus, până la Dumnezeu, tot azurul unei libertăți de creațiune, în care el singur e demurg. Aci, și numai aci, omul este el însuși creatorului său și isvoditorul și stăpânul unei lumi cu isvorul în *nevoia sa de echilibru și certitudine*.

Valoarea însă a acestei transfigurări umane și a acestei lumi a lui cași valoarea însăși a metafisicii este cu totul relativă, și mai degrabă de ordin moral practic, decât esențial ontologic sau epistemologic. Vreau să spun că metafisica, înainte de a rezolva o necesitate umană de cunoaștere, *rezolvă necesitatea morală a unui echilibru și a unor certitudini*, fără de care ființa umană n'ar putea să reziste valului schimbător al fenomenelor; dar, pe care stând, el își proiectează asupra existenței însăși, nu atât eficacitatea unei cunoașteri în esență, cât legitimitatea și imperiositatea unor aspirații. De viziunea metafisică a omului depinde toată tăria lui morală și de etica lui toată ordinea practică a vieții lui. Vorbind, deci, de relativitatea metafisicii, alături de caracterul cu totul absolut al domeniului în care ancorează pe om aș vrea să întăresc această idee, adăogând că în ordinea realității metafisice, oamenii se aliniază în fațe enigmelor universului, ca tot atâtea cosmosuri absolute, posedând adică acea armonie și causalitate interioare perfecte și definitive în finalitatea și eficiența lor. Omul metafisic este omul perfect, în sens de spirit perfect, de monadă, dar este relativ și imperfect întru cât perfecțiunea interioară este dependentă de perfecțiunea transcendentă al cărei chip îl răsfrânge fără a-l poseda.

Trebuie să remarcăm însă că, la acest om metafisic, privit în încheeturile sale esențiale, axele și coordonatele cu care lucrează spiritul său nu mai sunt noțiunile, judecățile și certitudinile cu care operează în domeniul realității sensibile; ci o anumită stare de tensiune spirituală în care rațiunea pur speculativă participă întru atât, întrucât mănuește după sistemul principiilor logice, admise unanim ca funcțiuni de descoperire a raporturilor de causalitate și coexistență, — poziția și consecințele logice ale postulatelor admise inițial, deasemenea veghează ca noua clădire rațională a spiritului să crească după toate normele și funcțiunile de inteligibilitate ale spiritului uman, dar că alături, și chiar *peste ea*, constituind oarecum

cadru general al operațiunii, stă o altă funcție a spiritului nostru — *Credința*.

Nu rațiunea ca funcție spirituală și nici încheeturile logice ale raționamentelor admise ca perfecte dau omului metafisic certitudinea și senzația absolutului, ci credința în justetea postulatelor inițiale cași senzația de echilibru, de integrare în cosmos, pe care ni-o oferă aceste postulate. De altfel, în metafisică, omul nici nu poate avea sentimentul acelui dualism pregnant dela subiect la subiect, ca în cunoștința obiectivă a naturii și specific cunoașterii raționale, ci are mai de grabă senzația euforică de creație, de stăpânire a realității metafisice, de identificare cu ea și deci, de dispariție a corelatului subiect-obiect. Metafisica e mai mult o tensiune a nevoii noastre de perfecțiune, sau a fricei noastre de moarte. Nevoia de salvare din vicisitudinile unei existențe precare declanșează în noi puterea de credință și entuziasm pentru o lume, dacă se poate „le meilleur des mondes possibles“. Trebuie să recunoaștem însă că, oricât am utiliza uneltele și planurile pe care rațiunea ni le pune la dispoziție pentru ridicarea acestei lumi, conform cu spiritul nostru și cu nevoile noastre în colectivitate, tot *credința* rămâne marele arhitect al acestei clădiri, căci numai prin credință ființa noastră își dă adevărul complet și definitiv pentru o lume, pe cât de absolută în consecințele ei, pe atât de precară și neverificabilă în fundamentele ei. De aceea credința este „adeverirea celor nădăjduite, și dovedirea celor nevăzute“

Credința este fondul adânc al ființei noastre și ea este pârghia pe care se reazimă chiar biologiceste atât individul cât și specia. Credința este rațiunea și instinctul speciei. Este funcția inalterabilă a nevoii noastre de nemurire. Nu trăim prin rațiune, ci prin credință. Nu supraviețuim prin rațiune, ci prin credință.

„Credința 'n zilele de-apoi
„E singura țarie 'n noi,
„Că multe-s tari, cum credem noi
 Și mâine nu-s“ (Coșbuc, Moartea
 lui Fulger)

În cel mai elementar fenomen de cunoaștere chiar, cași în cel mai neînsemnat fapt sau acțiune, trebuie să existe sub o formă oarecare credința, pentru posibilitatea însăși de existență a acelui lucru. După cum viața animalului se reazimă pe instinctul ancestral de conservare a ființei lui cași a speciei, tot așa ființa umană se reazimă pe credință, ca pe cel mai adânc și mai desăvârșit instinct al său. Nu știu întrucât inteligența și rațiunea omului au o funcțiune biologică strictă, căci adesea rațiunea prescrie omului acțiuni care duc la distrugerea individualității lui, dar cred că credința este cea mai adâncă funcțiune biologică prin care ființa umană își caută întotdeauna salvarea.

Dar după cum rațiunea omului are diverse aplicațiuni și chiar planuri pe care se realizează, începând dela cunoștința cea mai elementară și mergând până la speculațiunea metafisică, tot astfel și credința — pe care aș îndrăzni s'o numesc a doua dimensiune a cosmosului spiritual al omului —, se întinde ca un fir de urzeală de-a-lungul întregii spiritualități umane. Aș putea chiar să afirm că toată pânza noastră spirituală are în urzeala ei un fir de credință și unul de rațiune.

Trebuie însă să facem următoarea distincțiune. După cum în domeniul rațiunii există două regiuni bine despărțite, în care rațiunea are funcțiuni și aplicațiuni diverse, după scopul și natura fiecăreia — e vorba de știința pozitivă și de metafisică —, tot astfel în domeniul credinței avem aceleași două regiuni identice cu cele ale rațiunii, adică credința pe care se sprijină axiomele științei pozitive, și credința în postulatele metafisice.

Dar pentru că orice metafisică e relativă și precară în valabilitatea ei, sufletul omenesc mai posedă încă o supapă de siguranță, până la care rațiunea nici nu se poate ridica, *este credința ca organ de cuminecare și comunicare cu adevărul revelat*. Omul, oricât de solid ridicat pe propriile sale picioare — credința (științifică) și rațiunea — până în regiunile eterate ale metafisicei, cu răcoare de certitudine absolută; se întoarce totuși la pământ complexit de o anumită „tristețe metafisică“. Cu toată bucuria unei creații proprii, sentimentul său vital capătă un ciudat gust de cenușă, și prin palatul somptuos al închipuirii sale suflă vântul unei desnădejdi fără înțeles.

Omul nu poate fi singur pe lume!

Toată creația spiritului lui e absurdă și prin clădirea minții lui aleargă stafiile. Ii trebuie un sprijin mai puternic decât acela al puterilor lui, și un Dumnezeu real, viu, văzut, pipăit, sigur. Dumnezeu postulat de metafisica lui e abstract, mort, invizibil, nesigur, indiferent.

Asta nu mai e certitudine! Și totuși mai mult decât atâtea puterile lui nu pot descoperi.

„Ii rămâne un singur lucru și o singură salvare, din cer s'a auzit un glas: „Acesta e fiul meu iubit, întru care am binevoit; pe El să-l ascultați“. Nu-l poate înțelege cu mintea, dar îi încălzește inima. O carte mare în care e scrisă viața tuturor oamenilor îi stă înainte și un deget nevăzut îi arată: tolle et lege“. În ea găsește deslegare la orice întrebare și toate contradicțiile vieții se topesc ca zăpada la soare. Vieța capătă un sens precis atât aici, cât și dincolo, și setea cea mare de nemurire este din plin astămpărată. Ca prin minune au încetat vânturile desnădejdi, au pierit stafiile pustului lăuntric, iar „tristețea aceea metafisică“ s'a transformat într-o bucurie nemaivădită. Cine a făcut această minune? Se întreabă omul parcă vrăjbit, și'n așteptare adoarme cu

capul pe Cartea Stântă! Ca un răspuns de dincolo se pare că răsună pe slava cerului cuvântul taumaturgic: Christ! Christ! Christ! iar sufletul plânge'n el și strigă: „Cred, Doamne, ajută necredinței mele!”.

Iată singura salvare a omului. Adevărul venit de sus, adevărul descoperit, adevărul revelat e cea mai înaltă și singura certitudine absolută. Alături de cosmosul rațional speculativ și practic al omului, alături de salvarea metafisică și *peste ea*, există ordinea de dincolo de spațiu și timp a revelației. Aceasta nu este și nu poate fi pătrunsă în temele ei fundamentale de rațiunea omenească, dar omul i se poate integra prin credință și iubire. Și departe de a fi vorba de acel „credo, quia absurdum”, revelația poate fi cea mai clară și inteligibilă ordine — chiar pentru rațiune — dacă omul și-a deschis spre ea acea ultimă supapă de siguranță, care este credința. Căci pe când speculația metafisică are nevoile la tot pasul de controlul abstract al rațiunii, și până la urmă toată construcția sa rațională se dovedește a fi precară și subiectivă fiind de ajuns să-i contești valabilitatea premiselor, pentru a se năruși în întregime, revelația e singura construcție în imponderabil care nu depinde de noi, care este obiectivă și istorică. Zic istorică, pentru că, pe când metafisica, nu ca disciplină, dar ca adevăr și realizare, nu are o istorie, căci adevărurile metafisice nu pot cunoaște coborârea în concret, spațializarea și durata, ci rămân abstracte și valabile numai pentru o conștiință singulară, revelația este în afară de timp și spațiu, întrucât nu e o creație și determinare a acestora, dar are o istorie și este istorică întrucât are o lucrare directă și imuabilă în lume. Există intrupări ale revelației, există o acțiune pozitivă a divinității, există o ordine a revelației în lume, există o conștiință care lucrează după comandamentele ei, ceea ce nu se poate spune despre nici o metafisică. Am putea spune că o verificare a revelației există, pe când o verificare a metafisicii, nu. Există apoi o obligativitate a revelației, pe când una a metafisicii nu. Metafisica este egocentrică și antropomorfică, revelația este divină și Sfântă. Revelația are un caracter sacru, metafisica nu. Metafisica nu duce totdeauna la Dumnezeu, revelația vine numai dela El. Metafisica nu

împacă și nu stimulează întotdeauna știința umană, revelația o zidește și o tonifică. (Acum câțiva ani s'a putut ceti în ziare cazul a doi studenți americani, care s'au sinucis, trăgând consecințele ultime ale metafisicii lui Nietzsche și Schopenhauer). Metafisica nu incumbă o perfecțiune a omului ca ideal de atins, revelația are ca unic scop sfințenia. Metafisica e în noi și e cât noi, revelația e dincolo de noi și ne depășește. Întru aceasta e obiectivă și istorică, iar metafisica nu. Dar revelația mai este continuă și permanentă, metafisica n'are durată. Și întru cât revelația este istorică și obiectivă ea poate fi înțeleasă cu rațiunea, dar întrucât în originea, esența și finalitatea sa ea este dincolo de noi, scapă rațiunii noastre. Așa încât, singura utilizare a rațiunii noastre față de revelație este ca, pornind dela intrupările istorice ale acesteia pe care să le admită ca date originare îndubitabile, să dea acestora acel caracter simbolic de care am vorbit la început și să tragă concluzia logică și rațională a existenței revelației și a lui Dumnezeu, pornind dela creatură la creator. Suntem înțeleși însă că acest raționament nu depășește valoarea unui postulat și n'are nicio valoare cognitivă, ci una morală.

Rămâne singura posibilitate de cunoaștere și apropiere de adevărul revelației: *Credința*. Dar spre deosebire de rațiune care procedează discursiv, credința este trăire, experimentare. Pe când rațiunea are o acțiune transitivă, fundată în corelatul subiect-obiect credința este intransitivă, ea ducând la o acțiune a subiectului asupra sa însuși până la anihilarea acestuia și identificarea lui cu divinitatea.

De aceea cunoașterea prin credință este o cunoaștere în Dumnezeu și de aceea eficiența ei este incomparabilă cu a rațiunii.

Credința este o funcțiune și o condiție fundamentală și specială a omului.

Nu pe rațiune se poate întemeia imperativul categoric a lui Kant, ci pe credință. Credința este originea sentimentului de datorie, pârghia pe care se reazămă actele eroice și voința de putere a omului.

Rațiunea distinge pe om de animal, credința îl face părtaș al cerului.

ȘTEFAN CÂRSTOIU

C R O N I C A L I T E R A R Ă

NICOLAE ROȘU: DIALECTICA NAȚIONALISMULUI — COL. A. SOREANU ȘI DR. G. I. CIOROGARU: CIVILIZAȚIE ȘI POTENȚIAL DE RĂZBOI — VICTOR ION POPA: VICLEIMUL — A. BALOTĂ ȘI RADU GYR: EPOSUL POPULAR JUGOSLAV — A. BALOTĂ: IVO VOINOVICI — C. MANOLACHE: SFÂNTA DREPTATE — STOIAN GH. TUDOR: HOTEL MAIDAN — SANDU TELEAJEN:

TURNURI ÎN APĂ.

Priveliștea în vitrinele de Crăciun a acestei cărți masive de gândire pe linia naționalismului nostru — a fost pentru noi una din cele mai curate bucurii avute. Fiindcă ea răspunde cu prisosință unui destul

de vechiu postulat — accentuat și de noi — ca tânăra generație călătită în flacăra mișcărilor de idei românești de după război să treacă și ea, ca și predecesorii noștri prin veacuri, dela încântarea ușoară

a entuziasmelor la căutarea trudnică, adâncă, a adevărului care ne trebuie astăzi.

În afară de câțiva gălăgioși îndrăzneți și sterpi, cari — urmărind mai mult valorificarea lor cu orice preț pentru candidatura la ierarhii în statul cultural sau politic, — ajunseseră într'un rând să terorizeze aproape întreaga noastră mișcare literară, există azi o adevărată generație care cugetă și muncește cu râvnă și seriozitate. Va veni într'o zi încărcată de rod, îndeplinindu-și făgăduiele.

Dintre cei mai vârstnici în această cohortă a trudei nefalsificate, dl. Nicolae Roșu s'a impus din vreme în gazetărie printr'o caldă aderență la viața abstractă a ideii și printr'o grijă de documentare puțin obicinută la noi. Temperament aprins de luptător — ispitit de invectiva care frânge și falsifică cursul neturburat al înșirărilor logice — dl. N. Roșu scăpa adesea de ispita greșelii prin această sfințită caracteristică a sa de a se sprijini permanent pe temelii sigure de fișe informative.

Astfel că această carte masivă, din partea sa nu e o surpriză — cu toată tinereasca ei îndrăzneală.

Căci e într'adevăr o îndrăzneală și nu dintre cele mai mici — de care noi mărturisim că n'am fi fost în stare — să-ți aduni gândurile unui debut sub un titlu ca acesta, uriaș cât o istorie: „dialectica naționalismului“... Angajamentul strivitor pe care-l mărturisește titlul e întărit de planul solemn și înalt pe care stă prefața, intitulată „Orientări“: „Drumul parcurs de ideea care se desface din fapte și apoi se concretizează viabil în realități spirituale constituie dialectica înseși“... „Dialectica naționalismului năzuește să dărâme toată structura morală, intelectuală și politică a societății de azi“ (p. VI) — Mult de tot!

Să urmărim acum planul de organizare a cărții în lumina acestor intenții. Însuși finalul acelor „orientări“ îl indică:

Pentru a fixa „câteva puncte de orientare dialectică“, autorul a crezut necesar să urmărească în prealabil, în primele capitole, „Alterarea inteligenței, a spiritului în general, prin sistemele de gândire potrivnice realităților istorice și naționale“ (p. IX).

Cartesianismul, spinozismul și filiațiile revoluționare ale filosofiei kantiene, sânt ținute astfel mai mult vehement decât logic în panoul erorilor de cugetare universală pentru deplina limpezire a naționalismului, cred al nostru. Să recunoaștem totuși că, în acest domeniu, cel puțin la noi legătura între cauză și efect e cam depărtată—așa cum o așează dl. Roșu în carte.⁷

Pentru altă lămurire — de astădată a *îndreptățirilor* dialectice naționaliste — după un capitol oarecum neutru, „Burghezie și Antiburghezie“ — sânt analizate „Antinomii Proudhoniene“ și „Neotomismul și concluziile sale antidemocratice“. Ca să se revină din nou la „procesul democrației revoluționare“ și la

spectacolul final al „declinului occidentului“, căruia i se caută stavilă.

Precum se poate observa și din această schiță, gândirea d-lui N. Roșu are un ritm specific. Ea nu curge ca un fluviu, ce se întărește mereu prin afluenți — către finalitatea necesară. Ci are tendința de a se organiza spațial, în unități limitate, închise aproape — capitolele cărții. Aceste capitole nu sânt atât etape ale procesului dialectic, cât jaloane fixate din loc în loc. Funcția lor de orientare, indicată de prefață, își are echivalentul în tehnica acestei cărți. Și n'aș putea să spun că această tehnică e din cele mai indicate aici. Dimpotrivă.

O bogată informație străină caracterizează alăturarea ideologică a acestor capitole. Cugetarea d-lui Roșu se organizează pe date multiple, culese metodic din istoria filosofiei și din universala frământare de idei a contemporaneității.

Urmează obiectul propriu zis al cărții — definirea dialectice noastre naționale. Dl. Roșu a crezut că e suficient să o lămurească prin opoziția cu *pașoptismul*. În adevăr, momentul așa zis revoluționar, dela jumătatea veacului trecut, a fost un moment hotărâtor de criză spirituală și politică pentru noi.

Însă limitarea la această răscruce a deplasat centrul de greutate al problematicei, transformând-o într'un proces al liberalismului român desbătut uneori cu o violență surprinzătoare, — opunându-i-se reacțiunea ideologică naționalistă, concretizată prin Bălcescu, Russo, Kogălniceanu, Alecsandri, Bărnăușu și Eminescu.

E același plan structural pe care s'a așezat dl. G. Ibrăileanu în „Spiritul critic în cultura românească“, după ce dl. Rădulescu-Motru însemnase un aspru atac împotriva liberalismului nostru în „Cultura română și politicianismul“.

Această serie istorică, orientată prin o caracteristică filiație de idei, dl. Roșu o vede just așezată pe linia dreaptă a instinctului național, pe când privirea limitată a d-lui Ibrăileanu găsea aici doar o reacțiune critică, cu substrat provincial indoelnic.

Seria o încheie dl. Roșu cu o entuziastă recapitulare a ideologiei eminesciene ca moment de maximă închegare a logicei noastre naționale (pag. 237—355) Just. Însă dacă pașoptismul e cercetat și în prelungirea lui contemporană, în adevăr epigonă, era necesară cel puțin o trecere în revistă a minunatei înfloriri doctrinare ce a caracterizat naționalismul posteminescian, până la mișcarea amplă de azi. Aceasta, chiar cu riscul — mare, ce e drept — de a augmenta proporțiile și-așa impresionante ale acestei cărți.

Dar dacă această încheiere a procesului pașoptismului e într'un fel justificabilă, în schimb începerea acestei debateri ideologice printr'un „proces al ortodoxiei“ (pag. 145—158) e mai mult sau mai puțin în afară de linia logică a cărții.

Aceasta nu înseamnă că nu îl înțelegem până la un punct pe dl. Roșu. Să ne amintim că unul din capitolele destinate orientării prealabile era „Declinul occidentului“. Departe de a fi spenglerian, dl. Roșu mărturisește crezul maurasian în reînvierea occidentului prin apelul la ideea de ordine romană și catolică; drept sigur reazim de împotrrire față de primejdia anarhismului asiatic.

E aici dramatica alternativă: *orient — occident*, în care ne-am sbatut ca neam în tot cursul istoriei noastre și ne mai sbatem și astăzi. Dl. Roșu o simte deși, firește, nu are intenția de a-i găsi o soluție hotărâtă. Prin structura sa ideologică, maurasiană, problema i se pare într'un sens rezolvată dela sine: integrarea noastră în occident. De aci, ascunsă aderență la catolicism: „Atunci când spiritul naționalist nu se manifesta, universalismul catolic reprezenta disciplina de gândire naturală și conformă cu firea oamenilor“ (pag. 126).

De aci, și acel neașteptat proces al ortodoxiei, deodată cu cel, antipodic, al pașoptismului. Dl. Roșu a căutat instinctiv să scape de o nelămurită povară ce îi stătea pe suflet. Și a renegat mai mult sau mai puțin hotărât — pentru a putea rămâne cu totul liber pe pozițiile sale occidentale. Soluția aceasta poate fi pentru d-sa liniștitoare — pentru noi ca neam însă, nu. Căci ortodoxia — ca și legătura noastră cu lumea orientală — a fost și este o realitate profundă pentru noi.

Și aci e locul să ne exprimăm mai întâi părerea de rău că tocmai în această dezbatere esențială a cărții — aceea a ortodoxiei și a pașoptismului — nu găsim acea multitudine de izvoare ce caracterizează munca intelectuală a d-lui N. Roșu. Procesul ortodoxiei e întemeiat doar pe două izvoare: două istorii literare, de Sextil Pușcariu și N. Iorga. În cercetarea ideologiei naționaliste ce a reacționat față de pașoptism, iarăși, obicnuit, dl. Roșu nu merge la izvoare, la opera celui cercetat, ci la monografie și istorie literară. Excepție deplină: studiul ideologiei lui Eminescu.

De aci, aproximații, nesiguranță.

Evident, apărarea ca și acuzarea ortodoxiei noastre, sânt deopotrivă dificile.

De aceea, în această privință certitudinea e greu de exprimat. Să analizăm totuși fugar — în limita spațiului — câteva din afirmațiile acestui proces intențat de autor.

Biserica ortodoxă răsăriteană a îndeplinit întotdeauna un rost național, „subordonată fiind statului politic“ (p. 148—49 sublinierea noastră). În realitate, statul nostru s'a identificat structural cu ortodoxia. Explicația e simplă: curând după formarea lor, țările românești rămân singurele țări ortodoxe mai puțin subjugate turcilor, până la ridicarea Rusiei. În concepția noastră de domn, era apoi mult din concepția bizantină, de „bazilevs“, moștenită și am-

plificată de țaratul rus: Domnul era uns al lui Dumnezeu și ca atare avea și o apreciazabilă ascendență spirituală. Dar când Radu cel Mare — cu toată sfîntenia vieții lui — moare la scurt timp după izgonirea mitropolitului Nifon, care îi ridicase împotrivirea canoanelor, poporul, profund sguduit, dinainte, de acest conflict, vede un semn de pedeapsă dumnezeiască și aduce în procesiune devotă moaștele sfântului dela Athos.

Departe de a fi dependentă de indicațiile statului, viața noastră religioasă înțelege de multe ori mai bine poruncile naționale decât statul.

Introducerea limbii românești în viața religioasă anticpează, de pildă, cu mai bine de un secol utilizarea ei în cancelariile domnești, ale lui Mihai Viteazul și Petru Șchiopul. Să nu se vorbească doar de influențe străine, occidentale, în procesul de românzare al limbii bisericești. Cei cari astăzi — într'o vreme de quasi indiferentism religios — știu câte greutatea uneori aproape de neluins a ridicat mutarea simplă a stilului calendaristic, își pot da seama cât de ușor puteau fi repudiate aceste influențe, sau câte turburări puteau produce, dacă nu era pornită în același sens linia instinctului național al bisericii noastre. „Evanghelia cu învățătură“ din 1581 a lui Coresi a fost tradusă și tipărită cu știrea și ajutorul arhimetropolitului Serafim al Târgoviștei și al mitropolitului Ghenadie al Ardealului. Astfel s'a ajuns la isbândă deplină după două veacuri. Iar în timpul când Matei Basarab și Vasile Lupu se sfășiau în lupte fratricide, Teofil al Ungrovlahiei, Varlaam al Moldovei și Simion Ștefan al Ardealului stăruiau împreună, mai mult sau mai puțin conștient, în procesul de unificare al limbii și gândirii noastre religioase.

„Oricum însă de un duh creator al ortodoxismului în materie culturală nu poate fi vorba. Acest rol l-a îndeplinit umanismul, influența catolică, renașterea și cultura latină“. (p. 150—51). E o afirmație pe care o cunoaștere mai adâncă a cronicarilor noștri, tocmai a celor moldoveni în deosebi, o clatină apreciazabil. Intregul spirit al operei lor, întreaga lor concepție de viață — care la Miron Costin se înalță până aproape de o filosofie a istoriei — e profund ortodoxă și românească, până la nota aceluia fatalism caracteristic al nostru. Ea continuă firesc în acest sens cronica mai rudimentară în limba slavonă, a călugărilor din mănăstiri; atât de firesc încât prima cronică românească cunoscută, cea descoperită de prof. Gorka la München, ca și „Analele dela Bistrița“, nu se poate stabili hotărît dacă sânt scrise de călugări sau de boeri dela curtea lui Ștefan cel Mare, și ipoteza mai probabilă ar fi cea din urmă. (Vezi N. Cartoian: Curs de ist. lit. r. vechi)

În consecință falsă pentru dl. N. Roșu „Literatura ortodoxă mărginită numai la reeditarea textelor evanghelice, ale psaltirii sau ale bibliei, este complet impermeabilă sbuciumului sufletesc și truesc al oa-

menilor. Călugării din mănăstiri erau atât de mult pătrunși de însemnătatea preceptelor religioase încât deveneau impermeabili la frământările din afară“ (p. 156).

Am văzut totuși un proces de osmoză între ortodoxie și cultura noastră. Să urmărim altul. Literatura noastră religioasă nu s'a mărginit la traducerea textelor citate de dl. Roșu. Alături de ele s'a difuzat adânc la noi o imensă cantitate de versiuni ale literaturii hagiografice, ale celei apocrife, ca și ale celei etic-didactic religioase — ca „Varlaam și Ioasaf“ de pildă, de îndepărtată proveniență orientală. Ele au înrăurit profund sensibilitatea românească, atât a cărturarilor, cât și a straturilor adânci ale poporului, până la o cristalizare deosebită a concepției vieții și a morții. Cercetările literare și folclorice în această direcție, inaugurate de prof. N. Cartoian în „Cărțile populare în literatura românească“ sânt de abia în stadiul începuturilor și totuși au adus documentări revelatoare.

Atât ca să nu intrăm în analiza opoziției: catolicism — ortodoxie, pe teren artistic adică: Rafael, Da Vinci — nimic de cealaltă parte, așa cum o așează final dl. Roșu. În lipsa unei competențe a noastră credem că nu riscăm totuși trimițând la studiile de bizantinologie ale lui P. Henry și Ch. Diehl — citat odată și de d-sa — și ale altora.

Acea lipsă de izvoare de care vorbeam, duce și la alte concluzii discutabile. Iată-i de pildă pe Grigore Alexandrescu și Heliade Rădulescu pe linia naționalismului, opunându-se net pașoptiștilor. Astfel îi vrea dl. Roșu. E frumos dar nu prea e adevărat. Heliade, împreună cu Gr. Alexandrescu și cu ceilalți din generația dela 1830, pun accentul hotărât pe *social*. Sânt mai întâi umanitariști și apoi naționaliști. Vor deșteptarea țării ca ea să poată înțelege valul ideilor revoluționare din apus. Chiar cele câteva poezii eroice ale lui Alexandrescu, ecouri ale călătoriei sale în Oltenia cu mult mai tânărul I. Ghica, atestă umanitarismul său prin contradicțiile și sbuciumul ce închid. Heliade a fost socialist, probabil de pe la 1830, sigur după 1840. Proza sa, poeziile sale sociale („Cutremurul“ „Preziua“, „Santa Cetate“) sânt revelatorii. Un cunoscător profund al ideologiei generațiilor dela 1830 și 1848, Dl. D. Popovici (vezi „Ideologia literară a lui Heliade Rădulescu“ și „Santa Cetate“ 1935) aduce în această privință documentări efective. Mult mai târziu, Heliade ajunge să incline spre o mai organică înțelegere a prezentului, datorită unei mai adânci cunoașteri a trecutului nostru, provocată de retragerea sa din viața politică activă. În frământările dela 1848, atitudinea sa a fost extrem de complexă și multe din reacțiunile sale nu au un fond ideologic ci pur temperamental, izvorând mai mult din sgârrieturile ce se aduceau orgoliului său de părinte providențial, al culturii noastre.

Atitudinea lui V. Alecsandri e iarăși mult mai

complexă decât o vrea dl. Roșu. Da, el a scris „Iorgu dela Sadagura“ (p. 217) dar a scris și „Sandu Napoia ultra-retrogradul“, „Provincialul la Iași“; a celebrat „Desrobirea țiganilor“ și calea ferată de peste Bărăgan. Dependența sa de literatura franceză contemporană e arhicunoscută.

Lui Simion Bărnuțiu se închină un capitol mai puțin entuziast, mai puțin înțelegător decât ne așteptam. Avem impresia că a fost cercetat mai mult după monografia lui G. Bogdan Duică și nu la izvoare. Ori Bogdan Duică, preocupat în primul rând de stabilirea filiațiilor și influențelor, a neglijat în monografia sa tocmai „Dereptul publicu alu Romanilor“, care era cea mai autentică, mai originală, dintre operele activității profesionale a lui Bărnuțiu la Iași. Peste ceace e mai revelator în cugetarea bărnuțeană — naționalismul său dărz, opus visurilor masonice de înfrățire între popoare, cari erau uneori ale lui Bălcescu chiar — dl. Roșu a trecut deci ușor.

În schimb, Eminescu, studiat și înțeles, prilejuește câteva din cele mai frumoase capitole ale cărții. Rareori acest vizionar al statului nostru național a fost văzut mai entuziast. Veșnica lui actualitate capătă, prin unghiul de perspectivă pe care i-l dă dl. Roșu, din nou o strălucită confirmare.

După acest popas polemic în lumea gândirii românești, dialectica d-lui N. Roșu caută a-și deschide aceleași universale perspective prin cari începuse capitolele „Aristocrație și plutocrație“, „Condițiile sociologice ale revoluției de dreapta“ și „Antimodern“ vreau să închidă, după mărturisirea autorului (p. 4) „sensul dialecticeii naționalismului față de mișcarea contemporană de idei“. O acidă șarjă a intelectualului democrat modern și un patetic îndemn pentru înrolarea lui, prin renunțarea la superstiții, în mișcarea de azi încheie astfel cartea.

Reșinem de aici, din punctul nostru istoric de vedere, viziunea în actualitate a mișcării revoluționare a lui Tudor Vladimirescu.

Aceasta e cartea d-lui Roșu. O carte binevenită, în adevăratul sens al cuvântului. Obiecțiunile noastre cred că nu vor fi greșit înțelese. Dl. N. Roșu avea dreptul la o privire care să depășească entuziasmul simplu.

Ținuta sa intelectuală cunoscută dinainte și efortul de gândire pe care îi atestă această carte însăși — cereau și din partea noastră aceiași conștiințiozitate în lectură. Din lumea de gânduri și fapte închise în cele 400 de pagini încărcate, noi am vrut să lămurim câteva aspecte. Ce n'am însemnat noi, vor discuta alții, cu tot entuziasmul cuvenit.

Ținem însă să încheiem cu încă un elogiu. El se adresează spiritului de largă înțelegere pe care l-a arătat profesorul Al. Rosetti, conducătorul editurii „Cultura Națională“, tipărind această carte de tânără gândire românească. E încă unul din faptele de dragoste pentru cultura noastră, pe cari le-a însem-

nat această editură în scurt timp, sub directivele d-sale.

* * *

În acest an 1935 de o masivă resurrecție naționalistă pe planul ideologic adică intern, de eforturi de înarmare, deci de întărire a noastră pe planul internațional — cartea pe care ne-au dat-o d-nii Col. A. Soreanu, profesor la Școala superioară de război, și Dr. G. I. Ciorogaru e de o cutremurătoare actualitate.

Distîngînd între „*actualul de război*” — armata și armamentul imediat la mână — și „*potențialul de război*” — puterea demografică, morală, tehnică și economică a statului în luptă, când azi se ciocnesc în arme popoarele, civilizațiile chiar, și nu numai armatele — autorii ajung la două concluzii de decisivă importanță acum: 1) dezarmarea absolută e o utopie în ceace privește statele puternic industrializate, cari își pot transforma rapid utilajul lor tehnic în mașini producătoare de arme și munițiuni; doar statele agricole pot fi dezarmate efectiv, deoarece potențialul lor tehnic e nul 2) importanța covârșitoare a factorilor demografici și morali în război.

Cartea aceasta, scrisă cu sobrietatea și informația caracteristică tehnicienilor — e astfel cu atât mai vorbitoare în răceala ei documentară. „Civilizație și potențial de război”... Ce corelație logică astăzi și cât de nevisată acum vreun veac, în goana fanatică spre progresul tehnic, în trandafirile viziuni umanitariste ale burghezilor revoluționari de atunci! De aceea, pe drept cartea se deschide sub semnul funerar al citatului din Spengler: „fiecăre civilizație înaltă este o tragedie” — ca motto.

Scrisă cu tehnica lipsită de efuziuni stilistice a specialistului militar dar și cu un orizont larg, caracteristic omului de profundă cultură, această carte aduce lumini neașteptate în problematica actualității. Întăririle sînt cu atât mai prețioase cu cât vin din partea unor oameni cari n'au decât conștiința aspră a datoriei lor și niciun interes de a specula actualitatea publicistică:

„Factorul demografic este fără îndoială cel mai important element, atât al actualului cât și al potențialului de război” (p. 41).

De aceea: „Pentru războaiele viitoare, moralul va avea un rol preponderent. Surprizele de ordin tehnic vor face ca însăși popoare relativ puternice să-și piardă cumpătul. Numai încrederea în forțele actuale și potențiale bine organizate și conforme ultimelor cerințe tehnice poate feri națiunea de o capitulare pripită sau o demoralizare anarhică. — Un alt izvor de putere morală este, fără îndoială, unitatea etnică. Orîcât ar nega teoreticienii „naționalismului abstract”, omogenitatea etnică conservă în adîncurile ei energii morale de neînchipuit. Alterarea organismului etnic al unei țări, prin introducerea de elemente eterogene nu va putea fi compensată, nici prin ridicarea nive-

lului cultural nici prin crearea unei armonii în conviețuirea dintre populația autohtonă și minorități. Pentru țările care au avut această neșansă în destinul lor nu rămîne decît o singură cale: încurajarea elementului pur național” (p. 70).

În lumina acestor principii ale potențialului de război, e cercetată România de azi sub toate punctele de vedere: indicele vital demografic; puternic însă anihilat de mizeriile noastre condiții sanitare (p. 32—3) problema minorităților; „eterogenitatea demografică a țării noastre constituie cel mai puternic minus în potențialul nostru de război” (p. 90) industria noastră națională; primejdia infiltrării străinilor în această industrie, nechibzuitul nostru protecționism economic, care apără industriei adesea inutile din punct de vedere național, în dauna altora de folos.

Studiul se încheie cu propunerea perfect justă a înființării unui *Stat major economic*, care să organizeze creșterea potențialului nostru tehnic de război (p. 128).

Prin obiectivele și încheierile ei, cartea aceasta e un netăgăduit jalon în orientarea noastră de azi. Și ca atare, trebuie să fie cunoscută și discutată în cercuri cât mai largi. Problemele pe cari le ridică sînt probleme de viață și de moarte pentru statul nostru.

* * *

S'a trecut iarăși prea nepăsător peste minunata operă de cultură românească pe care ne-a dăruit-o dl. Victor Ion Popa în reconstituirea unicului nostru „Mister” — joc sfînt popular, cum îl numește d-sa — *Vicleimul*. Prin această alcătuire, alături de „Toate leacurile la îndemână”, acel desăvârșit tratat de medicină populară al d-rului V. Voiculescu, atât de bogat în viața și poezia lui, alături de „Culegerea de coruri” de dl. N. Oancea și de „Viața creștină în pilde” a d-lui Lascarov Moldovanu, — colecția „Cartea Satului”, editată fără prea multe trîmbițe de Fundația culturală regală „Principele Carol”, se așează ca o veritabilă și rodnică ctitorie de cultură pentru marile mase ale neamului nostru.

Dar versiunea „Vicleimului” de dl. V. I. Popa nu e o simplă revedere, stilizare, ca cea prezentată în 1931 de dl. Adrian Maniu după Anton Pan. E mai mult și decît o reconstituire, o ediție critică, prin utilizarea fragmentelor risipite în diferitele variante. E o creație autentică aproape — organizînd și întregind după o viziune oarecum proprie materialul popular.

Dl. V. I. Popa a folosit cele două variante — munteană (care se apropie mult de versiunea Anton Pan) și moldoveană (care conține multe elemente cînturărești recente)—date de G. Dem. Teodorescu. Nu avem indicii ale utilizării altor izvoare — nici chiar a versiunii lui Anton Pan.

Cele două variante se completează admirabil și

ăstfel le-a înbinat dl. Popa. Versiunea munteană e scurtă, concisă, plină de dramatism. Ea fixează într'un moment patetic, provocat de apariția celor trei magi imaginea sângeroasă a lui Irod Împărat, prigonitor cu dușmănie al lui Christos, ucigător de mii de prunci nevinovați, așa cum a rămas în imaginația poporului nostru. Cei trei magi intră direct în scenă, vestind pe Împăratul nou pe care-l caută; Irod, mândru că vede prevestindu-se o altă autoritate decât a lui vrea să-l amuțească; magii însă răspund prin imprecacții și tunete din cer; înfricoșat, viclenindu-se, Irod îi lasă liberi, rugându-i să-l înștiințeze și pe ei unde-i sălaşui noului împărat; magii pleacă, înțelegându-i însă șiretenia, ca să nu mai revină; sesizând, Irod dă poruncă de ucidere a tuturor pruncilor; în acest apocalips sângeros, mărit prin cântecul de groază și muștrare al corului popular: „O, Iroade, împărate“... se încheie varianta.

Dl. V. I. Popa a păstrat această versiune ca moment central al acțiunii. Însă o segmentează în două inversându-i structura: magii sânt svârliți în închisoare; Irod e încă puternic iar ei n'au fost întăriți de întâlnirea cu Isus, de aceea n'au curajul să amenințe ca în plăsmuirea populară

Spațiile lărgite, le împlinește varianta moldovenească; aici conflictul între puterea pământeană a lui Irod și puterea nouă care se vestește e mult diluat: craii sânt lipsiți de nume și individualitate; în schimb sbuciumul sufletesc al lui Irod, încă dinainte de vestirea celor trei magi, e mai atent urmărit; în plus, mai mult pitoresc, — personajii ca ciobanul, arapul — vizibile intervenții naiv-cărturărești, cari măresc fastul spectacolului.

Magii, cărora li se dăduse drumul ca prin ei să se afle de Christos, revin, la sfârșitul tuturor încercărilor lui Irod. Deci, aici e plasat al doilea moment al variantei muntene: blestemul magilor. Căutând să evite însă cât mai mult completările cu material poetic propriu, dl. Popa introduce prea brusc în acțiune această revenire a crailor.

Blestemele lor au efect. Și aici d-l V. I. Popa amplifică mult momentul final de imblănzire, din varianta moldovenească: prins într'o mișcare de înțelegere, Irod iartă pe Arapul ce voise să-l ucidă. Atunci îngerii îl ajută iarăși și misterul moldovean sfârșește oarecum luminos, spre deosebire de cortina de sânge a variantei muntene. Dl. Popa împinge mai departe acest moment: cutremurat de blesteme, Irod se pocăește, își mărturisește credința și capătă iertare dela magii și îngerii.

E un final în sens creștin. Care însă contrastează cu imaginea cruntă, de blestem, pe care a lăsat-o în amintirea poporului și a copilăriei noastre varianta munteană. Cea moldoveană, pe care s'a sprîjnit aici autorul, e mai mult cărturărească și mai puțin răspândită.

Pe lângă această organizare în linii mari a poe-

mului — o trudă ascunsă la fiecare vers. Replitele au fost păstrate cu cât mai multă sfințenie dar așezarea lor în succesiunea misterului a fost ades frântă, schimbată, pentru o mai bună închegare a totului.

Iar ca un fel de prolog, pentru a avea o gradajie a neliniștii lui Irod, dl V. I. Popa a imaginat câteva scene cari sugerează apariția stelei magice, spaima surdă a poporului și întrebările neputincioase ale lui Irod și ale cărturarilor. Versuri frumoase, mai ample decât cele populare, simple dar cu suc înțeles și ușoară mireasmă patriarhală.

Acesta e „Viclemul“ dăruit de Victor Ion Popa — despre care m'am simțit dator să vorbesc, fie și acum atât de târziu, după ce a fost actualizat de zilele de basm creștin ale Crăciunului.

* * *

Și fiindcă a venit vorba de puțința de a transforma lumea artistică rudimentară a literaturii populare în creație cultă, universal valabilă, să semnalăm, — ca un mod de lămurire a problemei — traducerile d-lor Anton Balotă și Radu Gyr din „Eposul popular jugoslav“ și prezentările de scriitori din literatura cultă a aceluiaș popor, de pildă Ivo Vojnovici. Dintre baladele populare jugoslave — cari au atâtea apropieri de atmosferă, și de motive mai ales, de cântecele noastre bătrânești, ca tot folclorul balcanic de altfel, pe lângă marile deosebiri datorite surselor etnice ca și unei mai accentuate apropieri de occidentul medieval, a sărbilor au ales patru cântece caracteristice: „Hasanagiinița“, „Nunta lui Milici Baraktarul“, „Fata dela Cosova“ și „Moartea mamei Jugovicilor“.

Relieful în piatră, de I. Mestrovici, „Fata dela Cosova“, care ornează placheta, demonstrează nesfârșit până la ce înălțimi artistice poate ajunge un geniu adânc înrădăcinat în spiritul neamului său. (Noi nu am avut încă sculptorul care să eternizeze pateticul legendei Mănăstirii Argeșului). Tot atât de revelator e studiul consacrat dramaturgului Ivo Vojnovici, care își găsește cea mai înaltă expresie a puterilor de creație în drama „Moartea Mamei Jugovicilor“ inspirată din cunoscuta legendă. I-am urmărit în adevăr — după lucida analiză a d-lui Balotă — evoluția sa de mai târziu spre symbolism și fantastic. Dacă ar fi să-l traduc însă, aș rămâne la aspra „Trilogie raguzană“, și mai ales la această „Moarte a Mamei Jugovicilor“, cu solemnele incantații de poemă ale finalului.

Dar această traducere nu e deocamdată actuală.

Să ne mulțumim până atunci cu minunatele tălmăcirii din balade populare, tălmăcirii în care d-nii A. Balotă și Radu Gyr au pus mai mult decât talent. Iată frumusețea de icoană a unei mirese:

Maică soacră, maica prea frumoasei,
Tu din aur ai giuvaergit-o?

Din argint măiestru-ai plămădit-o ?
Din văpaia soarelui ai rupt-o ?
Sau ți-a dat-o Dumnezeu din suflet ?

O carte minunată, această „Sfântă Dreptate”—cum puține ne-am învrednicit să citim în ultimii ani. Îmi dau seamă de mărimea acestor cuvinte—dar așa e... Sânt cărți cari vin între sgomote și vârtejuri, ca niște stele cu coadă; vin ca niște revelații uluitoare, farmecă, turbură, și apoi rămân cărți de căpătâi sau dispar fără urmă. Sânt altele însă cari apar firesc, cari simți că trebuia să fie create așa, fiindcă izvorăsc din viața cea mai adâncă și naturală a noastră; le primești cu bucurie senină și ele își găsesc numai decât, în chip tot atât de firesc, un loc trainic în suflet, în marea mulțime cetitoare. Așa vor fi fost primite „Amintirile din copilărie” și poate chiar și „Pastelurile” lui Alecsandri.

Romanul „Sfânta Dreptate” e dintre acestea din urmă. Și amintirea șugubăului humuleștean aici nu e numai prilej de documentare. Ca povestitor, așa cum apare în această carte, dl. C. Manolache ne amintește uneori puterea de intuiție a unui Creangă, a unui Hogaș.

Nu cunoșc literatura d-sale de mai înainte. După bibliografia dela sfârșitul cărții, ea apare destul de diversă, arătând că avem de aface cu un scriitor deplin format. E atâta măsură, atâta luciditate în acest roman încât nu se poate să fie altfel.

Lexicul și întreaga atmosferă a cărții indică un scriitor de dincolo de Milcov. Inrudită întru câțva cu „Velerim și Veler Doamne” însă lucidă, amară, fără acele efluvii de duioșie, acel aer de colindă, care individualizează cartea dlui V. I. Popa — „Slânta Dreptate” aduce o proză narativă de cea mai bună esență moldovenească. Repet, dela „Amintirile din copilărie”—n'am mai întâlnit o lume țărănească de-o noastră care să trăiască atât de firesc și totuși atât de bogat în cadrul unei simple povestiri.

De obicei, când se vorbește de țaranul român în literatură se începe cu „Ion”. Dar „Ion”, în alcătuirea lui de proporții atât de impresionante, aduce un țaran schematic, limitat la instinct aproape, în care se incordează până la bestialitate. De aci, sărăcia și grandoarea lui sufletească — deopotrivă. Are totuși țaranul acesta român adesea o spiritualitate a lui, o filosofie a vieții care se poate urca până aproape de metafizică.

În cartea ce o am sub ochi, leit—motivul e setea aceea nesfârșită de dreptate, a țaranului nostru. Nesfârșită, fiindcă obârșește din veacuri și fiindcă nici azi el nu-î vede capăt și alinare. „Sfânta dreptate” nu e o vorbă în vânt, nici una de romancier; ea se aude adesea: pentru poporul nostru, cu o atât de amară experiență de viață, dreptatea a ajuns pură și transcendentă, ca și sfinții. În numele ei a cerut pământ și i s'a dat astfel ca să nu-î poată

lucra; în numele ei, a cerut o soartă mai omenească, și i s'a dat vot universal, ca să n'aibă ce face cu el; în numele ei a visat atâta și a pipăit atât de puțin. În acest sens, eroul cărții, Tudose Leahu din Prigoreni Dorohoiului, — care ajunge în ocnă cu inima curată, în urma sbuciumului, de o viață pentru a înfăptui după puteri „sfânta dreptate”, pentru a o cobori între ai lui — intră cu toată simplitatea lui, cu toată prostia lui, uneori încăpățanată, alte ori vicleană, de cele mai multe ori pur și simplu naivă, până la înălțime de simbol.

Și cu toate acestea, cartea e de un firesc în expresie și în povestire, de o naivitate uneori, cari rivalizează cu viața însăși. Știu, e greu de demonstrat aceasta, mai ales în spațiul pe care-l am aici; mulți vor socoti: „eh, încă o carte sămănătoristă, tezistă și atâta!”... Ar săvârși însă o greșală.

Cartea întreagă e o unitate sufletească în același timp cât e și o unitate de viață. Nu e un roman clădit pe mari proporții — ci o povestire, și anume la persoana întâia; povestește Tudose Leahu.

În povestire trăește însă un sat întreg: Prigoreni — cu arendaș, popă și oameni năcăjiți, cu nunți, înmormântări, adică dragoste și moarte, cu vrajbe între săteni, cu crășma ca instituție de seamă, cu certuri cu autoritatea. În țărănimea aceasta amorfă și păcătoșită — Tudose Leahu vrea să aducă un sâmbure de mișcare și organizare, prin trezirea setei de dreptate, latentă în fiecă țăran. Dar cei mai mulți n'au curajul de a lua viața în piept. Veacurile i-au învățat să rabde și să se plece. Cel care singur a stat față până la sfârșit, își primește pedeapsă pentru toți și o ia dărz iarăși dela 'nceput, simplu și firesc, fiindcă nu poate fi altfel. Viața noastră rurală are un patetic al ei, imens; însă dacă încerci să-l lămurești, te pândește ridicolul. Realității s'au ferit; sămănătoristii au trecut măsura. Cred că în „Sfânta dreptate”, această învrăjmășire de lumini și întunecime există în chipul cel mai firesc.

Cine vrea să-și dea seama de câtă viață aspră și câtă puritate poate îmbina într'o lume mărunță înțelegerea literară a d-lui C. Manolache să urmărească povestea de dragoste a lui Tudose Leahu, din această carte.

Un cărturar care cunoaște satul nostru adânc — care *l-a trăit*, probabil în copilărie — a scris o povestire. Satul trăește o viață puternică, în precizia și proprietatea amănuntelor ei; cărturarul se arată foarte arare și atunci strică foarte puțin. Aceasta e „Sfânta dreptate”.

Pentru editarea incoherentului „Hotel Maidan”, nu cred că poate fi felicitată „Cultura Națională”—cu toată generozitatea gestului, ce dovedește o frumoasă persistență în voința ei de a deschide cu îndrăzneală drum literar anonimelor talente tinere.

D-1 Stojan Gh. Tudor poate fi un talent. Posibi-

Ități de a povesti, nerv, ușurință de a înfățișa scurt oameni — chiar însușiri poetice.

„Muzica clopotelor deștepta văile — și printre dangătele rare, se strecura câte un ecou stins, ce apoi se pierdea trecând ca un fir prin lumina soarelui — spre umbră“ (p. 12).

În plus, o cunoaștere se pare temeinică, a lumii de vagabonzi pe care vrea s'o înfățișeze cartea.

Însă autorul — după toate probabilitățile autodidact — nu vrea să povestească simplu, așa cum ar putea frumos. Îl tentează filosofia vieții și predica umanitaristă. Rezultatul, un fel de hărmălaie, voit — expresionistă; realmente — ridicolă. Vagabondul Lisandru vorbește emfatic de „coapsele metalice ale unui bastiment comercial“ (p. 26); altul, Sterie: „În definitiv de ce atâta sbucium sterp, de ce atâtea ameteții pentru o biată pâine?“ (86) iar prostituata Creța: „Credeți c'o să mă exprim frumos ca'n romane?“ (45) Pușcărișii cari cuvântă frumos ca Platon și Marx, se sinucid din rușine intelectuală, prostituate ce se omoară conform unei filosofii înalte a milei, exprimată „ca'n romane“... Totul agravat de o vizibilă necunoaștere a limbii românești: „Ceva mai blânde *bărbaților*, femeile ce-l întâlneau“ (decât bărbații p. 13) „când furase altceva *pisicilor*“ (= decât pisici p. 32) „De pânea altuia nu ne joacă inima“ (34) „fără a *vârșa* barem un cuvânt“ (35) „Pretutindeni auzeau *urale*: Sărbători fericite“ (56) „*hazzul*“, (14) „*pleop* tânăr clătinat de vânt“ (30)...

În asemenea împrejurări, încurajarea e un deserviciu pentru însuși debutantul.

* * *

„Turnuri în apă“ e un roman al boemei ieșene, prelungind intrucăva atmosfera din „La Paradis General“ de dl. Cezar Petrescu. O carte solid înche-gată, după bunele meșteșuguri literare de odinioară, cu personajii căutat caracteristice, privite cele mai multe cu accentuată simpatie de către autor iar puține, blestemate cu ură. Iar ca personaj principal — așa cum era inevitabil într'un roman care vrea să evoce ultimele zile ale vestitei boeme moldovenești de odinioară — *Iașul*. Iașul — cu cărciumele lui, cu birjile și birjarii lui, cu străzile lui liniștite, cu paloarea lui de cuminte și istorică agonie — este în această carte o sfință vie, cercetat de romancier cu un ochiu mereu atent; iarăși iubit și blestemat pe rând de dânsul. Romanul vrea să închidă ultima pălpăire de viață a Iașului — gloria efemeră de Capitală a refugiului din 1916 — și sfârșitul lui. Iașul aici moare meschin — prin trecerea celor mai buni bătrâni ai săi în altă lume — și ucide pe cel mai bun dintre cei tineri ai săi, pictorul Gabriel, personajul central al cărții. Moartea lui pricinuită de neînțelegerea orașului său — e o cortină de un trist simbolism peste paginile pline de lumină bună ale cărții. Căci autorul ei e un om bun; îi plac oamenii curați la suflet și poate de aceia nu te superi când le greșește, câteodată, măsurile.

OVIDIU PAPADIMA

C R O N I C A P L A S T I C Ă

1 9 3 5

Indatoriri de cronicar ne aduc în fiecare an, la căderea ultimei zile din calendar, să socotim, ca într'o carte de profit și pierdere, ce s'a realizat și ce nu, de artiști, în răstimpul anului care a trecut. Socoteală contabilicească, pe care ar trebui să o repudiem, dacă ne-am gândi mai bine cât de relative sunt unitățile pe care trebuie să le adunăm și cât de puțin sigură o asemenea aritmetică a unor valori care, de obicei, cresc sau scad în proporție cu perspectiva din care sunt judecate. Dela această minimă distanță, o istorie a artei, dacă ar fi posibilă, ar însemna, de bună seamă, dacă nu chiar întoarcerea pe dos a adevăratei istorii, cel puțin alcătuirea ei dintr'o sumă de curiozități și paradoxe, care ne-ar stărni mirarea la fiecare pas. Am afla de pildă, dintr'o astfel de istorie, că în anul nu știu cât înainte de Cristos, un artist cu mare nume și-a dăruit opera — o statuă — în piața publică, pentru că un ciubotar privindu-o a găsit-o rău încălțată; că în anul o mie cinci sute și ceva după Cristos, un pictor prea iscusit

a îmbrăcat cu pantaloni și rochie figurile impudice ale lui Michelangelo la Vatican; că ceva mai târziu, la Toledo, un artist — e controversă dacă era nebun sau genial —, El Greco, era chemat în fața Inchiziției, pentru că într'o icoană zugrăvise arhanghelii cu aripi prea lungi; sau, în vremuri mai noi, că un arhitect a isbutit să clădească un palat de cristal fără uși și fără ferestre; că un sculptor și-a expus creația —, o statuă ecvestră —, pe care publicul neînțelegând-o a luat-o drept mașină de cusut; sau că un pictor reputat a început și amenință chiar să sârșească o mare frescă închinată Aprodului Purice în arta și istoria națională.

Nu voi nega oricând utilitatea unei astfel de istorii văzută de la prea scurtă distanță; dar va trebui să recunoaștem că, spre deosebire de istoria adevărată, a creațiilor și a valorilor, ea e mai mult o constatare a înclinațiilor și a gustului nostru artistic, în răstimpul limitat pe care îl avem în vedere. Arta e acest fapt curios, pe care nu-l mai întâlnim în alt

domeniul de realizare omenească, o creație, în care timpul ca și gustul mereu schimbător colaborează cu artistul pentru a face opera nemuritoare sau pentru a o așterne în neant. Câteodată nedreptăți mari se pot întâmpla din această inevitabilă asociere. Opere și artiști de seamă pot fi sacrificați, pentru o vreme, gustului capricios prin care sunt judecați. Dar nu prea rar, asocierea aceasta își justifică îndejuns și utilitatea, când, aducând lucrurile în perspectiva cea potrivită și ștergându-le ceva din lustrul lor de circumstanță, le așează fără șovăire, uneori și fără milă, la locul exact pe care se cuvine să-l ocupe fiecare în eternitate.

Cu asemenea rezerve și menajamente, pe care nu știu dacă trebuie să le consider pesimiste sau optimiste, ne putem întoarce acum și către lucrurile concrete, care alcătuiesc laolaltă aria românească din 1935.

* * *

O plimbare repede prin București e deajuns pentru a ne face să luăm primul contact cu una din manifestările cele mai importante ale artei noastre din din vremea din urmă: Arhitectura și urbanismul. Bucureștiul întreg e un vast șantier în care, ca într-o cetate bântuită de cutremure, clădiri și străzi întregi se mistue peste noapte, pentru a face loc altora, după alt plan și altă rânduială. Aici, un râu a dispărut pentru a fi înlocuit cu o autostradă; dincolo, o biserică a fost ridicată cu totul de la pământ pentru a se construi sub ea o movilă înconjurată de apă; iar în Piața Teatrului, încă un Palat al Telefoanelor s'a ridicat pe Broadway-ul românesc. Bucureștiul își înalță neîncetat creștetul, în aceeași măsură în care își cufundă glesnele în noroi. Urbanismul său e ca știința aceluia fahir indian, care se pricepea să facă funii împletite din nisip și palate spânzurate în aer. Jos pe pământ, vom regăsi Bucureștiul de altădată, mai desfundat și mai peticit decât oricând. Tradiția urbanismului nostru e astfel în ființă, la baza chiar a inovațiilor trecătoare ale modei. Și nu cred că e de temut o dispariție a ei prea grabnică. Trecând printre marile clădiri care încep să sgarle norii orașului nostru, vom mai călca încă multă vreme prin gropile acestui bun pământ românesc, pe care îl iubim, — cu pulberea, cu glodul și băltoacele lui înflorite.

Pe acest temei de realitate se ridică astăzi și arhitectura românească. Ea e arta cea mai îndrăzneată și mai privilegiată de vremuri, pe care o avem. Clădind zi și noapte, arhitecții noștri au isbutit să transforme aspectul Bucureștilor. Arhitectura pe care acum trei patru ani încă o mai numeam „stil național“, a dispărut cu desăvârșire sau s'a refugiat în localuri de percepții care se ridică în serie prin cartiere. „Stilul nou“, arhitectura fără ornamente, sau, după expresia unui arhitect modern, „mașina de locuit“, confortabilă, nudă, austeră, a luat locul înzonatelor clădiri, care făcuseră din cartierele noi ale

Bucureștilor nemaivăzute grădini de curiozități. Nu avem a ne plânge de această transformare, în care vedem adaptarea noastră la o viață mai modernă și mai potrivită noilor condiții de existență. Nu avem să regretăm nici dispariția fără remediu a „stilului național“, pe care o soartă prea crudă l-a făcut să se nască fără noroc. O arhitectură românească s'ar putea ivi și din acest stil internațional, în care oricând arhitecții își pot întipări gustul personal și geniul lor de creatori. Bucureștiul crește însă, fără ca în piețele lui sau în marile clădiri ce se aglomerează să vedem creații fertile ale noii arhitecturi. „Mașina de locuit“ triumfă, uniformizând și reducând la minim ceea ce ar trebui să fie aspectul ei monumental. Personalitatea celui care o gândește și o creează nu apare nicăieri în forme evidente. Să fie o infirmitate a stilului, cum vor să ne lase să credem unii arhitecți? Să fie numai un destin vitreg care pândeste acum și „stilul nou“, după cel „național“? Nu vom putea rezolva aici desigur această grea problemă. Ne vom mulțumi totuși să constatăm că ceea ce s'a realizat în 1935 lasă deschisă încă o asemenea întrebare esențială.

* * *

Arhitectura totuși, datorită unor împrejurări economice foarte favorabile, se găsește în plină și prosperă activitate. În condiții mult mai grele în condiții aproape tragice, s'a găsit anul acesta aria de aproape înrudită, sculptura, al cărei câmp de creație a ajuns deadreptul un câmp de bătălie al artiștilor chemați să dea măsura talentului lor de plămuitori.

Expozițiile au fost puține, și ele nu ne-au adus nici nume noi, nici opere excepționale. Câteva monumente s'au ridicat, la București sau în țară, — Spiru Haret, în fața Universității, luând un loc nu ușor de susținut lângă Gheorghe Lazăr și Eliade, pe care ne-am obișnuit să le socotim între monumentele noastre cele mai bune, Monumentul Infanteriei apoi, la Șoseaua Kiseleff, cu ciudata siluetă a unui pilon subțirețec, strejuit de mitraliere și baionete, și Monumentul Ecaterinei Teodorescu, la Târgu Jiu, unde talentul d-nei Mișța Pătrașcu a isbutit să îmbine o idee funerară antică cu expresia de pietate și duloșie creștină.

Dar toate aceste lucruri n'ar fi întristat cu nimic viața noastră artistică, ar fi fost poate chiar temeiuri de satisfacție pentru un asemenea bilanț al anului, dacă un eveniment mai covârșitor n'ar fi aruncat în vremea din urmă aproape toată sculptura românească într'un vârtej de lupte și de pasiuni, din care oamenii au ieșit sfâșiați și arta însăși coborâtă. Concursul pentru monumentele regilor Carol I și Ferdinand ar fi trebuit să însemne o mare și senină străduință de creație, pentru gloria celor chemați la încercare ca și pentru arta românească în genere. El a dat naștere însă unui sângeros războiu, în care arme cu mult mai tăioase și mai ofensive decât dalta și cio-

canul s'au încrucișat. Memoria marilor regi așteaptă încă a fi imortalizată. Ea nu e pieritoare, are vreme să aștepte. Dar pasiunile sunt într'astfel deslănțuite și lupta încă atât de aprigă, încât mare temere avem ca nucumva ideea să triumfe abia când arena va fi plină de sânge și luptătorii toți căzuți pe câmpul de onoare.

În această vreme, un alt monument e în lucru, și fără lupte nici șgomot va eși în curând la iveală din granitul în care e cioplit: Monumentul lui Ion I. C. Brătianu. Il vom vedea curând în București. Dar, pentru mustrarea artei românești și poate și pentru o învățătură în viitor, el va eși, nu din mâna vreunui meșter român, cum am fi dorit, ci din aceea a dalmatinului de mare talent, căruia arta patriei lui îi datorează atâtea creații, — Ivan Meștrović.

* * *

Cu pictura, — mult mai senină și mai sigură de sine —, ne găsim însă, fără îndoială, în domeniul cel mai activ și mai bogat în realizări al artei noastre plastice. Dacă ne-ar fi îngăduit să ierarhizăm, am putea stabili chiar un fel de definiție, în aparență glumeață, dar care s'ar putea verifica în toată dezvoltarea artei noastre din vremea din urmă: Artele plastice românești par a progresa, în adevăr, într'un raport invers cu greutatea materialului din care sunt făcute! Nu știu dacă materialul însuși ar putea fi de vină; dar e sigur că, dela arhitectură, la sculptură și pictură, sunt treptele suitoare ale artei românești.

Expoziții de pictură am avut atât de multe în cursul anului care a trecut, încât ar fi greu și de prisos să le amintim aici pe toate. Numele d-lor Pal-lady, Șirato, Teodorescu-Sion, Tonitza, Lucian Grigorescu, au stat însă în fruntea șirului de artiști care s'au perindat în sălile de expoziții. Paletele cele mai diverse, inspirațiile cele mai variate, uneori și tendințele artistice cele mai opuse s'au succedat, înă-țșând pictura românească sub mai toate aspectele ei. Am avut astfel expozițiile d-lor Mütznér, Jiquidí, Iorgulescu-Yor, Bacalu, Ghiță, Bălțatu, Iosif, Arnold,

C. C. Constantinescu, I. Dan, sau ale d-nelor Rodica Maniu, Demetriade-Bălăcescu, R. Propst Kreid, Nora Steriadi, alături de expoziții colective, cum a fost aceea a „Contemporanului“ a „Grupului nostru“ sau a „Tinerimii artistice“. Tineri s'au arătat deosebit de activi, și uneori au isbutit să trezească speranțe serioase, pentru ceea ce se pregătesc să dea artei românești. Numele d-lui A. Ciucurencu, trebuie amintit înăiu, pentru calitățile vrednice de luat în seamă, pe care le-a demonstrat. Pictura sa arată și sensibilitatea și libertatea de gust care sunt ale unui temperament artistic adevărat. Și va trebui să citez deasemenea și numele d-lor D. Bășcu, Berea, Sorin Ionescu, Popescu-Ghîmpaș, Siegfried, Iuster, ca și Victoria Constantinescu, care s'au relevat în expoziții personale ca și la Saloanele Oficiale de acest an.

Pictura românească și-a avut de altfel și o altă manifestare importantă care trebuie amintită aici. La Expoziția internațională de la Bruxelles, ea a ținut un loc însemnat în Pavilionul românesc închis de curând. A fost confirmarea unui succes mai vechi, pe care arta noastră l-a mai avut în capitala Belgiei, cu prilejul expoziției organizată acolo în 1930, când pictura, sculptura și grafica românească au fost prezentate într'un ansamblu mai larg. De rândul acesta, la arta modernă s'a asociat și arta noastră veche, împreună cu cea țărănească. A fost o încercare de sinteză, care a putut pune în evidență elementele cele mai temeinice și mai originale ale inspirației artiștilor noștri.

Și încheind, nu trebuie să uităm nici expozițiile de artă streină, foarte importante, pe care recent le-am avut în București. Expoziția Desenului și Graficii engleze, de la Muzeul Toma Stelian și aceea a Picturii franceze moderne, organizată la Fundația Dalles de colecționarul și omul de gust care e d. K. Zambaccian. Au fost prilejuri de comparație și de învățatură, deopotrivă de binevenite pentru artiștii noștri dornici de a-și adânci propriul meșteșug.

AL. BUSUIOCEANU

GRUPUL NOSTRU

Când, acum aproape cinci ani, scriam tot în acest loc despre prima expoziție a „Grupului nostru“, nu întrezăream semnificația pe care manifestările acestei asociații de tineri artiști aveau să o capete cu timpul nici rolul pe care aveau să-l îndeplinească în mișcarea mai nouă a artelor plastice românești, unde le era dat să promoveze un spirit primenitor, caracterizat prin sinceritate artistică, probitate de meșteșug sărguință cercetătoare, — tot atâtea calități de câte se simțea nevoie, pentru a scoate pictura și sculptura românească din impasul în care le adusese modernismul și a le orienta spre un câmp mai larg de inspirație, prielnic plăsmuirilor artistice. În adevăr

artistul modern reușise să se piardă pe sine, din râvna de a se găsi: o străduință exagerată în căutarea cât mai multor libertăți, l-a închis în limitele tiranice ale propriei subiectivități. Dar, dincolo de absolutismul voiaștii circumscrise în sine, există o lume inepuizabilă de emoții, a căror spontaneitate și varietate se explică prin permanența duhului concret al naturii. Atari emoții, din cari isvorăsc cele mai rodnice impulsuri de creație artistică, au rămas interzise artistului modern, prea închisat în formule arbitrar și limitative, pentru a se mai putea găsi pe sine în plenitudinea personalității proprii. Expozițiile „Grupului nostru“ își capătă astfel adevărata semnificație din

situarea în raport de antagonism față de arbitrarul formulelor moderne, căroro tinerii artiști, înmănușiați în solidaritatea unui crez comun, le împotrivesc în boldul spre o creație liberă, nestânjenită de presupuziții programatice, ci numai condiționată de legile de totdeauna ale împlinirii artistice. Sub acest raport, se cuvine subliniat dintru început, meritul expozanților din sala „Dalles“, de a ști să pună de acord sentimentul și ideea, concepția și realizarea, reușind astfel să dea, într'un spirit integrator, lucrări pe deplin responsabile, a căror intenție nu rămâne nici un moment velleitară, ci se desprinde cu limpezime din forme și culori, armonizate cu grije întotdeauna, cu distincție adeseori.

În expoziția de anul acesta a „Grupului nostru“, zece pictori și doi sculptori expun lamura producției lor de un an de zile. Sunt înfățișate relativ puține lucrări (64 uleiuri, guașuri, acuarele, tempera, pastel și 9 bucăți de plastică), dar ceea ce este expus înfruntă cerințele celei mai exigente critice, situându-se fără greutate la un nivel, pe care puține manifestări de artă plastică îl ating la noi. O înrădire hotărâtoare pentru efectul de înaltă distincție, predominant în expoziție, rezultă din felul logic al expunerii materialului pictural, în a cărui repartizare simetrică pe cele două simeze principale ale sălii mici din Fundația Dalles (mediana longitudinală a sculpturilor servind de axă de simetrie), s'a ținut seama pe cât mai mult posibil de corespondențele stilistice. În felul acesta, cercetarea critică este mult înlesnită.

O caracterizare comună a lucrărilor expuse este, firește, greu de întreprins. Dintre caracteristicile menționate la început, dominantă o constituie aceea ce s'ar putea numi: întoarcerea la natură. Nu este vorba însă de natură ca subiect, ci de natură ca izvor de inspirație. De aceea, în expoziția „Grupul nostru“ nici nu vom întâlni descrierea ca atare a naturii, adică acel gen uscat și limitat de pictură, cu care ne obișnuesc muzeele, ci o interpretare liberă a motivului (cu toate că nu superficială), care înlesnește fiecărui expozant să dea măsura personalității proprii ori, cel puțin, să lase a fi întrezărită. Sub raportul atitudinii artistului față de natură, expoziția „Grupului nostru“ oferă o gamă variată, cuprinsă între atitudinea pur receptivă a unui Avachian și atitudinea de inițiativă a unui Soroceanu, care construiește datele naturii pe idei detașate și clare. Asemenea varietate de atitudini este urmarea aceleiași libertăți de interpretare a motivului din natură. Ea prilejuește, în cadrul unei expoziții aliminteri restrânse, manifestarea adecvată a celor mai felurite temperamente artistice, dela o stângă artistică, pe care o caracterizează suplețea picturală, până la o dreaptă, caracterizată prin rigoare formală.

Începând dela stânga spre dreapta, cel dintâi care trebuie amintit, pentru ilustrarea tipică a atitudinii de stânga, este *Hrandt Avachian*, pictor de notație

directă, necontrafăcută, receptiv până la porozitate față de nuanțele cele mai intime ale mediului atmosferic, pe care le fixează cu infinită delicatețe pe pânză ori pe hârtie. Uleiurile expuse de acest sensibil artist la Salonul Oficial din primăvara trecută, sunt încă în amintirea tuturor. De astă dată, Avachian ne înfățișează acuarele de o discretă dar persistentă sugesție emotivă, tratate cu multă înțelegere pentru cerințele tehnice ale culorilor de apă, în pete luminoase și aerate, ușor estompate de cenușuri, precum și guașuri de o rară franchețe de ton, în care culorile surprind prin calitatea lor sonoră și mărturisesc o vervă, neobișnuită la acest artist, de sensibilitate mai mult crepusculară.

Ștefan Constantinescu expune tot acuarele, a căror calitate nu are nimic de invidiat acuarelelor lui Avachian. Ele sunt însă de un efect mai sobru și de o emoție mai concentrată. În adevăr Ștefan Constantinescu manifestă o imaginație ce se complace în simplificări de date și transpuneri grafice enunțative. De aceea, motivele apar mai elaborate, strânse într'o intenție constructivă, pe care tactul artistului nu o lasă prea mult să se evidențieze. Cu o economie uimitoare de mijloace și folosind un scris nervos, deabia accentuat de acuarelă, Ștefan Constantinescu izbutește să creeze o atmosferă quasi-legendară, pe care o însuflețește prin vivacitatea reproducerii mișcării și o sensibilizează prin indicațiunile sumare de ambianță. Dozajul subtil de pitoresc local și filtrarea lui printr'o alchimie grafică de mare prestigiu, acordă acestor mici planșe un accent de subțire intelectualitate, iar preocuparea de compoziție le situează mai aproape de dreapta artistică a „Grupului nostru“.

În pictura în ulei, stânga este reprezentată de: *George Nichita*, *Dan Băjenaru* și *Cassida Miracovic*. Oricâte deosebiri ar fi între acești trei artiști, o trăsătură comună îi apropie și anume: degajarea formulei picturale. *George Nichita* se distinge prin vigoarea intuițiilor sale de pictor, cari covârșesc și lasă în umbră calitatea mijloacelor. Fără îndoială, meșteșugul acestui artist nu este încă la înălțimea puterii sale intuitive, dela care suntem în drept să așteptăm foarte mult. Pânzele lui *George Nichita* se organizează și se susțin nu pe temeiul vre-unui principiu de compoziție formală, ci în jurul câtorva dominante cromatice, a căror forță elementară relaționează, centrează și echilibrează cât se poate de firesc, întreaga masă coloristică a tabloului. Acestei însușiri majore, corespunzătoare unității intuitive, i se adaugă factura picturală degajată, căreia privitorul îi datorește impresia binefăcătoare de împlinire firească, întru nimic silnicită. Când *George Nichita* va ajunge la o mai accentuată diferențiere a instrumentului pictural și la o adaptare mai justă a lui la specificitatea motivelor înfățișate, se va putea vorbi de o izbândă decisivă în evoluția artei sale.

Despre *Dan Băjenaru* mulți se vor fi mirat că a putut fi situat în stânga artistică a „Grupului nostru”. Sunt cunoscute, în adevăr, căutările constante și oarecum ostentative pe cari, de ani de zile, acest tânăr artist le-a întreprins în legătură cu problemele de formă și compoziție, în studiul cărora aducea o concepție riguroasă, echivalentă unui ascetism formal. Numai arareori, producția artistică a lui Dan Băjenaru îndreptăța pe privitor să întrezărească o desțindere picturală, de importanța aceleia pe care o manifestă participarea sa la ultima expoziție a „Grupului nostru”. Pânzele înfățișate în cadrul acestui ansamblu mărturisesc o maturitate neașteptată a concepției artistului despre pictură, concordantă cu maturitatea mijloacelor. Ele promovează o artă de acorduri subtile, întrețesute în tonalități dominante, predilect joase, cărora ambianța de cenușuri diferențiate le pune surdina. Pictorul împinge diferențierea până la aspectul material al picturii, remarcabil prin prețiozitate. Unde reușește mai puțin este în situația în cadrul a formei omenești. Se verifică astfel inutilitatea exercitiului riguros, întreprins de artist în domeniul schematicismului formal. Rezultatele acestui exercițiu, constând din cucerirea unei forme descărnate, nu se pot integra în cuprinsul stilistic al picturii lui Dan Băjenaru, ale cărei caracteristice sunt: voluptatea materiei, răsfațul senzorial și morbidețea crepusculară. De aceea, socotim că o sudare organică a elementelor nu poate fi câștigată decât după ce pictorul va renunța la absolutismul profilurilor formale și va păși consecvent la modelajul atmosferic al formei omenești.

Cassilda Miracovici, despre care cu alt prilej am scris tot binele, pe care cu prisosință îl merită, expune numai două pânze, și acelea cunoscute, dar cari au darul să evoce calitățile de frăgezime și fantastic ale unei reale sensibilități de pictor.

Cu *Tache Soroceanu* și *Alexandru Phoebus* abordăm un domeniu de constructivism plastic, care dă precădere ideei asupra sentimentului și unde inițiativa aparține mai mult artistului decât naturii. Pe *Tache Soroceanu* îl întâlnim, consecvent, pe aceeași linie de preocupări formale, adâncind, în studii de rară conștiințiozitate, taina contururilor luminoase, înlănțuite în ample ritmuri compoziționale. În ultimele desene acuareluate ale artistului, nu mai descoperim nici urmă din acel presupus diletantism al formelor grațioase, pe care i-l imputam acum câțiva ani. Dimpotrivă, cercetările formale sunt întreprinse într'un spirit de demnitate artistică și de înaltă responsabilitate, fiind îndrumate mai puțin spre calitatea sensibilă a scrisurii și mai mult spre expresia stereometrică a formelor. Pictorul are acum o înțelegere matură despre profil, în care, fără nici un efort, reușește să configureze perspectiva ideală a volumului în spațiu. Culoarii i se atribuie o funcțiune mai redusă și totdeauna în concordanță cu expresia for-

mală, pe care o potențează prin alternarea abilă a contrastelor. Datorită studiului perseverent, *Soroceanu* stăpânește astăzi o formă de rară noblețe și secretul compozițiilor prestigioase, însușiri cu cari puținii pictori, chiar dintre cei maturi, se pot lăuda.

Alexandru Phoebus a rămas încă, într'o largă măsură, tributatar concepției moderne în artă, potrivit căreia anumite deformări sunt indicate, pentru accentuarea expresivității motivului. Atare concepție se justifică numai în măsura, în care un conținut nespun de bogat își caută formuarea, ceea ce nu este întotdeauna cazul artiștilor moderni. De aceea, mărturisim a fi mai puțin sensibili la accentele expresioniste ale picturii lui *Alexandru Phoebus* (deși nu negăm forța emotivă a unora dintre chipurile lui halucinante de copii) și că preferăm să ne mărginim la logica formală a acestor construcții massive ori la armoniile, uneori prea studiate, de culori. Apreciem la justa lor valoare, nobilele ambițiuni de care este condusă această artă, vizând efectele mari dar nu ne putem ascunde nedumerirea că, adeseori calități excepționale, ca darul armoniilor cromatice, manifestat mai cu deosebire într'un modest peisaj bucureștean, sunt sacrificate unor idoli de mult timp ieșiți din circulație. Cu aceasta nu intenționăm, însă să știrbim meritul sforțării pasionate și sincere, pe care artistul o depune în căutarea formei expresive.

Vecin de panou, *Tache Papatriandafil* prezintă patru peisagii din Balciș, de o compoziție strânsă, de un echilibru remarcabil de masse, tinzând, într'o factură poate prea lineară, la exprimarea unui sentiment de liniște transcendentă.

Am lăsat anume la urmă prezentarea aportului artistic, pe care îl aduc expoziției „Grupul nostru”, doi pictori ce ni se par în gradul cel mai înalt reprezentativ pentru orientarea picturii românești mai tinere. Ei sunt: *Alexandru Moscu* și *Paul Miracovici*. Caracterele comune ale artei lor pot fi astfel enunțate: ținută modestă, meșteșug temeinic, sentiment cultivat, tendință de integrare a elementelor picturii. *Alexandru Moscu* suferă până mai acum în urmă de două rele: predominarea subiectului asupra expresiei și necanalizarea în expresie a întreg conținutului emotiv. Cu alte cuvinte, conținutul depășea organizarea lui formală. Prin câteva dintre pânzele expuse în asamblul de anul acesta al „Grupului nostru”, *Alexandru Moscu* realizează o uimitoare degajare artistică, situându-se dintr'odată la o altitudine, pe care mulți pictori o pot invidia. În primul rând, *Moscu* a câștigat o înțelegere remarcabilă a generalității motivului, care înlocuiește astfel preferința arătată în trecut motivului particular, așa dar subiectului, surprins pe latura lui de pitoresc. În al doilea rând, sentimentul este trăit, adică pe deplin consumat în organizarea expresiei artistice și nicidecum proiectat în afară, într'o narcisică oglindire de sine. Pânzele lui *Alexandru Moscu* au acum

ceace se numește: caracter și sunt susținute pe o emoție adânc interiorizată. Fire contemplativă, acest artist se complace în considerarea liniștită a priveliștilor sinoptice, de orizont cuprinzător, pe care are tăria să le construească, fără ostentație, în liniile lor mari de confluență, pentru a le susține apoi cu răbdurie luare aminte până la cele mai neînsemnate amănunte. Este de prisos să adăugăm că detaliile nu sunt expuse descriptiv, ci integrate în ritmul de expresie plastică-picturală a întregului. O astfel de artă, minuțioasă și amplă totdeauna, nu se putea concilia cu libertățile de factură, agreeate de pictorul modern, ci avea nevoie de un procedeu sobru oarecum metodic, a cărui stăpânire constituie încă unul dintre surprinzătoarele merite ale acestui artist tânăr.

Preocupările de compoziție picturală sunt și mai evidente în pânzele lui *Paul Miracovici*, deși de data aceasta ne aflăm în fața unei arte mult simplificată care nu ambiționează să bată recordul suprafețelor acoperite cu pictură, ci dimpotrivă știe să folosească destul de abil repaosul anumitor planuri mari, ținute într-o singură culoare și repartizate, după nevoile compoziției, pe tot întinsul tabloului. Ceeace te oprește, la început înaintea pânzelor lui *Miracovici* este vibrația caldă a coloritului, prin care se comunică privitorului nu știu ce ecouri dintr-o cuceritoare ambianță intimă. Dar, oricât ar fi de comunicativ, sentimentul se filtrează prin forme și culori, până la o expresie de spiritualizare diafană, care este semnul distinctiv al acestei arte. Pe măsură ce emoția de bază se limpezește în atitudine contemplativă, ceea ce părea inextricabil în datele motivului din natură, capătă pentru artist o explicitare din ce în ce mai accentuată, până ce reușește a se organiza într-o structură logică de extremă limită, cu răstrângeri cristaline. Simplificarea nu este efectul unui act arbitrar de voință, ci al unei progresiuni în interiorizarea sentimentului, căruia lumea concretă îi apare la un moment dat de o transparență aeriană, pe deplin asimilabilă spiritului. În afara preocupărilor de compoziție picturală, pânzele lui *Paul Miracovici*, și în deosebi nudurile, promovează preocupări de modelaj atmosferic, susținute pe o știință sigură și urmăriți cu un tact remarcabil, până la deplina integrare a tuturor elementelor tabloului în armonii diafane de culoare. Cu *Paul Miracovici* și *Alexandru Moscu*, generația tânără de pictori pășește la îndeplinirea responsabilă, depășind cu mult stadiul promisiunilor. Dreapta artistică a expoziției își găsește astfel în ei, justificări mai mult decât teoretice.

Sculptura este reprezentată în expoziția „Grupului nostru” prin lucrări la fel de valoroase, cari, deși puține la număr, întregesc într-un chip nespuse de fericit fizionomia ansamblului, situându-se, ca și pictura, între o stângă artistică, reprezentată de *Mac Constantinescu*, și o dreaptă, reprezentată de *Constantin Baraschi*. Pe *Mac Constantinescu* îl desco-

perim, ca întotdeauna, preocupat de calitatea materialului, de sunetul lui primordial, pe care caută să-l evidențieze prin toate mijloacele. Tehnicile cele mai felurite sunt aplicate materialelor la fel de variate, pentru a iscodi, din întâlnirea lor, vibrații inedite. Ca nimeni altul, *Mac Constantinescu* se pricepe să sensibilizeze un bloc, să anime o suprafață plastică, ferindu-se totdeauna de a-și angaja în vre-un fel responsabilitatea față de funcțiunea spațială a sculpturii. S'ar părea că sculptura lui *Mac Constantinescu* este o artă de început de veac: spontană, reactivă la imediațetea materialului, dar fără nici o presimțire pentru schemele mintale ce se pot vehicula prin mijlocirea materialului. Chiar atunci când modelează o mască omenească, așa cum este cazul extraordinarului portret în marmură expus la „Grupul nostru”, artistul nu se preocupă de funcțiunea constructivă a elementelor fizionomice, mulțumindu-se dacă a reușit să transforme concretul figurii umane într'un mediu nespuse de sensibil, apt să transmită acele nepuizabile efluvii emotive, cari ne evocă stăruitor imaginea unei lumi în continuă facere.

Arta lui *Constantin Baraschi* manifestă o concepție situată la antipodul concepției lui *Mac Constantinescu* despre sculptură. *Baraschi* reînstaurează sculptura în plinul acelei funcțiuni, care corespunde cu finalitatea ei maximă și anume: funcțiunea de expresie a spațiului tridimensional. La atare expresie se ajunge prin organizarea spațială a formelor în raport cu cele trei dimensiuni. Dar, cine zice: organizare, zice: compoziție. De aceea, nu se poate concepe sculptură, în acest înțeles, fără preocupare de compoziție. Aceasta a înțeles-o foarte bine *Constantin Baraschi*, care, în cele două basso-reliefuluri expuse, a izolat parcă demonstrativ problemele de compoziție, pentru a le acorda o luare aminte specială. Cât de meritorie este soluția dată acestor probleme se poate urmări și mai departe, în plastica tridimensională a artistului, despre a cărei valoare ni se oferă un exemplu convingător în nudul cel mic, așezat. Proporțiile lui fericite, înscrise într-o linie de compoziție cuprinzătoare, par să rezulte deadreptul dintr-o prefigurare răspicată pe care și-a făurit-o imaginația organizatoare de spațiu a sculptorului.

Cu astfel de participări selecte, nu este de mirare că expoziția „Grupului nostru” s'a impus pe primul plan al manifestărilor artistice românești din ultima vreme, reușind să atragă simpatice luare aminte a publicului asupra generației de pictori și sculptori din jurul vârstei de trezeci de ani. Seriozitatea de care dau dovadă acești tineri artiști constituie o suficientă garanție a viitoarelor realizări și indică asociația „Grupul nostru” drept nucleul sortit să polarizeze sforțarea sinceră, pe care tinerele generații de pictori și sculptori sunt chemate a o întreprinde, pentru redresarea artei românești și îndrumarea ei pe căile creației rodnice.

AUREL D. BROȘTEANU

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

MARIA CUNȚAN s'a stins și moartea ei a stârnit oarecare surpriză, fiindcă de mult aproape nu se mai știa dacă trăiește încă. Bătrână și uitată, se adăpostea într'un azil bucureștean, văzută arare de câteva femei de inimă cum sânt cele strănse în jurul „Revistei Scriitoarelor și Scriitorilor români“. Ce soartă! Maria Cunțan e, alături de Alice Călugăru și de Elena Farago, între puținele poete adevărate ale literaturii noastre. Alice Călugăru și-a pierdut urma prin Parisul tuturor seducțiilor. O fi trăind încă? O fi murit și ea? Poeziile ei de sălbatică frumusețe au fost ținute în foile revistelor de-acum un sfert de veac. Elena Farago, despre ale cărei cârți melodioase și nostalgice nimeni nu mai pomenește, îndură un destin cenușiu pe la Craiova.

Românul face crime pentru femei, pentru poete n'are sensibilitate. Dincolo de carnea nurlie, el nu s'a ridicat încă până la spiritul ei frumos. Mi-aduc aminte de un vers, pe care mi l-a spus cândva Mircea Dem. Rădulescu:

Străbunii mei din vremuri disprețuiau muierea...

Muierea — adică spiritul ei, fiindcă trupul ei e atât de puțin disprețuit încât tipul româncel, modelat după gustul bărbătesc, e tipul „păpușei“. Toate romanele acestea noi ale tinerilor scriitori din epoca sportului, căruia totuși se atribuie virtuți purificatoare, nu sânt decât nechezuri de armăsari după herghelilele cărnii. Viziunea artistică nouă despre femeie nu se ridică mai sus de înălțimea mijlocului. Nici o eroină nu se vede cu obrazul transfigurat în zona spiritului.

Maria Cunțan, pierită la trup, slăboasă și decentă, a trăit în vis și în spirit, până unde nu ajunge atenția noastră. E de înțeles să fi fost ignorată, deși nu e de tertat, fiindcă e o poetă adevărată. Inegală, da. Dar din cele două volume groase, intitulate „Din caietul vremii“ se poate alege o frumoasă antologie de *lieduri*, de cântece simple și verzi, în care tonul popular se prelungește în ecoul difuz al romanticei germane, atât de familiară temperamentului poetei. În chip firesc, unele din acele *lieduri* și-au atras tovarășia muzicii și s'au răspândit pretutindeni în romanțele cunoscute:

Pe sub fereastră-mi curge-un râu,

Sânt lacrimile mele...

sau cealaltă, care sună ca un *Stimmung* de Richard Strauss, și e totuși atât de românească în sentimentalitatea ei pură și ideală:

La fântâna cu găleată,

Pe cărarea dinspre gruiu...

Maria Cunțan e un glas minor, dar nobil și viabil, al sufletului popular ardelenesc. Pentru a-l reactualiza, aș face o propunere:

Fundația regală pentru literatură, care incură-

jează atât de generos elucubrațiile versificate ale unor debutanți streini de sensul poetic, și-ar îndeplini o frumoasă menire tipărind într'o serie de „Pagini Alese“ poezii noastre atât de uitați, ale căror cărți nu se găsesc năcăiri sau nu s'au tipărit niciodată. Iată, bunăoară, Alice Călugăru, Cincinat Pavelescu, Ion Bărseanu, și această poetă nefericită, care a trăit în superbul vis romantic și s'a slăbșit tot atât de romantic în mizeria unui azil de bătrâne... Un singur om n'a uitat-o din căți au prețuit-o cândva: N. Iorga. Omul acesta, monstruos în micime și splendid în mărinimie, i-a urmat scriul până la groapă.

CUM MOR INVĂȚAȚII. Ștefan Minovici, profesorul de chimie al Facultății de Farmacie din București, a murit lăsând în urmă-i valoroase lucrări de specialitate, institutul de chimie pe care l-a întemeiat și organizat, precum și o „ultimă dorință“, ce se ridică asemenea unei suave mireme duhovnicești deasupra mormântului jelit al regretatului învățat:

„Urmașilor și elevilor mei le recomand să aprecieze cuvintele Mântuitorului: „Eu sânt lumina lumii. Cel ce urmează mie nu va umbla întru întuneric, ci va avea lumina vieții“.

Prin aceasta vă veți asigura triumful vieții și al activității voastre. Ridicați-vă la viața spirituală care înalță și a jertfei care innobilează. Fără ideal, nicio muncă constructivă, nicio energie creatoare.

Ca să nu greșiți, ascultați întotdeauna de glasul conștiinței: conștiința e sufletul și sufletul e divin. Dispar fericit că am făcut ce am putut“.

Cel care ne lasă de dincolo de mormânt această povață a fost un admirabil chimist și un admirabil creștin ortodox. Un creștin de mărturisire și de faptă. L-am urmărit ani de zile ca ocrotitor și susținător al Bisericii Popa Rusu, al cărei enoriaș era Ștefan Minovici înțelegea în mod exemplar raportul științei față de credință. Ca și doctorul Nicolae Paulescu, el înțelegea știința ca o flacără omenească în comparație cu lumina soarelui Dumnezeesc Iisus Hristos. Innălțătoare icoană a modestiei asemenea oamenilor cari, cu cât mai învățați cu atât mai smeriți, adică mai spiritualizați!

Tot acum de curând a închis ochii diplomatul de carieră Trandafir Djuvara. Testamentul său, prin care lasă averea în folosul feluritelor instituții ortodoxe, e o impresionantă mărturisire de credință religioasă.

Graiul postum al morților acestora sună ca un clopot de azur din lumea eternă a spiritului.

CRONICI LITERARE se numește modest, cartea de încercări critice a profesorului Petru I. Teodorescu. E un rod al colaborării la revista „Brașovul Literar” pe care o conducea poetul iubit și regretat de toți Cincinat Pavelescu. Citind-o, m’am încredințat încăodată de folosul real pe care îl pot aduce mișcării literare revistele de provincie. Acolo unde apar, ele sânt provocări și stimulente. Dau la lumină talente noi, sîlesc pe cei înzestrați să participe activ la viața culturii, propagă mai departe ideile venite dela centru, iar nu odată își dovedesc că inteligența nu este un monopol al Bucureștilor.

Cartea d-lui Teodorescu n’ar fi existat dacă n’ar fi apărut „Brașovul Literar”. Autorul e un lector entusiast, care nu se lasă însă sedus de defectele cărților citite, e un lector care își examinează motivele entuziasmului și le spune onest și limpede. Sânt scriitorii streini și autohtoni pe cari îi prezintă, fără criteriu de cenaclu sau școală, dar cu criteriul general al bunului simț și al utilității sufletești. Cititorii acestor cărți culeg din ea bune informații despre Ioana d’Arc, despre Villon, Mistral, Kipling, Mickiewicz și alții, precum și despre 20 de scriitori români de azi. Câteva articole închinete lui Cincinat Pavelescu aduc amintiri din ultimii săi ani, prețioase pentru istoricul literar sau pentru monografistul, care ne-ar putea da o foarte atractivă viață a lui Cincinat.

Lărgind cercul de interes în jurul mișcării literare de azi, cartea d-lui Petru I. Teodorescu e de un real folos.

ODE BARBARE, în număr de 27, sânt alese și traduse din Giosuè Carducci de d. Giuseppe Cifarelli. Carducci se bucură în ultimul timp în Italia de atenția susținută a marelui reviste *Nuova Antologia*, care aproape în fiecare număr are un studiu, o amintire, ceva înedit din poetul Clitumnului. Inspirația lui Carducci e „barbară” poate fiindcă e virilă, în realitate substanța ei e păgână. Civilizația romană, antică, pe care o evoacă la fiecare pas, nu e un act de barbarie decât, să zicem, în cazul când o opunem culturii catolice. Carducci, cu spiritul său cărvunăresc sau masonic în sensul veacului trecut, — când masoneria era anticatolică, dar naționalistă — nu iubește papalitatea. Eroul său favorit e anticatolicul Garibaldi. Un suflu de gigantism fizic și spațial trece prin aceste ode de o putere poetică incontestabilă, ce refuză însă programatic și ostil cerul creștin. Apelul la zeitățile antice, pe care însuși tălmăcitorul a simțit nevoia să ni le explice în note la sfârșitul cărții, apare astăzi erudit și factice. Carducci e un Horațiu al Italiei moderne. Să-l mulțumim d-lui Cifarelli pentru că ni l-a înfățișat în limba noastră.

PENTRU „UNIREA” DELA BLAJ. N’am manifestat niciodată vreo ostilitate față de românii uniți cu Roma și nici față de catolicism. Aceasta se cunoaște bine. Și tot atât de bine se cunoaște că în scrisul nostru de totdeauna am arătat simpatie lucrurilor de valoare venite dela cealaltă confesiune. Ne-am exprimat adesea regretul că există o polemică fără capăt între românii ortodocși și cei uniți din Ardeal, care slăbește solidaritatea etnică a neamului nostru tocmai într’o provincie unde ar trebui să fim, mai ales, bloc de stâncă și energie unitară de fier. Am crezut uneori că Sibiul ortodox ar fi din cale-afară de exigent în vreme ce Blajul exasperat, mai redus ca număr și mijloace, ar fi nevoit să se apere.

Se vede însă că ne-am înșelat. În realitate, Blajul nu e în defensivă. Blajul are inițiativele de atac împotriva ortodoxiei. Dovada recentă e atitudinea sa în chestiunea religioasă dela Maglavit. Prin oficiosul mitropolitan „Unirea”, Blajul duce o campanie înviersunată împotriva fenomenului dela Maglavit. El nu admite posibilitatea minunilor în ortodoxie, aceasta fiind, de bună seamă, un monopol catolic. Ironii, injurii triviale, considerații uluitoare însoțesc numele lui Petre Lupu și ale tuturor celor cari văd faptele miraculoase ce se petrec la Maglavit. Citind „Unirea”, dacă n’ai ști că e un ziar catolic, ai crede că e una din tipăriturile imunde socialiste, comuniste sau iudaice, care combat cu irenezie comică supra-naturalul și credința în el.

Desigur, domnii cari redactează „Unirea” nu-și dau seama de ceace fac. Negând minunea în ortodoxie, ei neagă implicit minunea în catolicism și singuri își iscălesc certificate de necredință sau de ateism. Iată unde duce logic atitudinea lor!

Noi știm însă bine motivul acestei dezonorante campanii. Uniația e un catolicism care n’are curajul mărturisirii pe față. Poporul unit e educat, de fapt, în ritul ortodox, pentru a nu vedea diferența ce-l desparte de majoritatea românească. Această situație falsă menține uniația. Dar dacă ea are de obicei avantajii, vin momente când are și dezavantajii. Maglavitul e un asemenea moment. Răsunetul imens pe care îl are în lumea țărănească fenomenul de acolo nu poate lăsa indiferenți pe țărani uniți, cari cred și ei în această minune fără să aștepte autorizație dela Papa sau dela Blaj. Dar a crede în minunea dela Maglavit înseamnă a pune în primejdie uniația? De aci necesitatea Blajului de a descredita prin mijloace nepermise Maglavitul.

Situația e nespuse de tristă, desigur nu pentru Maglavit. Căci metoda aceasta de a-ți salva credincioșii e minciuna pusă în slujba unei Biserici. Rezultatul moral se vede: uniții dela Blaj s’au înfrățit în neagație cu socialiștii și comuniștii, adică cu ateismul organizat împotriva lui Hristos.

E nespuse de trist, iraiți reverendiștii și clarisimii!

TINERETUL INVĂȚĂTORESC, grupare înflăcărată de râvne mari, ne trimite un „calendar“ care suferă în alcătuire de graba improvizatei. Dacă nu putem vorbi aici de conținutul lui, putem vorbi de semnificația acestei mișcări, ce cuprinde elita învățătorilor tineri. Ea năzule către o școală realistă, crescută organic din sufletul românesc, iar nu lipită de el artificial, ca o etichetă pe sticla ce conține altceva decât ceea ce indică inscripția. Școala aceasta e cu atât mai posibilă cu cât mai mulți învățători se conving de necesitatea ei. Gruparea de care vorbim a înstituit în acest scop cursuri de vară anuale în târgul Lîpova, unde dascăli universitari își înfrățesc ideile cu dascălii de sat. Reuniunile acestea sub arborii răcoroși ai unui parc imens au ceva unic în ele prin atmosfera și interesul discuțiilor sub raza credinței într-o Românie mai adânc românească. Școala noastră a fost și ea dărăpănată de politicanism ca mai toate instituțiile de Stat. E nevoie de un crez nou și de un nou avânt care s'o regenereze. Învățători cum sânt aceștia, cari, ei cei dintâi, simt asemenea înalte nevoi merită să fie îmbărbătați din toate puterile. Sântem atât de convinși de necesitatea unei regenerări a școlii primare încât, dacă ne-ar sta în posibilități, am strânge vara, sub arborii dela Lîpova, tot ce mai este foc misionar în cultura noastră superioară de azi. O lumină nobilă s'a aprins acolo și trebuie transformată în entuziasm obștesc. Despre ea vorbește calendarul alcătuit de d. George Beuran.

ARHITECTURA, revista corpului arhitecților noștri, devenită trimestrială din anuală cum era mai înainte, aduce în ultimul număr un frumos apel la solidaritatea profesională semnat de d. Ioan D. Enescu, pentru care arta simetriilor în spațiu capătă o semnificație mai largă și mai simbolică de „ordine, armonie și viață“. D. Ioan Traianescu publică o emoționantă evocare a lui I. Mincu, mort în 1912, și considerat geniul tutelar al arhitecturii românești. În rest, articole de specialitate și, ca în fiecare număr, bogate reproduceri de planșe din atelierele unde se calculează euritmii viitoarelor clădiri!

„Arhitectura“ e singura noastră revistă de inițiere în arta construcției.

REVISTE RELIGIOASE apar multe în afară de cele ce ies din teascul mitropolitan dela Sibiu. Însemnăm aici două pentru fisionomiile lor deosebite. Una e „Fântâna Darurilor“ care aduce inovația de a fi o revistă de spiritualitate în sensul larg și pe care o poate urmări orice intelectual fără pregătire teologică. Elegant tipărită și scrisă mai ales de condeile înzestrate ale lui Toma Chiricuță, înflăcăratul predicator al Capitalei, și Al. Lascarov-Moldovanu, distinsul scriitor închinat problemelor vieții creștine. Literatura propriu zisă ocupă o largă parte din această revistă.

Alta e „Viitorul“ de sub direcția d-lui profesor D. Boroianu. Se adresează în special clerului, tratând probleme de tehnică și organizare bisericească. E scrisă combativ, vîguros și decent, în afară de scrisul sobru și cumpănit al directorului, ea aduce de două ori pe lună judecățile îndrăznețe și drepte ale profesorului Ion G. Savin.

IOAN MOȚA, tipicul popă luptător din Ardeal, de o semnificație mai întinsă și mai adâncă decum l-a descris odinioară Ioan Slavici, își publică amintirile în broșura: „42 de ani de gazetărie“. Popa Moța e azi bătrân și-l prinde bine când scrie despre sine. Despre luptele, despre peripețiile, despre biruințele și mai ales despre înfrângerile sale. Viața lui e o istorie de necrezut: mare gazetar poporan sub unguri, ziarele sale „Libertatea“ și „Foaia interesantă“ mergeau în zeci de mii de exemplare. Succes plătit cu procese și temniță maghiară. Relugiat de războiu și propagandist în România Veche; pribeag prin Rusia în America pentru a înrola pe Românii de peste ocean în lupta desrobirii; biruitor, în sfârșit, cu neamul lui împreună, peste câțiva ani România întregită avea să-l asvârle și ea în temniță ca Ungaria de altădată. Frumoasă răsplată pentru o viață de mucenic!

Scriitorii cari caută subiecte pentru vieți romanțate n'au decât să mediteze vesela tragedie a popei Moța și vor scrie o carte zguduitoare: a eroismului moral condamnat fiindcă a biruit și fiindcă, biruind, și-a permis să nu devină laș și rumeșător de lauri.

NICHIFOR CRAINIC

Mateiu I. Caragiale, marele creator de stil neaș în proza noastră contemporană, a murit.

„Gândirea“ îl va pomeni în numărul viitor.